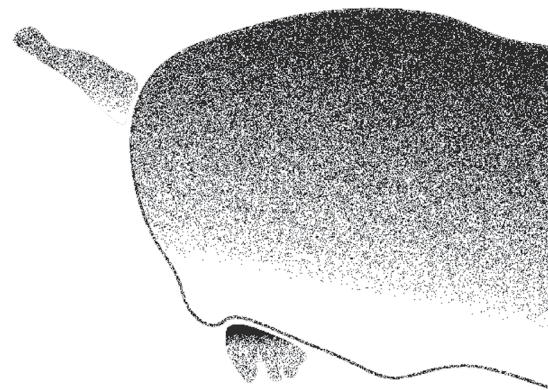

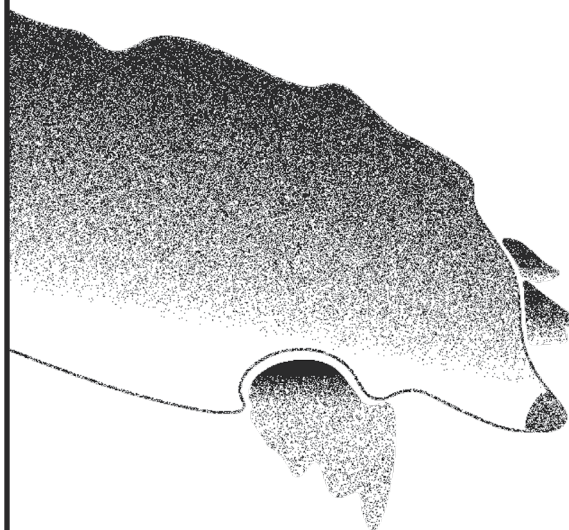
Ο
ΤΥ
ΦΛΟ
ΠΟ
ΝΤΙ
ΚΑΣ
ΚΑΣ

Τεύχος #3
Καλοκαίρι 2021

Φάμπρικα ★ Υφανέτ

που
σκάβει
επίμονα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

EDITORIAL // 5

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2^Η: ΟΞΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ // 6

ΚΑΤΙ ΜΑΣ ΚΡΥΒΟΥΝ // 34

ΟΙ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΣ // 54

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤ(ΡΙ)ΩΝ
ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ // 72

ΧΡΟΝΟΣ, ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΚΙ Ο
ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΣ // 84

Το τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 2021, σε 1000 αντίτυπα. Διανέμεται σε στέκια, καταλήψεις, κοινωνικούς χώρους και η κάλυψη των εξόδων γίνεται με ελεύθερη συνεισφορά. Αποτελεί προϊόν συλλογικής, κριτικής επεξεργασίας, όσων μας απασχόλησαν το τελευταίο διάστημα, (ή τα δυο τελευταία lockdown). Η χρήση του είναι ελεύθερη για κινηματικούς σκοπούς.

Η συνέλευση της Φάμπρικα Υφανέτ συναντιέται κάθε Τρίτη στις 19:00 στην κα-
τάληψη, Ομήρου & Περδίκας γωνία, Κάτω Τούμπα.

Για επικοινωνία: yfanet.espivblogs.net /// contact@yfanet.net

ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ ΤΟΥ ΤΥΦΛΟ- ΠΟΝΤΙΚΑ

*Να ξέρεις: οι άνθρωποι
είναι ό,τι και η εποχή τους*

(Ληρ, V, 3, 30)

Οφείλουμε να το ομολογήσουμε δημοσίως: στα 4 χρόνια που μεσολάβησαν από την έκδοση του 2^{ου} τεύχους ο τυφλοπόντικας δεν διατήρησε τα πρωτεία στο σκάψιμο. Η αυτοκρατορία των νεκροταφείων τον ξεπέρασε σπέρνοντας ταφόπλακες στο διάβα της. Η κατάρα της μάνας του Κοριολάνου που κραύγαζε *μαύρη πανούκλα ν' απλωθεί στην εργατιά της Ρώμης και να ρημάξει τέχνες και τεχνίτες!* έγινε υλική πραγματικότητα με την πανδημία COVID-19. Οι νεκροί της πανδημίας, οι νεκροί μας, οδήγησαν τον τυφλοπόντικα σε αλλαγή πορείας. Ο στόχος όμως παραμένει: πάντα να σκάβει τα θεμέλια αυτού του σάπιου κόσμου, πάντα ενάντια στο *καρκίνωμα που λέγεται πατρίδα με τόση λύσσα όση δεν έχουν όλα τα σκυλιά του Άδη.*

Θα μπορούσε κάποιος να καταλογίσει στον τυφλοπόντικα σκηνηρία. Κάποιος λιγότερο κακοπροαίρετος, ολιγωρία. Αν όμως η υπομονή είναι αρετή, η αναμονή είναι τέχνη και ο σωστός συγχρονισμός είναι το μόνο που μετράει στον *αδιάκοπο πόλεμο με τον χρόνο.*

Στο τεύχος αυτό λοιπόν φιλοξενούνται κείμενα συλλογικά επεξεργασμένα από τη συλλογικότητα της κατάληψης Φάμπρικα Υφανέτ που ασχολούνται με τη ζωή και τον θάνατο στην πανδημία, τις στάσεις των κινημάτων και των υποκειμένων απέναντι στην πρωτοφανή συνθήκη, τις μεταβολές του αστικού τοπίου με γνώμονα την παραγωγή αξίας αλλά και με ζητήματα έθνους, ασφάλειας και μετανάστευσης. Δεν φιλοδοξούν να αποτυπώσουν την κρυφή αλήθεια όπως ευαγγελίζονται οι εκ δεξιών κι εξ ευωνύμων συνωμοσιολόγοι. Μιλάμε και δρούμε πάντα ορμώμενοι από την τάξη μας και κατευθυνόμενοι προς την καταστροφή της.

Γράφοντας αυτές τις εισαγωγικές γραμμές έρχεται αναπόφευκτα στον νου ένα απ' τα τελευταία έργα του Σαίξπηρ, ο *Περικλής*, όπου σε ένα σημείο ο ηγεμόνας δηλώνει:

*Όποιος κρατάει βιβλίο με όσα κάνουν οι μονάρχες,
ασφάλεια έχει αν το κρατάει κλειστό και
δεν το δείχνει.*

Τα βιβλία μας, τα κείμενά μας, οι εκδόσεις και οι εκδηλώσεις μας ήτανε πάντα ανοιχτά και δημόσια όπως ακριβώς και οι συνελεύσεις μας. Αλίμονο αν διστάσουμε στιγμή γι' αυτό. Ό,τι καταγράφουμε για το παρελθόν, είναι πρόλογος για το μέλλον. Κι αυτό, θα το γράψουμε εμείς.

Σαλόνικα τέλη Μάη 21

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2^Η: ΟΞΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ

I. Εισαγωγή

Ήταν μέσα Απρίλη του '20, όταν δημοσιεύσαμε το πρώτο μας κείμενο¹ σχετικά με την πανδημία και την κρατική διαχείρισή της. Τότε, ακόμα αρκετά αμήχανοι, βρισκόμενοι εντός μιας πραγματικά πρωτόγνωρης κατάστασης. Ένα χρόνο αργότερα, η αλήθεια είναι πως οι ζωές μας έχουν αλλάξει κατά πολύ προς το χειρότερο. Η αθωότητα έχει πεθάνει και κανείς δεν σοκάρεται πια, ούτε με την κρατική διαχείριση, ούτε από τα αποτελέσματα της διαχείρισης αυτής στις ζωές μας. Οι όροι πρόσβασης στην υγεία δυσχεραίνουν συνεχώς, οι σχέσεις εργασίας αναδιρθώνονται με σκοπό να μετακυλήσουν για άλλη μια φορά τη ζημιά προς τα κάτω, η ζωή πέρα από την εργασία και την κατανάλωση συρρικνώνεται (όταν δεν μηδενίζεται). Οι στατιστικές κρουσμάτων-θανάτων αποτελούν τη νέα καθημερινότητα που όσο κι αν προσπαθούμε να μην συνηθίσουμε, ξέρουμε πολύ καλά ότι αυτό δεν θα συμβεί όσο δεν κινούμαστε εναντίον της.

Αυτό το (δεύτερο) κείμενο γράφεται εν μέσω του λεγόμενου «τρίτου κύματος²» της πανδημίας, το οποίο είναι πολύ πιο αισθητό στις περισσότερες χώρες στον κόσμο. Στόχος του είναι να συνεισφέρει όσο το δυνατόν περισσότερο σε έναν κινηματικό διάλογο σε σχέση με την υγειονομική κρίση που ξεκίνησε μέσα στο 2020 και δεν φαίνεται να τελειώνει σύ-

1. <https://yfanet.espivblogs.net/2020/04/14/skepseis-gyro-apo-tin-epidimia-kai-tin-kratiki-diacheirisi/> Το οποίο και προτείνουμε να διαβαστεί μαζί με το παρόν για μια πιο σφαιρική άποψη, καθώς για λόγους οικονομίας επιλέξαμε να μην επαναληφθούμε, αφήνοντας σε αυτό το δεύτερο κείμενο εκτός, πολλά ζητήματα από αυτά που καταπιαστήκαμε τότε.

2. Το χρησιμοποιούμε εδώ προς ευκολία κατανόησης. Γενικότερα θεωρούμε προβληματικό να μιλάμε για «κύματα», φυσικοποιώντας ένα φαινόμενο, που κάθε άλλο παρά φυσικό είναι. Η μετάδοση του ιού στον άνθρωπο, αλλά και η διασπορά του, όπως είχαμε πει και στο προηγούμενο κείμενό μας, σχετίζεται άμεσα με την επέμβαση του ανθρώπου στη φύση και τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

ντομα, την επίδρασή της στην εδώ και δεκαετίες εξελισσόμενη αναδιάρθρωση, τόσο του συστήματος υγείας όσο και των κοινωνικών σχέσεων γενικότερα, τους τρόπους με τους οποίους ενέτεινε την επίθεση στις ζωές των προλετάρων, αλλά και τα πεδία που προσφέρονται για να ξεδιπλωθούν οι δικές μας αρνήσεις.

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να πιάσουμε το νήμα από εκεί που το αφήσαμε στις αρχές Απριλίου, αλλά και να πάμε ένα βήμα παραπέρα: Να αναδείξουμε την ανάγκη να κοιτάξουμε στη ρίζα του προβλήματος, χωρίς να βάλουμε τις ζωές μας σε δεύτερη μοίρα. Να σταθούμε απέναντι στη στατιστικοποίηση του ανθρώπινου πόνου, φέρνοντας ξανά στο προσκήνιο τους πραγματικούς παράγοντες που τον προκαλούν. Να πάρουμε το παλιό, καλό σύνθημα που λέει «να μην συνηθίσουμε τον θάνατο» και να το κάνουμε πράξη, επαναφέροντας κεντρικά στο τραπέζι την πρόσβαση στην περίθαλψη ως κοινωνικό επίδικο. Και για να συμβεί αυτό, δεν μπορούμε να παραμένουμε θεατές. Έγκλειστοι στο σπίτι, βομβαρδιζόμεσταν για καιρό από μια συνεχή ροή πληροφορίας που μας κατέστησε σε μεγάλο βαθμό απλούς αποδέκτες της. Καιρός είναι να διαχειριστούμε αυτή την πληροφορία με κριτική ματιά, να την επεξεργαστούμε για να κατανοήσουμε καλύτερα την πραγματικότητα και να ξαναγίνουμε πομποί και (συν)δημιουργοί μιας προλεταριακής δημόσιας σφαίρας με σκοπό να μετασχηματίσουμε τις υφιστάμενες κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις. Κι αν ήδη κάναμε κάποια βήματα, η αλήθεια είναι πως έχουμε αργήσει για άλλα πολλά που πρέπει να γίνουν.

II. Μεταξύ θεωρίας και πράξης, μεταξύ αφήγησης και γνώσης

Αν κάτι πρέπει να αναγνωρίσουμε στο ελληνικό κράτος, είναι ότι η προπαγανδιστική του καμπάνια ήταν εκ του αποτελέσματος πετυχημένη σε μεγάλο βαθμό, μιας και η αφήγησή του έγινε κοινωνικά ευρέως αποδεκτή. Ο ιός εμφανίστηκε ως ένα φυσικό φαινόμενο με τις δικές του अपαράλλαχτες σταθερές (θνητότητα, θνησιμότητα, επιπλοκές κτλ) και η αντιμετώπιση της πανδημίας μετατράπηκε στα μάτια του περισσότερου κόσμου σε ζήτημα ατομικής διαχείρισης της καθημερινότητας (μάσκες, αποστάσεις, κτλ). Έτσι, ήταν λογικό επακόλουθο, η πόλωση που κυριάρχησε στη δημόσια σφαίρα να κινηθεί σ' ένα παρόμοιο φτωχό και αποπροσανατολιστικό επίπεδο: Μια απλή γρίπη ή μια ασύμμετρη απειλή; Παγκόσμια γκαντεμιά ή παγκόσμια συνωμοσία; Μέτρα προστασίας ή μέτρα πειθάρχησης; Οι γιατροί σωτήρες του λαού ή μπάτσοι και κρατικοί υπηρέτες; Μάσκα χαμηλά ή κομμένη η κάθε αγκαλιά; Υγεία ή ελευθερία;

Για δύο πράγματα είμαστε σήμερα πιο σίγουροι από ποτέ. Το πρώτο είναι πως όσο κι αν προσπαθούν τα κράτη -και όχι μόνο- να μας πείσουν ότι η κοινωνία στηρίζεται στα άτομα και την ατομική τους ευθύνη, γνωρίζουμε ότι τα κοινωνικά ζητήματα δεν επιλύονται μέσω εξατομικευμένων πρακτικών. Το δεύτερο και σημαντικότερο, είναι πως η θεωρία μας δεν γίνεται να πλάθει κάθε φορά την πραγματικότητα στα μέτρα της. Αντιθέτως πρέπει να πηγάζει από αυτήν. Αλλιώς, αργά ή γρήγορα, θα καταλήξουμε μια φάρσα. Αν λοιπόν αξίζει να πολώσουμε τη δημόσια σφαίρα, ας την πολώσουμε μεταξύ της ζωής που εμείς θέλουμε να ζήσουμε και αυτής που μας προσφέρει κάθε στιγμή το κράτος ως λύση στην κρίση. Ας βάλουμε στον έναν πόλο την ανάδειξη της κρατικής διαχείρισης ως βασικό παράγοντα θνησιμότητας και στον άλλον την κρατική αφήγηση που βλέπει τον ιό ως φυσική καταστροφή. Τις συλλογικές διεκδικήσεις απέναντι στις ατομικές λογικές. Τον αγώνα για ζωή απέναντι στη συνήθεια του θανάτου. Κι ας ξεκαθαρίσουμε πως όταν μιλάμε για ζωή, δεν εννοούμε απλά να τη βγάλουμε καθαρή, κουτσά στραβά. Βάζουμε την υγεία, την ελευθερία και την ευτυχία στην ίδια πλευρά της σχέσης. Αντίστοιχα, μιλώντας για θάνατο δεν εννοούμε μόνο τον φυσικό, αλλά και τον καθημερινό· την ασφυξία στη δουλειά, τη μετατροπή μας σε αριθμούς στα νοσοκομεία, την αφόρητη καθημερινότητα και τους θανάτους

στα κέντρα κράτησης, την πλήξη στους τέσσερις τοίχους, την απαγόρευση του κάθε *μαζί*. Γιατί όσο πρόβλημα είναι το γεγονός ότι οι ζωές μας γίνονται όλο και πιο αναλώσιμες, άλλο τόσο είναι και το ότι ζούμε κάθε μέρα έτσι.

Επιστρέφοντας στην κυβερνητική ρητορική, μπορούμε να πούμε ότι ο περιορισμός της εξάπλωσης κατά το «πρώτο κύμα» ήταν ο βασικός παράγοντας που έδωσε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να στήσει την αφήγηση πως για την επιτυχία αυτή ευθύνεται αυστηρά και μόνο η γρήγορη αντίδρασή της, το lockdown και η απαγόρευση κυκλοφορίας. Συνέβαλε όμως και η στοχευμένη -κρατικά κατευθυνόμενη σε μεγάλο βαθμό- ενημέρωση, καθώς και η έλλειψη κυκλοφορίας της γνώσης μεταξύ των προλετάρων, τόσο σχετικά με τους παράγοντες γέννησης, όσο και ενίσχυσης της μεταδοτικότητας και της θνησιμότητας του.

Αυτή η έλλειψη γνώσης εν μέσω μιας κρίσης δεν είναι άγνωστη άλλωστε. Και δεν είναι κάποιος παράγοντας αμελητέας σημασίας. Με θολούς και δυσνόητους όρους, θολώνεις τα νερά και παράγεις μια αδυναμία κατανόησης της κατάστασης στον πληθυσμό η οποία συμβάλλει κατά πολύ στην πειθάρχησή του. Πώς να αντιδράσει άλλωστε ενάντια σε μια ασύμμετρη απειλή που δυσκολεύεται να κατανοήσει; Μια δεκαετία πριν, εν μέσω οικονομικής κρίσης και μνημονίων, ήταν τα spreads, τα ομόλογα, οι αξιολογήσεις και οι διάφοροι δείκτες που ανεβοκατέβαιναν και καθοδηγούσαν τις εκάστοτε πολιτικές, χωρίς ακριβώς να κατανοούμε το τι, πώς και γιατί. Σήμερα, εν μέσω υγειονομικής κρίσης, τη θέση τους έχουν πάρει η μεταδοτικότητα, η ανοσία αγέλης, η θνητότητα, η θνησιμότητα κ.ά. Πάντα απογυμνωμένα από το πραγματικό τους περιεχόμενο αλλά και από τους παράγοντες αύξησης ή μείωσής τους. Από κει και πέρα βέβαια, είναι στο χέρι μας να αναζητήσουμε και να παράξουμε γνώση με τα δικά μας εργαλεία, αλλά και να δημιουργήσουμε μία δική μας σφαίρα κυκλοφορίας της γνώσης, με σκοπό να σπάμε τις κυρίαρχες αφηγήσεις. Είτε πρόκειται για την οικονομική κρίση, είτε για την υγειονομική κρίση και τους διάφορους δείκτες που εισάγει η καθημία στις καθημερινότητές μας.

Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, βλέπουμε ότι ο όρος «κρίση» έχει ξαναμπεί θεαματικά στις ζωές μας. Ως εκ τούτου θεωρούμε ότι είναι το καταλληλότερο σημείο για να ξεκινήσουμε την προσέγγισή μας στα όσα συμβαίνουν σήμερα.

III. Η Κρίση ως διαρκής συνθήκη

Για αρχή, θέλουμε να υπενθυμίσουμε την προέλευση του όρου «κρίση» από την ιατρική, όπου συναντάται ως το σημείο καμψής μιας ασθένειας, στο οποίο η έκβαση είναι αβέβαιη: θάνατος ή ανάρρωση. Είναι το σημείο όπου η νόσος αυξάνει σε ένταση, φεύγει ή μετατρέπεται σε κάτι άλλο, καλύτερο ή χειρότερο. Αν πάλι, μεταφέρουμε την έννοια στο πεδίο της κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης θα πρέπει μάλλον να εστιάσουμε στις ρήξεις, τις διακυμάνσεις της έντασης του χρόνου και γενικότερα στην αντίληψη ότι η ιστορία δεν είναι γραμμική και προβλέψιμη, αλλά γεμάτη ανακατευθύνσεις. Τέλος, μιλώντας συγκεκριμένα για τον καπιταλισμό, μπορούμε να πούμε ότι η κρίση δεν είναι κάτι απαραίτητα κακό, αλλά εξαρτάται από ποια σκοπιά την κοιτάει κανείς. Όσοι επιθυμούμε την καταστροφή του, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η κρίση δεν συνεπάγεται μόνο αναδιάρθρωση και εγκατάσταση ενός νέου καθεστώτος συσσώρευσης, αλλά ανοίγει και τις δυνατότητες για ρήξη.

Αν θέλουμε να γίνουμε λίγο πιο συγκεκριμένοι, θα πρέπει να αναζητήσουμε τις αιτίες της καπιταλιστικής κρίσης στη σύγκρουση που μαίνεται στην καρδιά του: αυτή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Πρόκειται για μια σύγκρουση μεταξύ δύο πόλων, όπου ο καθένας επιδιώκει τους καλύτερους δυνατούς όρους για την αναπαραγωγή του. Την ίδια στιγμή, κανένας από τους δύο δεν μπορεί χωρίς τον άλλον και έτσι, η συνάντησή τους δημιουργεί μια δυναμική σχέση εξάρτησης. Από τη μια, εκατομμύρια άνθρωποι αναγκάζονται καθημερινά να πάνε στις δουλειές τους προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Από την άλλη, το κεφάλαιο έχει ανάγκη την εργασία, καθώς αποτελεί την πηγή της κερδοφορίας του. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε τεχνική αναδιάρθρωση του κεφαλαίου (εισαγωγή μηχανημάτων, νέων τεχνολογιών κτλ) που αποσκοπεί στην αύξηση της αποδοτικότητας, το φέρνει μπροστά σε αυτήν την αντίφαση: ενώ μειώνεται η εργασία που απαιτείται για την παραγωγή εμπορευμάτων, σε ένα βάθος χρόνου, στενεύουν και τα περιθώρια άντλησης υπεραξίας. Έτσι, ακόμα και αν οι καπιταλιστές καταφέρουν να εντατικοποιήσουν ή να αποβάλουν τους εργάτες από την παραγωγή, δεν μπορούν να εξαλείψουν πλήρως τη σχέση εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, με αποτέλεσμα η αστάθεια που προκαλείται από τον ανταγωνισμό να επανέρχεται συνεχώς. Για αυτούς τους λόγους μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η κρίση έχει μόνιμο χαρακτήρα, αποτελεί δηλαδή εγγενές στοιχείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Θα πρέπει επίσης να προσπαθήσουμε να συλλάβουμε την κρίση πέρα από τη στενή οικονομική της διάσταση, δηλαδή και ως κρίση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά. Άλλωστε, ο καπιταλισμός είναι πρωτίστως ένας τρόπος οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων, που προσπαθεί να μετατρέψει τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σε σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων, δηλαδή πραγμάτων. Το κεφάλαιο προσπαθεί να τρυπώσει σε κάθε πτυχή των ανθρώπινων σχέσεων προκειμένου να τη μετατρέψει σε εμπόρευμα, να την καταστήσει άλλο ένα πεδίο αγοραπωλησίας. Αυτή η προσπάθειά του όμως, προσκρούει επανειλημμένα σε μια υποκειμενικότητα η οποία αρνείται να αντικειμενοποιηθεί, καθώς ο συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης της ανθρώπινης ζωής βάζει όρια και περιορίζει ασφυκτικά την ανάπτυξή της. Οι άνθρωποι παλεύουν συνεχώς, τόσο ενάντια στην υποβίβασή τους σε «απλά γρανάζια της παραγωγής», όσο και προς την κατεύθυνση αναζήτησης νέων τρόπων ύπαρξης που διαφεύγουν της καπιταλιστικής προσταγής. Υπό αυτό το πρίσμα, η κρίση διαπερνά κάθε πεδίο της κοινωνικής ζωής και εμφανίζεται ως κρίση ενός κατεστημένου μοντέλου κοινωνικών σχέσεων και ρόλων: εργασιακών, έμφυλων, συνδικαλιστικών, διεθνών, πολιτικής εκπροσώπησης, πολιτιστικής έκφρασης, κοκ. Μπορούμε να πούμε ότι τόσο η «οικονομική», όσο και η «υγειονομική» και η «οικολογική» κρίση αποτελούν πτυχές της γενικότερης κρίσης αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων.

IV. Καπιταλισμός και Ιός

Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να δούμε και την εμφάνιση της covid-19. Η παραγωγή εμπορευμάτων στον καπιταλισμό συνδέεται τόσο με την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας, όσο και του λεγόμενου «φυσικού κόσμου». Ο «φυσικός κόσμος» δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως κάτι ξεχωριστό από την ανθρώπινη ιδιότητα, τα ανθρώπινα όντα αποτελούσαν κομμάτι από το σώμα της φύσης και η ύπαρξή τους εξαρτιόταν άμεσα από αυτήν. Παράλληλα όμως, η ιστορία τους ήταν η προσπάθειά τους να χειραφετηθούν από τη φύση και να την ελέγξουν. Μια βασική μεταστροφή της σχέσης μεταξύ «ανθρώπου και φύσης» ήρθε μέσα από το πέρασμα στη μισθωτή σχέση, δηλαδή μέσα από τον διαχωρι-

σμό των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής. Η αποξένωση των εργαζομένων από το προϊόν της εργασίας τους, που οδηγεί στην αλλοτρίωση της ανθρώπινης δραστηριότητας, δημιουργεί και την αίσθηση αποξένωσης των ανθρώπων από τη φύση. Με αυτό τον τρόπο, οι άνθρωποι δεν εργάζονται προκειμένου να καλύψουν τις πολυσιχιδείς τους ανάγκες με τη μικρότερη δυνατή δαπάνη ενέργειας και σε άμεση συνάρτηση με τις ανάγκες του περιβάλλοντος, αλλά με βάση τη μέγιστη παραγωγή αξίας. Δεν είναι άλλωστε μόνο η εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας που παράγει αξία και υπεραξία για το κεφάλαιο, αλλά και η δωρεάν ιδιοποίηση των αξιών χρήσης, που παράγει η απλήρωτη (γυναικεία επί το πλείστον) οικιακή εργασία και η απλήρωτη «εργασία» της φύσης³. Αυτή η ιδιοποίηση των αξιών χρήσης από το κεφάλαιο συμβάλλει στη μείωση του κόστους για το σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο, άρα, οδηγεί επίσης στην αύξηση του κέρδους και της υπεραξίας.

Η «φύση» πλέον μετατρέπεται σε καθαρό αντικείμενο, που πρέπει να εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες, έτσι όπως αυτές έχουν υπαχθεί στα πλαίσια της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ο καταμερισμός της ανθρώπινης εργασίας και η συγκεντροποίηση της βιομηχανίας στις πόλεις και της αγροτικής βιομηχανίας στην ύπαιθρο, εντείνουν την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας αλλά και του περιβάλλοντος. Η ανάγκη για διαρκή και απρόσκοπτη επέκταση του κεφαλαίου εξαπλώνει συνεχώς την καπιταλιστική σχέση σε κάθε ανεξερεύνητο κομμάτι γης ή θάλασσας προκειμένου να δημιουργήσει τις συνθήκες εκμετάλλευσης του μη ανθρώπινου κόσμου. Αυτή η διαρκής επέκταση και προσπάθεια ελέγχου των φυσικών πόρων είναι που έρχεται σε άμεση σύγκρουση με τους κύκλους ζωής των φυτών και των ζώων, προκειμένου να αυξάνεται διαρκώς η παραγόμενη αξία και υπεραξία, μέσω της μείωσης των χρόνων παραγωγής και των χρόνων κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Έτσι, οδηγούμαστε διαρκώς σε νέες τεχνικές μεθόδους άντλησης κέρδους μέσα από τον «φυσικό κόσμο» που αδιαφορούν πλήρως για την ποιοτική ποικιλομορφία, την τοπική ιδιαιτερότητα, τα ποσοτικά όρια και τον ενιαίο και αδιαίρετο χαρακτήρα των αξιών χρήσης που παράγονται από τη φύση⁴. Η διαρκής επέκταση του κεφαλαίου προκαλεί τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας του πλανήτη, που οδηγεί στην αύξηση της θερμοκρασίας, στη μείωση της βιοποικιλότητας, στην ατμοσφαιρική ρύπανση και στη μόλυνση της θάλασσας. Με τη σειρά τους, αυτά τα γεγονότα οδηγούν συχνά σε φυσικές καταστροφές αλλά και στη διαρκή παραγωγή νέων ασθενειών είτε με μεγάλη θνησιμότητα είτε με υψηλή μεταδοτικότητα.

Φυσικά, τέτοιου είδους φαινόμενα δεν μπορεί να εξαλειφθούν ξαφνικά, ούτε με περισσότερες «εναλλακτικές πηγές ενέργειας» και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον τεχνολογιών από τις επιχειρήσεις, ούτε με περισσότερους καταναλωτικούς ή πράσινους φόρους. Αυτό θα ήταν δυνατό μόνο με μία ριζική κριτική στη σχέση του κεφαλαίου που θα συνδέσει τους αγώνες ενάντια στη λεηλασία της φύσης με τους αγώνες που εξελίσσονται στις σφαίρες παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Άλλωστε η πράσινη, εναλλακτική, βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη έρχεται για να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι στη διαρκή καταστροφή του περιβάλλοντος, καθώς έρχεται να βγάλει κέρδος σκουπίζοντας μέρος των ζημιών που έχει προκαλέσει, και θα συνεχίζει να προκαλεί, η διαρκής ανάπτυξη του κεφαλαίου⁵. Ο καπιταλισμός είναι μία εξελισσόμενη κοινωνική σχέση και όχι διαφορετικοί ενεργειακοί ή κοινωνικοί σχηματισμοί που μπορούν να διορθωθούν σε επιμέρους σημεία

3. Η οικολογία του καπιταλισμού, Διαλυτικό 1, 2017, Ιστοσελίδα: <https://dialytiko.espivblogs.net/2018/05/23/η-οικολογία-του-καπιταλισμού/>.

4. Όπ.π.

5. Black Out (2007), Ο Μύθος της Αειφόρου Ανάπτυξης, Τεύχος 10ο, Δεκέμβρης 2007.

μέσω κατάλληλων επενδύσεων ή τεχνικών ρυθμίσεων.

Επιστρέφοντας στην ασθένεια covid-19, αυτή εμφανίστηκε σε ένα περιβάλλον έντασης της εκμετάλλευσης της φύσης από τους ανθρώπους, με τεράστιες βιομηχανίες αγροκτηνοτροφίας να εξαπλώνονται όλο και περισσότερο, με ανθυγιεινές συνθήκες ζωής και εργασίας στις πόλεις, με παγκόσμια κυκλοφορία εμπορευμάτων που ευνοεί τη γρήγορη μετάδοσή του. Δεν αποτελεί ούτε ένα τυχαίο ή μεμονωμένο γεγονός, αλλά ούτε και ένα κατασκευασμένο ή υπερτιμημένο συμβάν που έχει ενορχηστρωθεί από το κράτος για να μας «ελέγξει» ή για να πλήξει την εργατική τάξη. Αντίθετα, πρόκειται για μία πραγματικότητα που προέκυψε μέσα από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τις επιπτώσεις του πάνω στον «φυσικό κόσμο», η οποία επηρεάζει άμεσα τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων. Ασθένειες όπως η covid-19, συνήθως σχετίζονται με την παραγωγή τροφίμων και συγκεκριμένα με το βιομηχανικό μοντέλο της ζωικής παραγωγής, δηλαδή της αγροκτηνοτροφίας, αλλά και με την αποψίλωση των δασών. Η επέκταση του κεφαλαίου σε απομονωμένα μέρη ευνοεί τη μεταφορά και τη μετάδοση, προηγουμένως περιορισμένων τοπικά ασθενειών, σε κοπάδια ζώων που εκτρέφονται μαζικά σε ημιαστικές ζώνες και στη συνέχεια στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η μαζική εκτροφή ζώων σε κοπάδια με τεράστιο μέγεθος και πυκνότητα στον χώρο, καταρχάς ευνοεί τα ποσοστά μετάδοσης μεταξύ των ζώων και μειώνει την ανοσολογική απόκρισή τους και σε δεύτερο χρόνο ευνοεί και τη μετάδοση από αυτά στον άνθρωπο.

Πέρα όμως από το πώς ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι κατ' εξοχήν ιογενής παράγοντας, θέλουμε να δούμε και πως επηρεάζει τον ρυθμό μεταδοτικότητας του ιού, τη βαρύτητα της νόσησης και την ίδια τη θνησιμότητά του. Έχει σημασία, καθώς οι δείκτες αυτοί παρουσιάζονται συνήθως ως ενδογενή στοιχεία του ιού. Αντιθέτως, θέλουμε να αναδείξουμε ότι και στο κομμάτι αυτό, οι παράγοντες αυτοί αποτελούν δομικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου τρόπου ζωής και παραγωγής. Για να το κάνουμε αυτό, θα χρησιμοποιήσουμε το χαρακτηριστικό παράδειγμα της Ιταλίας, και ειδικότερα της Λομβαρδίας, της περιοχής της Ιταλίας που αντιμετώπισε το μεγαλύτερο πρόβλημα εξάπλωσης και θανάτων από covid πανευρωπαϊκά, καθώς συγκεντρώνει μια σειρά από παράγοντες που αποδείχθηκαν καταλυτικοί για ό,τι συνέβη εκεί.

Η Ιταλία μπήκε σε συνθήκη lockdown μία εβδομάδα πριν την Ελλάδα χρονολογικά, και μία εβδομάδα μετά την Ελλάδα, αν το εξετάσουμε επιδημιολογικά. Επτά μέρες είναι αρκετές για να δώσουν μια διαφορετική εικόνα εξάπλωσης, αλλά όχι του μεγέθους που είδαμε στους μήνες μέχρι και πριν το καλοκαίρι. Τι έβαλε όμως τη Λομβαρδία στο μάτι του κυκλώνα; Όντας καταρχάς η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Ιταλίας⁶, η μετάδοση εκεί έγινε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς. Ταυτόχρονα, πρόκειται και για την πιο βιομηχανοποιημένη περιοχή της Ευρώπης, με τεράστιες εκτάσεις γεμάτες με εργοστάσια. Παρόλο που η Ιταλία είχε lockdown, τα περισσότερα από τα εργοστάσια αυτά συνέχισαν να λειτουργούν κανονικά, με εκατομμύρια εργάτες να στοιβάζονται καθημερινά εντός τους. Τα πεζοδρόμια και οι ανοικτοί δημόσιοι χώροι μπορεί να ήταν άδειοι, αλλά το παιχνίδι παιζόταν στους χώρους εργασίας και στα μεταφορικά μέσα από και προς αυτούς. Και μετά στο σπίτι. Η Λομβαρδία παραμένει επίσης, λόγω αυτής της έντονης βιομηχανικής δραστηριότητας, και η πιο ατμοσφαιρικά μολυσμένη περιοχή της Ευρώπης, με αποτέλεσμα έναν πληθυσμό ούτως ή άλλως αναπνευστικά ευαίσθητοποιημένο. Πόσο μάλλον απέναντι σε έναν ιό που προκαλεί

6. Με πληθυσμό σχεδόν όσο ολόκληρη η Ελλάδα, και έκταση ελαφρώς μεγαλύτερη από την Πελοπόννησο.

πνευμονία. Πέρα όμως από αυτά, η Λομβαρδία και λόγω της θέσης της⁷ αποτελεί έναν τόπο όπου το κεφάλαιο είναι τόσο διεθνοποιημένο, όσο σε λίγα μόνο μέρη. Με απλά λόγια, αποτελεί έναν από τους βασικότερους κόμβους της Ευρώπης, τόσο για την κυκλοφορία των ανθρώπων, όσο και για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Και αν κάτι είναι αναπόσπαστο συστατικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η κυκλοφορία αυτή. Τα παγκόσμια δίκτυα των εμπορευμάτων άλλωστε είναι αυτά που οδηγούν στην παγκόσμια εξάπλωση των ασθενειών με ταχύτατο ρυθμό. Εν αντιθέσει, στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπου το κεφάλαιο είναι σε πολύ μικρότερο βαθμό διεθνοποιημένο και δεν υπάρχουν βιομηχανικά κέντρα τέτοιου μεγέθους, είχαμε μια αρκετά πιο «χαμηλού ρυθμού» εκκίνηση της εξάπλωσης.

Από εκεί και πέρα βέβαια, η ασθένεια, και επομένως η ευαλωτότητα και η ευπάθεια, είναι συνολικά συνυφασμένα με τον καπιταλιστικό τρόπο ζωής μας. Δεν είναι άλλωστε το καθημερινό στρες και η ανασφάλεια, η πίεση στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο, στη δουλειά και οι εντατικοποιημένοι ρυθμοί ζωής μερικές από τις κυριότερες συνιστώσες στην εμφάνιση καρδιαγγειακών και ψυχιατρικών νοσημάτων; Δεν είναι η ποιότητα του φαγητού και του νερού που καταναλώνουμε, η απομάκρυνσή μας από τη φύση και η ποιότητα της ζωής μέσα σε τέσσερις τσιμεντένιους τοίχους που γενικότερα επιδεινώνουν την υγεία μας; Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε, αλλά ελπίζουμε το επιχείρημά μας να έγινε σαφές. Και προφανώς, κομβικό ρόλο παίζει ένα σύστημα υγείας που έχει σχεδόν πετάξει τελείως εκτός του κάθε δυνατότητα πρόληψης, υποβαθμίζοντας την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, που παρεμβαίνει μόνο όταν τα πράγματα γίνουν κρίσιμα, ώστε να μας επισκευάσει όσο χρειάζεται για να παραμένουμε χρήσιμοι για την παραγωγή.

Ένας ιός λοιπόν, ο Sars-Cov2, που δεν είναι απαραίτητα θανατηφόρος, μετατρέπεται σε τέτοιο, κατά βάση χάρη στην καπιταλιστική συνθήκη στην οποία ζούμε. Δεν υπάρχουν εκδικητικά φυσικά φαινόμενα που έρχονται να καταστρέψουν την ανθρωπότητα «για τα δεινά που έχει προκαλέσει στη φύση», αλλά φαινόμενα κοινωνικά διαμεσολαβημένα που συνδέονται με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και την επίδρασή του στις ζωές των ανθρώπων είτε έμμεσα λόγω ευπάθειας (γενετικής ή περιβαλλοντικής προέλευσης όπως αναδείξαμε παραπάνω), είτε άμεσα λόγω της ίδιας της κρατικής διαχείρισης. Η περιβαλλοντική καταστροφή, η εμφάνιση επιδημιών, όπως και οι οικονομικές κρίσεις άλλωστε είναι σύμφυτες με τη σχέση κεφάλαιο και θα συνεχίσουν να παράγονται, όσο συνεχίζουμε να την αναπαράγουμε. Αν υπάρχει ένα κοινό στοιχείο λοιπόν, ανάμεσα στους παράγοντες που οδηγούν στην εμφάνιση και στην υπερμετάδοση νέων ασθενειών, καθώς και σε αυτούς που μπορούν να προξενήσουν μαζικούς θανάτους, είναι η τάση του κεφαλαίου για διαρκή αύξηση της κερδοφορίας του.

Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν πρέπει να αρκεστούμε στις διαπιστώσεις αυτές, στην κοινωνικοποίησή τους και στην καταγγελία από μέρους μας των κρατικών πολιτικών. Αντιθέτως, πρέπει τόσο η μορφή όσο και το περιεχόμενο των αγώνων μας να κατευθύνεται στο να σωθούν όσο περισσότερες ανθρώπινες ζωές είναι δυνατόν. Και για να συμβεί αυτό, πρέπει τόσο να παίρνουμε τα δικά μας μέτρα προστασίας στις κοινότητές μας, όσο και να πιέζουμε τα κράτη διαρκώς να αναλάβουν το κόστος της πρόληψης και της περίθαλψής μας.

7. Σε απόσταση λίγων ωρών βρίσκονται η Γαλλία, η Ελβετία, η Αυστρία, η Σλοβενία, αλλά και η Γερμανία, ενώ λόγω της συνθήκης Sengeen δεν υπάρχουν σύνορα μεταξύ των κρατών αυτών (δηλαδή συγκεκριμένα και ελεγχόμενα σημεία διέλευσης).

Γνωρίζουμε, ότι στην περίπτωση μιας πανδημίας ή μιας φυσικής καταστροφής, τα κράτη θα έρθουν να διαχειριστούν αυτά τα καταστροφικά συμβάντα προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν προς όφελος του κεφαλαίου. Έτσι και σε αυτήν την περίπτωση, εστίασαν εσκεμμένα στη συγκεκριμένη κατάσταση έκτακτης ανάγκης και παρέλειψαν διακριτικά να αναφερθούν στις δομικές αιτίες που ωθούν τέτοιες καταστροφές ή ασθένειες να αναδυθούν και δημιούργησαν ένα πειθαρχικό και κατασταλτικό μοντέλο διαχείρισης της πανδημίας που μεταβιβάζει την ευθύνη αυτής στους ίδιους τους ανθρώπους.

V. Success story, summer break και φτου κι απ' την αρχή

Θα εστιάσουμε στο ελληνικό παράδειγμα, έχοντας όμως πάντα στο μυαλό μας την κατάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο. Το τι συνέβη από τον Μάιο του 2020 και μετά, είναι λίγο πολύ γνωστό. Τα κρούσματα και οι θάνατοι άρχισαν να μειώνονται δραστικά⁸. Το ελληνικό κράτος είχε πετύχει αυτό που αποσκοπούσε, να βγει δηλαδή εγγυητής της δημόσιας υγείας ώστε να μπορέσει να προχωρήσει παρακάτω. Μέχρι τον Αύγουστο, εξιστορούσε το success story του, σύμφωνα με το οποίο πλασαριζόταν αρκετά ψηλά στη λίστα με τους λιγότερους θανάτους ανά εκατομμύριο πληθυσμού. Αυτό φυσικά δεν είχε καμία σχέση με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το Εθνικό Σύστημα Υγείας και η υποτιθέμενη ετοιμότητά του. Ως έναν βαθμό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνέβαλε και το γρήγορο lockdown που εφαρμόστηκε από τον Μάρτιο και με τα κρούσματα να είναι ακόμα ελάχιστα. Η επιλογή του μέτρου του lockdown δεν ήταν βέβαια χωρίς τίμημα, καθώς μπλόκαρε (ή παρενόχλησε σημαντικά) κομμάτια της καπιταλιστικής παραγωγής. Ήταν, όμως, μέτρο-ελλείψει οποιουδήποτε μέτρου ενίσχυσης του δημόσιου συστήματος περίθαλψης- που κρίθηκε αναγκαίο για τον περιορισμό της πανδημίας, ώστε να αποκτήσει και πάλι το ελληνικό κράτος κάποια από τη χαμένη του αξιοπιστία. Η επιλογή του έγινε στρατηγικά, από τον Μάρτιο έως τον Μάιο, ώστε το καλοκαίρι να λειτουργήσει όσο το δυνατόν πιο κερδοφόρα η τουριστική βιομηχανία της χώρας, η οποία αποτελεί άλλωστε περίπου το 25% του ΑΕΠ. Και στην προσπάθεια αυτή, άνοιξε και τα σύνορα (προς τους τουρίστες και μόνο προφανώς) για να διασώσει όποιο κομμάτι της ήταν δυνατό. Παίρνοντας ελάχιστα μέτρα προστασίας όμως, ώστε να μπορεί αυτή να λειτουργήσει απρόσκοπτα, προανήγγειλε ουσιαστικά μια δεύτερη περίοδο πολύ πιο μαζικής εξάπλωσης μέσα στους επόμενους μήνες.

Από τον Σεπτέμβριο και μετά, μαζί με τη σταδιακή μείωση του όποιου τουριστικού κύματος, ξεκίνησε ξανά η εντονότερη στοχοποίηση των «κοινωνικά ανεύθυνων», δηλαδή, των κομματιών εκείνων που δεν τηρούν ευλαβικά τις κρατικές οδηγίες και σύμφωνα με την κυρίαρχη αφήγηση, ευθύνονται για τα πτωχευμένα που κάνει η χώρα στην προσπάθειά της να ξεπεράσει αυτήν την ανέλπιστη ατυχία που χτύπησε το σύνολο της ανθρωπότητας. Η αφήγηση αυτή άλλωστε έδινε στο κράτος το αλάνθαστο. Όταν η επιδημιολογική εικόνα βελτιωνόταν, ήταν χάρη στα μέτρα και την κρατική διαχείριση, όταν χειροτέρευε, ήταν λόγω της ανυπακοής των πολιτών στα μέτρα.

8. Βέβαια, η μείωση (ή και η αύξηση) των κρουσμάτων δεν εκφράζει πάντα την πραγματικότητα, καθώς μέσω της «κρατικά ελεγχόμενης» μείωσης (και αύξησης αντίστοιχα) των covid-test που διενεργούνται καθημερινά, μειώνονται (και αντίστοιχα αυξάνονται) και τα κρούσματα, χωρίς οι μεταβολές αυτές να αντιστοιχούν στην πραγματικότητα. Δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε ωστόσο στην υποκρισία εκείνης της αντίληψης που τόσους μήνες έκανε πολιτική πάνω σε «θανατόμετρα» παρουσιάζοντας όλες τις στατιστικές (κρουσμάτων, θανάτων κτλ) των κρατών ως χαλκευμένες που σαν στόχο είχαν την εξαπάτηση του πληθυσμού και τη διασπορά της τρομοκρατίας, αλλά από την άλλη χρησιμοποιεί τα ίδια μεθοδολογικά εργαλεία (τις ίδιες πηγές, τους ίδιους θεσμικούς διαύλους διοχέτευσης πληροφοριών) όταν πρέπει ν' αναδείξει κάποια άλλα «θανατόμετρα», αυτά των εμβολίων...

Κάποιοι, μπορεί να πιστέψαμε ότι μετά το άνοιγμα του καλοκαιριού, ξεμπερδέψαμε με την καθημερινότητα του ολικού lockdown και της απαγόρευσης κυκλοφορίας. Έμελλε να διαψευστούμε. Το «δεύτερο κύμα» έκανε σιγά σιγά την εμφάνισή του και μαζί με αυτό επανήλθαν και όλοι οι περιορισμοί στην κυκλοφορία. Πρώτα για τη Θεσσαλονίκη και τη Βόρεια Ελλάδα και έπειτα για το σύνολο της χώρας.

VI. Ψάχνοντας μια λύση, για να ισορροπήσει: Κράτος, μέτρα, αναδιάρθρωση και οικονομία

Έχει σημασία να εξετάσουμε λοιπόν, τι είναι αυτό που έκανε το σύνολο σχεδόν των κρατών να ποντάρουν εν τέλει σε μέτρα που -σε πρώτο βαθμό τουλάχιστον- φαίνεται να πληγώνουν αυτό που τους ενδιαφέρει περισσότερο: την οικονομία. Μπορεί να υπήρχαν καθημερινές ανακοινώσεις με δεκάδες νέα μέτρα ή μεταβολές των παλιών, αλλά επί της ουσίας, σχεδόν το σύνολο αυτών μπορούν να αναχθούν στα βασικά τρία. Το lockdown, την απαγόρευση κυκλοφορίας και τη μάσκα. Και σε δεύτερο χρόνο ήρθε και το εμβόλιο, που ήταν και το μοναδικό, ουσιαστικά, μέτρο που πάρθηκε για την αντιμετώπιση της ίδιας της ασθένειας⁹.

Μπορούμε να πούμε, πως για τη διαχείριση της πανδημίας το βάρος δόθηκε κατά κύριο λόγο στον περιορισμό της μετάδοσης. Πρακτικά, αυτό μεταφράστηκε σε προσπάθεια να διακοπούν καταρχάς όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες που δεν αποφέρουν κέρδος και άρα δεν θεωρούνται σημαντικές. Αυτό έγινε με το μέτρο της **απαγόρευσης κυκλοφορίας**¹⁰. Μετακινήσεις που αφορούν τη διασκέδαση και ιδιαίτερα τη διασκέδαση πέρα από τα μαγαζιά, έγιναν στόχος των ΜΜΕ και της καταστολής. Ο ελεύθερος χρόνος μετατράπηκε σε χρόνο εγκλεισμού στο σπίτι. Η δυνατότητα της συνάντησης μετατράπηκε σε οικογενειακή υπόθεση. Ο έρωτας έγινε αποδεκτός μόνο με συμβόλαιο γάμου και οι παρέες μόνο με συμβόλαιο συγκατοίκησης. Κατά τ' άλλα, οι ίδιοι άνθρωποι που το βράδυ απαγορευόταν να πιουν μια μπύρα στις πλατείες της πόλης, το πρωί στοιβάζονταν στα ΜΜΜ για να πουλήσουν την εργασιακή τους δύναμη σε κάποια εταιρεία του κέντρου ή σε κάποιο εργοστάσιο στις Βιομηχανικές Περιοχές (ΒΙ.ΠΕ.). Και εκεί, κατά κανόνα στοιβαγμένοι και εκτεθειμένοι στον ιό. Προφανώς το μέτρο αυτό, ούτε ήταν δυνατόν, ούτε υπήρχε ακριβώς σκοπός να εφαρμοστεί καθολικά. Δεν υπάρχουν τόσοι μπάτσοι άλλωστε. Είχε όμως αυτό που η ΝΔ ονόμασε «εκπαιδευτική αξία», που στην πραγματικότητα αποτέλεσε και αποτελεί έναν μηχανισμό πειθάρχησης στην κρατική πολιτική, η οποία ορίζει τότε αξίζει να ζήσουμε και τότε να πεθάνουμε, τότε το ποσοστό κέρδους κρίνεται αρκετό ώστε να εκτεθούμε και να εκθέσουμε ανθρώπους στον ιό και τότε οι δραστηριότητές μας είναι ασήμαντες για τον νόμο της αξίας.

Η προσπάθεια εμπέδωσης της εργασίας και της κατανάλωσης ως οι αποκλειστικά απαραίτητες διαδικασίες για τη ζωή μας, ως οι λεγόμενες βασικές δραστηριότητες, ήρθε

9. Προφανώς κομμάτι της έρευνας ασχολήθηκε και με φάρμακα που θα αντιμετώπιζαν τον ιό, αλλά αυτό ήταν αμελητέο μπροστά στη δαπάνη και τον «επιστημονικό» χρόνο που αφιερώθηκε στα εμβόλια. Και όσον αφορά τα ελάχιστα μέτρα «στήριξης» των συστημάτων υγείας, αυτά θεωρούμε οριακά αστείο να τα συμπεριλάβουμε στην εξίσωση.

10. Κατ' εμάς, το μέτρο της απαγόρευσης κυκλοφορίας δεν έχει να κάνει μόνο με τη βραδινή «ολική» απαγόρευση, αλλά ήταν ένα μέτρο με ολόημερη ισχύ, καθώς οι ημερήσιες επιτρεπόμενες μετακινήσεις σχετίζονταν αυστηρά μόνο με την εργασία, την κατανάλωση και την κατάσταση έκτακτης ανάγκης (και ακόμα και αυτά ήταν στην ευχέρεια του εκάστοτε μπάτσου να κριθούν ως άξιοι λόγοι).

-συνειδητά ή μη- να εισάγει και μια νέα ηθική γύρω από το ζήτημα της εργασίας. Η εργασία ερχόταν από τις απαρχές του καπιταλισμού μαζί με μια υπόσχεση. Η υπόσχεση αυτή έλεγε πως αν είσαι εργατικός και δεν τεμπελιάζεις, θα αμοιβεσαι με χρήμα αλλά και με ελεύθερο χρόνο. Σε αυτόν τον χρόνο θα μπορείς να πράττεις αυτό που ονομάζουμε ζωή (συναντήσεις, φίλες/οι, διασκέδαση, έρωτας, παιχνίδι κτλ). Η γνωστή φράση «δουλεύουμε για να ζήσουμε». Η συρρίκνωση του ελεύθερου χρόνου, η περαιτέρω εμπορευματοποίηση της «ζωής» και η σύνδεση της απόλαυσης με την κατανάλωση δεν είναι κάτι με το οποίο ερχόμαστε πρώτη φορά αντιμέτωπες, αλλά είναι κομμάτι της κεφαλαιακής επέκτασης σε κάθε πτυχή της ζωής μας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως η παρούσα συγκυρία δεν εισάγει μια τομή στην ηθική της εργασίας όπως την ξέραμε μέχρι σήμερα. Ότι δηλαδή «ζούμε για να δουλεύουμε» και να καταναλώνουμε. And that's it.

Μπορεί στο κομμάτι των απαγορεύσεων των μετακινήσεων τα πράγματα να είναι αρκετά ξεκάθαρα, με μοναδικό (αλλά μη αμελητέο) πρόβλημα για το κράτος την κοινωνική δυσάρεσκεια. Μπορεί και αυτά που γράψαμε πέρυσι σχετικά με την ανάγκη του ελληνικού κράτους να επανακτήσει τη χαμένη του αξιοπιστία ως εγγυητής της δημόσιας υγείας και ασφάλειας, ώστε να διασφαλίσει την επόμενη ημέρα αυτού του κόσμου όπως τον ξέρουμε¹¹, να αρκούσαν για να εξηγηθεί το πρώτο lockdown Μαρτίου-Μαΐου. Το δεύτερο lockdown όμως κράτησε παραπάνω από ένα εξάμηνο, κι όσο καταστροφικό μπορεί να ήταν ανά περιπτώσεις αυτό για τις δικές μας τσέπες και την ψυχική μας υγεία, άλλο τόσο φάνηκε να είναι για πολλές επιχειρήσεις και τομείς του εγχώριου κεφαλαίου γενικότερα. Έχει, λοιπόν, μια σημασία να σταθούμε λίγο παραπάνω στην επιλογή αυτή, στο παράδοξο που δημιουργεί σχετικά με την κρατική διαχείριση και στο γιατί εν τέλει δεν είναι και τόσο παράδοξο.

Κατ' εμάς, το κράτος δεν είναι το κόμμα των αφεντικών. Δεν είναι απλά ο εκφραστής, στη σφαίρα του πολιτικού, των συμφερόντων της αστικής τάξης. *Αντιλαμβανόμαστε το κράτος βασισμένοι σε μια διαλεκτική της μορφής και του περιεχομένου της ταξικής πάλης. Αφετηρία της κατανόησής μας είναι η ανταγωνιστική σχέση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στη διαδικασία της παραγωγής, δηλαδή η εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο. Με αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο λοιπόν, αντιμετωπίζουμε το κεφάλαιο ως μια σχέση ταξικής πάλης και το κράτος ως αντικείμενο και αποτέλεσμα της ταξικής πάλης*¹². Ως αποτέλεσμα των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης, βασική του μέριμνα είναι η συνέχιση της ομαλής αναπαραγωγής αυτών των κοινωνικών σχέσεων. Και για να συμβεί αυτό, πρέπει να διασφαλίσει και τις δύο πλευρές της σύγκρουσης. Όσο μεριμνά για την αέναη συσσώρευση κεφαλαίου, άλλο τόσο αντιλαμβάνεται ότι αυτή δεν είναι δυνατή χωρίς την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Το κράτος πρέπει να διασφαλίζει ότι οι προλετάριοι δεν θα πεθαίνουν ή θα νοσούν μαζικά, ώστε να επιστρέφουν καθημερινά υγιείς στους χώρους εργασίας τους. Somebody gotta work άλλωστε.

Τα κράτη, ζυγίζοντας τις επιλογές τους, αποφάσισαν να θυσιάσουν ένα κομμάτι της οικονομίας προκειμένου να διατηρήσουν την κοινωνική συνοχή, με την ελπίδα ότι σε βάθος χρόνου θα καταφέρουν να δημιουργήσουν τις συνθήκες για αύξηση της κερδοφορίας. Με ευκαιρία την πανδημία, προσπάθησαν να επιταχύνουν μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση,

11. Τόσο για να ανοίξει τον -τόσο κρίσιμο για το ελληνικό κεφάλαιο- τουρισμό αμέσως μετά, όσο και για να μπορέσει σε βάθος χρόνου να προχωρήσει με την καπιταλιστική αναδιάρθρωση όσο το δυνατόν πιο αναίμακτα.

12. «Την πάσα ελπίδα αφήστε όσοι περνάτε», Τυφλοπόντικας 1, 2015, Φάμπρικα Υφανέτ.

οι τάσεις της οποίας ήταν ήδη ορατές από πριν, όπως και τα προβλήματα της παγκόσμιας οικονομίας. «Με ευκαιρία» δεν σημαίνει βέβαια ότι τα κράτη εξαπέλυσαν έναν ιό για να γίνει πιο εύκολα η αναδιάρθρωση, ούτε ότι είχαν έτοιμο ένα πακέτο ταχύρρυθμης αναδιάρθρωσης και περίμεναν τότε θα ξεσπάσει μια πανδημία για να το εφαρμόσουν. Σημαίνει ότι με τον ίδιο τρόπο που εμείς βλέπουμε στην κρίση τις δυνατότητες που ανοίγονται για ρήξη στην καπιταλιστική σχέση, αντίστοιχα και το κεφάλαιο βλέπει την ευκαιρία να εγκαθιδρύσει ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης. Το να πιστεύουμε ότι το lockdown ή (ακόμα χειρότερα) η πανδημία συνολικά, αποτελούσαν κάποιο κρυφό σχέδιο στα χέρια κράτους-αφεντικών και επιβλήθηκαν με μοναδικό σκοπό να αναδιρθρωθεί μια οικονομία σε κρίση, σημαίνει ότι δεν κατανοούμε τον αντιφατικό τρόπο με τον οποίο ξετυλίγεται η τρέχουσα αναδιάρθρωση.

Όπως αναφέρουμε και παραπάνω, το ελληνικό κεφάλαιο περνάει και αυτό τη «δικιά του» κρίση συσσώρευσης¹³. Και η κρίση ως μια στιγμή μπλοκαρίσματος της καπιταλιστικής συσσώρευσης πάει αγκαζέ με την αναδιάρθρωση¹⁴. Το ελληνικό κράτος καλείται από τη μια να διασφαλίσει την αναπαραγωγή του κόσμου της εργασίας και από την άλλη, να προχωρήσει με την -άκρως αναγκαία για το κεφάλαιο- διαδικασία αναδιάρθρωσης στην οποία ήδη βρίσκεται. Για να συμβεί αυτό, ήταν κρίσιμης σημασίας, η εξέλιξη της πανδημίας και των θανάτων να μην πάρουν μια ανεξέλεγκτη τροπή.

Αφενός λοιπόν, μια ραγδαία αύξηση των θανάτων έπρεπε να αποφευχθεί γιατί ενδεχομένως θα οδηγούσε σε κοινωνική οργή και αποσταθεροποίηση, πράγμα που πιθανόν να στεκόταν εμπόδιο στην αναδιάρθρωση. Αφετέρου, αντίστοιχα, για να υπάρξει σημαντική μείωση στον αριθμό των θανάτων θα έπρεπε να συμβεί μια ριζοσπαστική αναδιάρθρωση στο σύστημα υγείας¹⁵ στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν που συμβαίνει εδώ και χρόνια. Αντίθετη δηλαδή με τη διαρκή προσπάθεια μετακύλισης του κόστους της αναπαραγωγής μας στις πλάτες μας. Και το ελληνικό κράτος δεν ήταν πρόθυμο¹⁶ να κάνει πίσω σ' αυτό το κομμάτι. Με αυτό το δεδομένο λοιπόν, αλλά και με το ότι κατά την καπιταλιστική μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων η συνάντηση των ανθρώπων¹⁷ (πέρα από τους δημόσιους χώρους) γίνεται κατά κύριο λόγο στα στάδια της παραγωγής και της κατανάλωσης, ήταν αναγκαίο κακό να κλείσουν κομμάτια της οικονομίας ώστε να περιοριστεί η μετάδοση. Τα εκατομμύρια των εργαζομένων που βρέθηκαν ξαφνικά πεταμένα εκτός εργασίας δεν μπορούσαν να αφεθούν ξεκρέμαστα. Είπαμε, το κράτος για

13. Λέμε «δικιά του» γιατί πλέον το κεφάλαιο είναι τόσο διεθνοποιημένο που ο διαχωρισμός των εκάστοτε εθνικών οικονομιών δεν είναι πάντα ξεκάθαρος. Γι' αυτό κι άλλωστε η κεφαλαιακή κρίση δεν είναι πλέον κάτι που χτυπά μια συγκεκριμένη εθνική οικονομία, αλλά έχει και αυτή συνήθως διεθνή χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι στην Ελλάδα η κρίση αυτή βρίσκεται εδώ και χρόνια σε όξυνση.

14. Βλέπε υποσημείωση 12.

15. Ο αριθμός των θανάτων θα μπορούσε να μειωθεί με ριζικές αλλαγές και σε πολλούς άλλους τομείς προφανώς, όπως: άδειαση των κέντρων κράτησης μεταναστών και αποσυμφόρση των φυλακών, στέγαση των αστέγων σε άδεια σπίτια, φροντίδα για ηλικιωμένους στον τόπο κατοικίας, σταμάτημα βιομηχανιών κτλ. Εδώ όμως, επιλέξαμε να σταθούμε στο παράδειγμα του συστήματος υγείας.

16. Δεν θεωρούμε ότι απλώς δεν ήθελε ή ότι έχει κάποιες σαδιστικές βλέψεις απέναντι στους προλετάριους, αλλά ότι το συγκεκριμένο κομμάτι της αναδιάρθρωσης είναι πολύ κρίσιμης σημασίας για το κεφάλαιο και βρισκόμαστε σ' ένα σημείο της, που ένα τέτοιο πισωγύρισμα από πλευράς του, θα ταρακουνούσε παραπάνω την κερδοφορία του. Βέβαια, εδώ παίζει τον ρόλο του και το κομμάτι του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η ευκολία δηλαδή να μην κάνει πίσω σε αυτό το κομμάτι το ελληνικό κράτος πηγάζει και από την απουσία κινήματων γύρω από το ζήτημα της υγείας-περίθαλψης.

17. Και άρα και η δυνατότητα μετάδοσης.

να μπορέσει να εξασφαλίσει την ομαλή συνέχιση των εκμεταλλευτικών σχέσεων, πρέπει προηγουμένως να μεριμνά για την κοινωνική ειρήνη. Και αυτό δεν θα ήταν δυνατόν αν ξαφνικά ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού δεν μπορούσε να αναπαραχθεί λόγω αναστολής εργασίας. Έτσι, ο μισθός όσων μπήκαν σε καθεστώς αναστολής εργασίας αντικαταστάθηκε με το επίδομα των 534 ευρώ¹⁸. Για να εγγυηθεί το κράτος την αναπαραγωγή του προλεταριάτου, αλλά και του κεφαλαίου, πρέπει να εξασφαλίσει και την καταναλωτική δύναμη του πρώτου.

Κάτι παρόμοιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις. Το lockdown προφανώς και δεν εφαρμόστηκε στο σύνολο της παραγωγής, παρά σ' ένα κομμάτι της. Οι ζωές των προλετάρων πρέπει να προστατευτούν (ακα έχουν αξία) στο μέτρο που παράγουν αξία για το κεφάλαιο. Δεν αξίζουν τόσο ώστε να σταματήσει κάθε παραγωγική δραστηριότητα ή έστω ένα μεγάλο ποσοστό αυτής. Σε αυτό το σημείο, αναζητήθηκε η κρίσιμη εκείνη ισορροπία ώστε το ελληνικό κεφάλαιο, ή για να είμαστε ειλικρινείς οι τομείς εκείνοι που είναι σημαντικότεροι, να βγουν όσο το δυνατόν πιο αλώβητοι από το lockdown. Ταυτόχρονα, το lockdown ήταν ευκαιρία να συμβάλει με τη σειρά του στη διαδικασία της αναδιάρθρωσης. Πέρα από την υποτίμηση της εργατικής δύναμης ως βασικό συστατικό στοιχείο της αναδιάρθρωσης, στο ελληνικό παράδειγμα αυτή αποσκοπούσε (και αποσκοπεί ακόμα) στη βίαιη προλεταριοποίηση ενός πιο ανατιμημένου κοινωνικού κομματιού. Ήταν αρκετά βολικό το γεγονός πως οι κλάδοι που χτυπήθηκαν περισσότερο ήταν κλάδοι στους οποίους κυριαρχούσαν (ή είχαν σημαντικό μερίδιο της αγοράς) μικρές -οικογενειακές και μη- επιχειρήσεις (επισιτισμός, εμπόριο, διασκέδαση, τέχνη κτλ). Οι διάφοροι μικρομεσαίοι επιχειρηματίες που τεμαχίζουν την πίτα των κερδών σε όλο και περισσότερα κομμάτια, περιορίζοντας τα ποσοστά κέρδους και καθυστερώντας την ανάπτυξη, μπορούν και να καταστραφούν. Άλλωστε στους κλάδους αυτούς, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις-αλυσίδες, είχαν την τεχνογνωσία να προσαρμοστούν αρκετά πιο εύκολα, γρήγορα και αποτελεσματικά λειτουργώντας μέσα από την ψηφιακή σφαίρα. Πρόκειται για μια διαδικασία που συχνά ονομάζεται συγκεντροποίηση κεφαλαίου.

Παρόλα αυτά, ειδικότερα στον κλάδο του τουρισμού, το ελληνικό κράτος επέλεξε να προστατεύσει την (μικρο)ιδιοκτησία¹⁹. Στο λιαν εμπόριο και την εστίαση βέβαια, τα πράγματα είναι κάπως διαφορετικά, με ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων να ενδέχεται να κλείσουν. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι και σε αυτήν την περίπτωση, το ελληνικό κράτος επέλεξε να προστατεύσει έως ένα σημείο την (μικρο)ιδιοκτησία, επιδοτώντας τις επιχειρήσεις και προσπαθώντας να διασφαλίσει τις καταβολές ενοικίων κτλ. Εκτιμούμε ότι αυτή η επιλογή συνδέεται με τη γενικότερη κατεύθυνση που αναφέραμε προηγουμένως, δηλαδή την προσπάθεια του κράτους να δημιουργήσει κάποιου είδους κοινωνική συναίνεση.

18. Προφανώς και για όσες και όσους εργάζονταν υπό καθεστώς μαύρης εργασίας δεν υπήρξε κάτι αντίστοιχο.

19. Αυτό συνέβη γιατί, αφενός, το ελληνικό κράτος προσπαθεί να καταστήσει όλη την ελληνική επικράτεια τουριστικό προορισμό, προωθώντας τη δημιουργία τουριστικών δομών σε όλα τα μήκη και πλάτη της χώρας, που θα αναδείξουν τα «ιδιαίτερα στοιχεία του κάθε τόπου». Αυτή η γεωγραφική διασπορά/αποκέντρωση, μάλλον ενθαρρύνει, παρά αποτρέπει, τη μικροεπιχειρηματικότητα. Αφετέρου, το τουριστικό προϊόν προς πώληση προσπαθεί να χτίσει ένα προφίλ «αυθεντικής εμπειρίας της καθημερινής ζωής στην Ελλάδα», να απαγκιστρωθεί από τους συνήθεις καλοκαιρινούς προορισμούς και να επεκταθεί στα κέντρα των πόλεων. Αυτή η «αυθεντική εμπειρία» αναζητείται συχνά μακριά από τις μαζικές, κονσερβοποιημένες τουριστικές μονάδες και καταλήγει συνήθως στα air-bnb-καταλύματα, σε μια χώρα με πολύ υψηλά ποσοστά μικροιδιοκτησίας.

Από εκεί και πέρα, επιστρατεύτηκε η επικοινωνιακή διαχείριση του κινδύνου της νόσησης, με σκοπό την τρομοκράτηση του κοινωνικού συνόλου, ώστε να παραχθεί η απαραίτητη πειθάρχηση, χρησιμοποιώντας το γνωστότερο στα χρονικά ψυχολογικό όπλο: τον φόβο. Τόσο το ελληνικό όσο και τα περισσότερα δυτικά κράτη πόνταραν σε «ενημερωτικές»-προπαγανδιστικές καμπάνιες σχετικά με τον ιό που περισσότερο ήθελαν να δημιουργήσουν ένα γενικό αίσθημα ανασφάλειας παρά να ενημερώσουν. Για εβδομάδες τα δελτία ειδήσεων μιλούσαν μόνο για την «ασύμμετρη απειλή» και τον «αόρατο εχθρό». Ο διάχυτος κοινωνικός φόβος νομιμοποίησε το αναγκαίο συμπλήρωμα στο lockdown: το «μένουμε σπίτι», την απαγόρευση κυκλοφορίας, και την αστυνομική διαχείριση της πανδημίας. Οι σειρήνες των χιλιάδων νέων περιπολικών υπερίσχυαν αυτών των ασθενοφόρων, για να απαντήσουν στο αίσθημα ανασφάλειας από τη μία, αλλά κατά βάση για να βάλουν το δικό τους λιθαράκι -ή μάλλον μενίρ- στην πειθάρχηση του προλεταριάτου, λειαινώντας τον δρόμο για την αναδιάρθρωση. Η επιτάχυνση της οποίας κατέστη δυνατή καθώς η αυξημένη καταστολή, ο φόβος για τον ιό, ο εντεινόμενος έλεγχος και τα περιοριστικά μέτρα -το σπάσιμο των οποίων κόστιζε ακριβά-, μεγάλωναν πολύ το κόστος της αντίδρασης σε αυτήν.

Τα υπέρογκα ποσά που δαπανήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας για την ενίσχυση των διάφορων αστυνομικών σωμάτων φανερώνουν και κάτι ακόμα: ότι το κράτος οχυρώνεται μπροστά στον κίνδυνο ανάδυσης νέων κοινωνικών κινημάτων που θα βάλουν μπροστά τις δικές τους ανάγκες. Τα πράγματα λοιπόν δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται. Η σχέση κεφάλαιο ισορροπεί σε μια κλωστή. Κι αυτό καταλήγει στην ενίσχυση του φόβου και της αστυνόμευσης από την πλευρά του κράτους, για τη διόγκωση της πειθάρχησης και της καταστολής. Ο καπιταλισμός παρόλα αυτά, είναι ένα υπερβολικά ευπροσάρμοστο σύστημα και ξέρει καλά από ισορροπίες. Αυτή η κλωστή είναι εύθραυστη *μόνο ως προς αυτό στο οποίο βασίζεται: το προλεταριάτο*²⁰.

Όσο κι αν συνεισφέρει το lockdown στην επιτάχυνση της αναδιάρθρωσης, προφανώς και το ίδιο το κεφάλαιο προτιμάει να επιστρέψει σε μια κανονικότητα. Για να συμβεί αυτό, τα κράτη βασίζονται κατά κύριο λόγο στα **εμβόλια**. Τα εμβόλια είναι η φθηνότερη δυνατή λύση (και με τεράστια κέρδη για τις φαρμακευτικές ταυτόχρονα), αλλά δεν είναι αυτός ο βασικός λόγος που επιλέγονται ως μοναδική αντιμετώπιση της covid-19. Ο κύριος λόγος που επιλέγονται είναι ο εξής: δεν στέκονται εμπόδιο στη φιλελεύθερη αναδιάρθρωση, ειδικότερα στον χώρο της υγείας. Επιτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό²¹ να απαντήσουν στο άμεσο ζήτημα της υγείας του πληθυσμού όσον αφορά την κρίση του covid, ενώ δεν αντιμετωπίζουν τα αίτια του προβλήματος και, το κυριότερο, δεν βελτιώνουν τις γενικότερες συνθήκες ζωής των προλεταρίων. Εξασφαλίζουν, επίσης, ότι δεν πρόκειται να αυξηθεί η χρηματοδότηση και άρα η ποιότητα και η προσβασιμότητα του συστήματος υγείας. Σε αυτό το πλαίσιο συμβάλλουν και στην ενίσχυση της ρητορικής περί ατομικής ευθύνης. Αν πεθαίνεις γιατί το σύστημα υγείας δεν έχει τις υποδομές να σε περιθάλψει, πλέον δεν φταίει το κράτος και η αναδιάρθρωση στην υγεία, αλλά εσύ ο ίδιος που δεν φρόντισες να εμβολιαστείς.

Εισάγεται έτσι ένας νέος διαχωρισμός, μεταξύ υπεύθυνων από τη μια και ανεύθυνων και κοινωνικά επικίνδυνων από την άλλη, ο οποίος πιθανότατα δεν θα μείνει στο επίπεδο της

20. «Ιός, ο Σημερινός κόσμος» του Ζιλ Ντωβέ, Μπφ Αντίθεση, περιοδικό «Το Διαλυτικό», τεύχος 4ο.

21. Από αυτά που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, είναι πολύ αποτελεσματικά ως προς τη βαρύτητα της νόσησης. Παρόλα αυτά δεν σταματούν τη μετάδοση και υπάρχει ακόμα μεγάλη αβεβαιότητα για τη διάρκεια ανοσίας που προσφέρουν.

ρητορικής. Τα πράσινα πιστοποιητικά²² έρχονται να συνδυαστούν με διάφορες ανθρώπινες πρακτικές και να λειτουργήσουν ως προϋπόθεση για την είσοδο στα εκάστοτε κοινωνικά πεδία. Στο κομμάτι της εργασίας για παράδειγμα, κανείς δεν μας εγγυάται ότι δεν θα ανοίξει ένα παραθυράκι για διώξεις ακόμα και απολύσεις εργαζομένων. Και προφανώς σε όλο αυτό αποκρύπτεται και το γεγονός ότι δεν έχουμε όλοι και όλες πρόσβαση στον εμβολιασμό, πόσο μάλλον άμεσα, πόσο μάλλον σε χώρες πέρα από τη δύση.

Στην πλειονότητά τους τα υγειονομικά μέτρα που πήραν τα κράτη μπορεί να φαντάζουν αρκετά παράδοξα. Ακόμα και για το ίδιο το κεφάλαιο. Και συχνά η υγειονομική τους αξία να είναι μηδαμινή ως μηδενική. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι πρόκειται για κάποιο πανούργο σχέδιο που εκπονήθηκε από σκοτεινούς κύκλους για να μας κλείσουν σπίτια μας και να μας κάνουν πειθήνιους. Ο καπιταλισμός δεν κρύβεται άλλωστε. Έρχεται και σου τρίβεται στη μούρη τόσο ξεδιάντροπα που σε ξαφνιάζει. Και η διαχείριση της πανδημίας δεν είναι κάποια εξαιρεση. Είναι ο τρόπος να εγγυηθούν τα κράτη τη συνέχιση αυτού του κόσμου όπως τον ξέρουμε σήμερα. Είναι η μόνη τους λύση για την επιστροφή σε αυτό που ονομάζουν κανονικότητα. Η επιστροφή δηλαδή, με ακόμα πιο δυσμενείς όρους για μας, στην εκμετάλλευσή μας. Τίποτα το παράδοξο δεν υπάρχει σε αυτό. Στα χέρια μας είναι να βρεθούν προ εκπλήξεως...

VII. Η συνέχεια της αναδιάρθρωσης

«Πώς να ανοίξει η αγορά όταν γίνονται δύο διαδηλώσεις τη μέρα;»

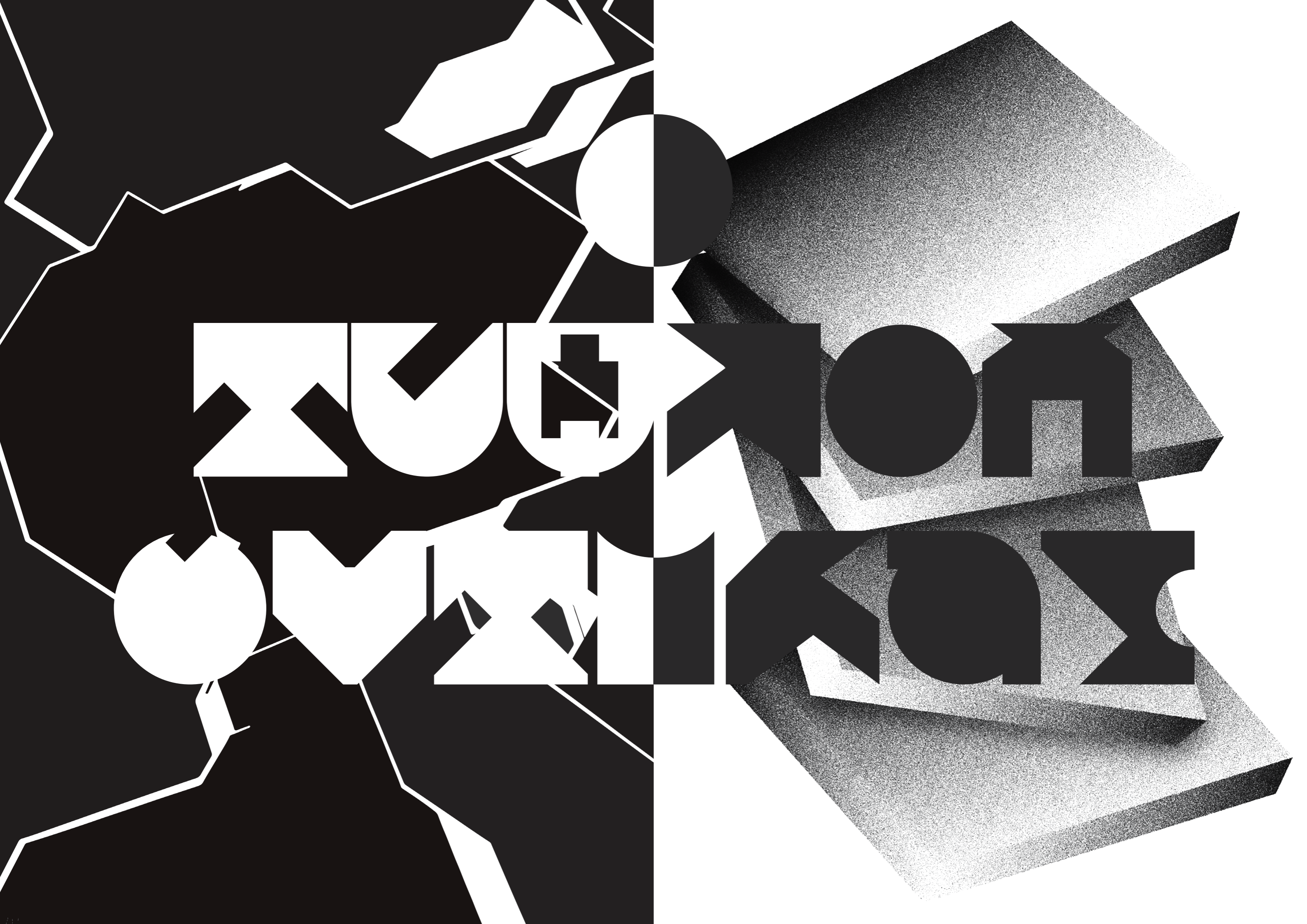
-Α. Γεωργιάδης, 2021

«Η προσωρινή ακινητοποίηση ενός μέρους των παραγωγικών δραστηριοτήτων μόνο τις διακόπτει χωρίς να καταστρέφει αυτό που τις θέτει σε κίνηση – και το οποίο σύντομα θα τις ξεκινήσει ξανά. Ακόμα και υπό μερική αναστολή, η καπιταλιστική σχέση παραγωγής δεν σταματά να λειτουργεί. Η εμπορική ανταλλαγή παραμένει στη βάση των πραγμάτων [...]»

-Αντίθεση

Θέλουμε να είμαστε σαφείς σε σχέση με την πραγματικότητα που όλες βιώσαμε από τις αρχές του 2020. Δεν θεωρούμε ότι η πανδημία προκλήθηκε τεχνητά, ως σχέδιο των αφεντικών για τη διεξαγωγή εμπορικών πολέμων και διακρατικών ανταγωνισμών. Ούτε ότι αυτό που ζούμε είναι χούντα. Ή ότι τα εμβόλια αποτελούν μέρος κάποιου σχεδίου αλλοίωσης του (ελληνικού) dna μας. Αυτό που πιστεύουμε ότι εξελίσσεται όλο αυτό το διάστημα, είναι η συνέχεια της αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής σχέσης. Μιας αναδιάρθρωσης, όμως, που ήταν σε εξέλιξη ήδη από τη δεκαετία του 1970 και το τέλος του κύκλου αγώνων της κεϋνσιανής περιόδου. Σε ολόκληρο το χρονικό αυτό διάστημα πάρθηκαν μέτρα, πολλά εφαρμόστηκαν, άλλα μπλοκαρίστηκαν, όμως κράτος και κεφάλαιο δεν κατόρθωσαν να εγκαθιδρύσουν έναν νέο κύκλο ομαλής συσσώρευσης. Στην τρέχουσα ιστορική περίοδο, η πανδημία αποτελεί ένα όπλο στα χέρια τους, στα πλαίσια αυτής της διαρκούς αναζήτησης για το «ιερό δισκοπότηρο».

22. Το ψηφιακό πράσινο πιστοποιητικό είναι μέχρι στιγμής η ψηφιακή απόδειξη ότι ένα πρόσωπο είτε έχει εμβολιαστεί, είτε έχει υποβληθεί σε διαγνωστική εξέταση με αρνητικό αποτέλεσμα, είτε έχει αναρρώσει από τη νόσο covid-19.

Ενώ λοιπόν το lockdown αποτέλεσε πλήγμα για πολλές επιχειρήσεις, το ελληνικό κράτος προχώρησε παράλληλα σε ενέργειες για την ενίσχυσή τους. Από την 1η Ιουνίου μπήκε σε λειτουργία το πρόγραμμα επιδότησης μερικής απασχόλησης ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ, το οποίο πήρε συνεχόμενες παρατάσεις. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αλλά και η συνέχιση του καθεστώτος αναστολής συμβάσεων εργασίας χρηματοδοτούνται από τα κονδύλια του ευρωπαϊκού προγράμματος SURE, το οποίο έχει ήδη εγκρίνει 87,9 δισ. ευρώ χρηματοδοτική στήριξη σε 17 κράτη μέλη της ΕΕ²³. Τα χρήματα αυτά, συνήθως καταλήγουν σε προγράμματα, τα οποία έχουν ως μοντέλο το πρόγραμμα Kurzarbeit²⁴ της Γερμανίας, το οποίο χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 2008 και στην ουσία αποτελεί τη θεσμοθέτηση της επισφάλειας, δίνοντας και επίσημα τη δυνατότητα στα αφεντικά να απασχολούν εργατικό δυναμικό όποτε και σε όποιον βαθμό κρίνουν ότι το χρειάζονται. Ένα ακόμη βήμα προσαρμογής δηλαδή, στις just-in-time ανάγκες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, μέσα από τη διαμόρφωση μιας δεξαμενής προλετάρων που ανά πάσα στιγμή μπορεί να βρίσκονται είτε εντός, είτε εκτός εργασίας.

Το ελληνικό πρόγραμμα φέρει τον τίτλο ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ, συνηγορώντας στη γνωστή ρητορική, όπου εργοδότες, εργαζόμενοι και κράτος καλούνται να βάλουν από κοινού πλάτη στο ξεπέρασμα αυτής της «δοκιμασίας που περνάει η χώρα». Μια ρητορική που συσκοτίζει τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας και έρχεται κατά τα γνωστά να δημιουργήσει μια ψευδή ενότητα γύρω από το έθνος. Σε αυτό το πρόγραμμα «συνεργασίας» λοιπόν, η κάθε επιχείρηση που έχει εμφανίσει μείωση τζίρου τουλάχιστον 20% μπορεί να μειώσει έως και 50% τις ώρες, κατά τις οποίες απασχολεί τους εργαζομένους της, χωρίς να χρειάζεται τη συγκατάθεσή τους. Έχουμε, λοιπόν, την περίπτωση όπου ένας εργαζόμενος απασχολείται 5 φορές τη βδομάδα από 8 ώρες. Ο εργοδότης του, έχοντας πάντα ως δεδομένο ότι είχε μείωση τζίρου κατά 20%, δικαιούται να τον εντάξει στο πρόγραμμα ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ και να επιλέξει να τον απασχολεί, για παράδειγμα, 5 φορές τη βδομάδα από 4 ώρες κάθε φορά. Ο εργαζόμενος θα λάβει από τον κρατικό προϋπολογισμό μόνο το 60% από το μισό των καθαρών αποδοχών που έχασε. Αξίζει να σημειωθεί ακόμη, ότι ο εργοδότης για ασφαλιστικές εισφορές θα πληρώσει μόνο για εκείνες τις ώρες που εργάστηκε ο εργαζόμενος.

Ένα χρόνο μετά και ενώ το πρόγραμμα ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ συνεχίζεται κανονικά, έρχεται ένα νέο εργασιακό νομοσχέδιο με στόχο να δημιουργήσει ένα πλήρως ρυθμισμένο πλαίσιο ελαστικοποίησης της εργασίας. Με άλλα λόγια, να προσφέρει ένα ολοκληρωμένο νομικό οπλοστάσιο στα χέρια των αφεντικών, σε συνέχεια της προσπάθειας που όπως είδαμε έχει ξεκινήσει ήδη από τα χρόνια της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας και συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Το νέο αυτό νομοσχέδιο προβλέπει ότι ένας εργαζόμενος θα είναι υποχρεωμένος να δουλεύει και πέραν του 8-ωρου όταν αυτό απαιτείται από τις ανάγκες της επιχείρησης, και μάλιστα χωρίς αποζημίωση, ενώ δεν θα δουλεύει όταν οι ανάγκες είναι μειωμένες. Και φυσικά, τα ωράρια θα ρυθμίζονται μέσα από ατομικές συμβάσεις εργασίας, αφού όπως μαθαίνουμε από τα κυρίαρχα ΜΜΕ, «η καθεμία από εμάς, είναι ξεχωριστή, έχει τις δικές της ανάγκες και δεν μπορεί κανείς να μας επιβάλει ανελαστικούς όρους εργασίας». Η απαξίωση του συνδικαλισμού και η προώθηση των ατομικών συμβάσεων εργασίας δεν αποτελούν φυσικά κάτι νέο. Αντιθέτως, η διάσπαση της εργατικής τάξης σε ατομικότητες που διαπραγματεύονται διαχωρισμένα με την εργο-

23. Περισσότερα για το πρόγραμμα SURE και τη χρηματοδοτική στήριξη στα κράτη μέλη της ΕΕ εδώ: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_el.

24. Περισσότερες λεπτομέρειες για το πρόγραμμα Kurzarbeit εδώ: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/11/na061120-kurzarbeit-germanys-short-time-work-benefit>.

δοσία, έχει κεντρική σημασία για το κράτος και το κεφάλαιο από τη δεκαετία του '70 και μετά. Πρόκειται για αυτό που περιγράφεται πολύ πετυχημένα στο 4ο τεύχος του περιοδικού Blaumachen²⁵:

«Η πρώτη διάσπαση της αναδιάρθρωσης είναι η ολοένα και μεγαλύτερη διάσπαση των συμπαγών τμημάτων του προλεταριάτου που αποτέλεσαν το μαζικό εργατικό κίνημα της περιόδου του κεϋνσιανισμού. Η διάσπαση εξελίσσεται στην περίοδο από το 1973 μέχρι σήμερα προς τον κατακερματισμό, την εξατομίκευση της «σύμβασης εργασίας» (της θεσμικής αποκρυστάλλωσης της μορφής της σχέσης κεφαλαίου στο πεδίο της παραγωγής αξίας) και η διαδικασία αυτή συναντάται με διαφορετική ένταση σε κάθε κράτος (ανάλογα με τη θέση του στην ιεραρχία του κεφαλαίου). Η κονιορτοποίηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα, σήμερα πλέον, την αμφισβήτηση της ίδιας της σύμβασης εργασίας και αποτελεί τη διαδικασία μετασχηματισμού του συμπαγούς «εργάτη μάζα» σε ένα ρευστό εργατικό δυναμικό προσαρμοσμένο στις ανάγκες της just in time παραγωγής και διανομής της αξίας».

Η αναδιάρθρωση όμως, δεν περνάει μόνο μέσα από την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων. Στις αρχές του 2020 το κράτος προχώρησε σε αλλαγές και σε ό,τι αφορά τα «περιβαλλοντικά έργα», νομοθετώντας έτσι, ώστε η διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης να αντιμετωπίζεται μόνο ως «χρονοβόρα διοικητική διαδικασία» και «ανασταλτικός παράγοντας» για τις επενδύσεις και την πολυπόθητη πράσινη ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, είναι δυνατή η αδειοδότηση ενός έργου ακόμα κι αν έχει αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις εντός του δικτύου Natura 2000, εφόσον προβλέπονται μέτρα αντιστάθμισης. Ούτε και αυτό φυσικά πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού οι επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα είναι εδώ και χρόνια κεντρικής σημασίας για την κρατική πολιτική και έχουν αποτελέσει πεδίο αγώνων πολλές φορές στο πρόσφατο παρελθόν. Ήδη τον Ιούνιο του 2010, γράφαμε στο κείμενο με τίτλο, Green New Deal του 1ου τεύχους της επιθεώρησης για τους Μητροπολιτικούς Ανταγωνισμούς, Factory:

[..]Σήμερα, εν μέσω μιας νέας κρίσης και υπό τον φόβο μελλοντικών κοινωνικών αναταραχών και εξεγέρσεων, η ιδέα ενός νέου «New Deal» ξαναζωντανεύει σε Ευρώπη και Αμερική. Αυτή τη φορά βαφτίζεται με τον αλαζονικό και υποκριτικό τίτλο πράσινη νέα συμφωνία, «Green New Deal (GND)», καθώς στόχο έχει μια νέα παγκόσμια διαταξική, πολιτική και κοινωνική συμμαχία με πρόσχημα την κλιματική αλλαγή και το αναμενόμενο οικολογικό κραχ. Πρόκειται για το πολυδιαφημισμένο μοντέλο της πράσινης αειφόρου ανάπτυξης με την προώθηση επενδύσεων σε πράσινα οικολογικά έργα υποδομής, «υποδομές βιωσιμότητας», με σκοπό να τονωθεί η χειμαζόμενη καπιταλιστική ανάπτυξη και να αναζωογονηθεί η υποκρύπτουσα κρίση κοινωνικής ενσωμάτωσης. Το πράσινο new deal εμφανίζεται, λοιπόν, μαζί με τους ενδεχόμενους μελλοντικούς πολέμους ως η κυρίαρχη λύση και απάντηση για την έξοδο του καπιταλισμού από την κρίση. Οι αντιρρήσεις απέναντι στο νέο μοντέλο φαίνονται πλέον γραφικές. Η πράσινη σκέψη, που γελοιοποιούνταν μέχρι πρόσφατα, αφομοιώνεται, χάνει τον πρότερο κινηματικό και αντισυστημικό της χαρακτήρα και καταλαμβάνει πια ηγεμονική θέση. Πρόκειται για την έλευση μιας νέας πολιτικής στρατηγικής διακυβέρνησης.[..]

Η συνθήκη της πανδημίας λοιπόν, αποτέλεσε την κατάλληλη ευκαιρία ώστε να συνεχιστεί η εμβάθυνση της αναδιάρθρωσης και σε αυτό το επίπεδο, μέσω της αναβάθμισης της νομοθεσίας, αλλά και της πραγματοποίησης πολλών έργων, κυρίως εγκατάστασης αιολικών

25. Το απόσπασμα είναι από το κείμενο με τίτλο «Communisation: Η ιστορική παραγωγή της επανάστασης της τρέχουσας περιόδου».

πάρκων, τα οποία υπό άλλες συνθήκες θα είχαν συναντήσει μεγαλύτερες αντιστάσεις από τα τοπικά κινήματα. Το 2020 αποτέλεσε χρονιά ρεκόρ για το κεφάλαιο²⁶, με την τοποθέτηση 200 νέων ανεμογεννητριών, συνολικής απόδοσης 517,5 MW στο ηλεκτρικό δίκτυο. Η συνολική εγκατεστημένη ισχύς αιολικών στο τέλος του 2019 ήταν 4.113,5 MW, κάτι που σημαίνει ότι σημειώθηκε αύξηση 14,4%. Όπως όμως αναδείξαμε ήδη στην ενότητα με τίτλο «Καπιταλισμός και Ιός», είναι η ίδια η αντιφατική διαδικασία της υπαγωγής της φύσης στο κεφάλαιο, που διαταράσσει την οικολογική ισορροπία του πλανήτη. Ως εκ τούτου, όσο και να βελτιωθούν οι τεχνολογίες κατασκευής ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, και όσα «περιβαλλοντικά» έργα και να πραγματοποιηθούν, το αποτέλεσμα θα είναι η εντεινόμενη φυσική καταστροφή. Είναι σημαντικό, να εμμένουμε τόσο στην αποδόμηση των κυρίαρχων επιχειρημάτων που μιλούν για πράσινη ανάπτυξη, όσο και των θεσμικών προσεγγίσεων που αντιμετωπίζουν συχνά το ζήτημα ως τεχνικό. Και προφανώς, και σε αυτήν την περίπτωση, να αναδεικνύουμε τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και αναπαραγωγής, ως γενεσιουργό αιτία και αυτής της καταστροφής.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες πτυχές της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, από τις οποίες το κράτος αποσύρεται συστηματικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (είδαμε πιο αναλυτικά το ζήτημα της περίθαλψης και της μείωσης των σχετικών δαπανών), υπάρχει μία που διαρκώς ενισχύεται και είναι αυτή της καταστολής. Εν μέσω πανδημίας, ψηφίστηκε το νομοσχέδιο για τις «Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις». Η προσπάθεια επιβολής απαγορεύσεων και περιορισμών των διαδηλώσεων μέσα από τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου κανόνων είναι μια κρατική επιδίωξη που επανέρχεται κατά καιρούς στο προσκήνιο τις τελευταίες δεκαετίες. Οι περιορισμοί στην κυκλοφορία μάλλον άνοιξαν τις κρατικές ορέξεις και για μια νέα απόπειρα, σύμφωνα με την οποία προβλέπεται ότι «για τη λήψη της απόφασης περί απαγόρευσης, όπως και για την επιβολή περιορισμών [...] λαμβάνονται υπόψη ιδίως ο εκτιμώμενος αριθμός συμμετεχόντων, η περιοχική πραγματοποίησής της, ο βαθμός επικινδυνότητας αυτής ως προς την πιθανότητα διάπραξης σοβαρών εγκλημάτων». Την απόφαση για το εάν μια κινητοποίηση είναι «μικρή» ή «μεγάλη» θα την παίρνει ο επικεφαλής αξιωματικός των μπάτσων. Ενώ ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα των στρατηγικών επιλογών κράτους και κεφαλαίου σε σχέση με τον τρέχων κύκλο συσσώρευσης αποτελεί η θέσπιση της πανεπιστημιακής αστυνομίας, σύμφωνα με το τελευταίο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, η χρηματοδότηση της οποίας ανέρχεται στα 20 εκατομμύρια ευρώ ετησίως, τη στιγμή που η συνολική χρηματοδότηση των ΑΕΙ για το 2020 ήταν μόλις 91,6 εκατομμύρια ευρώ²⁷.

Με όλες τις παραπάνω αναφορές, θέλουμε στην ουσία να δείξουμε ότι δεν αντιμετωπίζουμε κάποιο μυστικό σχέδιο, οργανωμένο από σκοτεινά κέντρα τον τελευταίο ενάμισο χρόνο και αυτό που συμβαίνει αποτελεί τη συνέχεια της προσπάθειας του κεφαλαίου για έξοδο από τη διαρκή κρίση²⁸ που βρίσκεται εδώ και δεκαετίες. Δεν αρνούμαστε ότι η

26. <https://eletaen.gr/deltio-tyπου-i-statistikis-tis-aiolikis-energeias-deytero-examino-2020/>.

27. <https://tvxs.gr/news/ellada/astynomia-sta-panepistimia-20-ekat-eyro-etisios-tha-kostizei-i-nea-omada>.

28. Στο κείμενο του Harry Cleaver με τίτλο «Θέσεις για τη Διαρκή Κρίση του Καπιταλισμού: Το ανυπερβλητό των ταξικών ανταγωνισμών», το οποίο είχαμε μεταφράσει στο τεύχος 2 της επιθεώρησης για τους μητροπολιτικούς ανταγωνισμούς, Factory, γράφεται:

«Θέση 1: Είμαστε εν μέσω μιας διαρκούς κρίσης. Γράφουμε και μιλάμε για τη σημερινή κρίση με τον ίδιο τρόπο που το κάνουμε τις τελευταίες δύο δεκαετίες, επειδή συνεχίζουμε να παίρνουμε μέρος σε μία παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού που μπορεί να χρονολογηθεί τουλάχιστον από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Όσον αφορά τη διάρκεια, το βάθος και την έκταση, αυτή η κρίση μπορεί να συγκριθεί με εκείνη της δεκαετίας του 1930 –η διάρκεια της οποίας θεωρείται ότι απλώνεται από πριν το κραχ του

συνθήκη της πανδημίας αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή πολιτικών που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εκτυλίσσονταν. Ωστόσο, οι κεφαλαιακές ανάγκες μεταβάλλονται απρόβλεπτα (πόσο μάλλον στη σημερινή πρωτόγνωρη συγκυρία) και οι κρατικές πολιτικές όσο καλά σχεδιασμένες και να είναι από τα πριν, έχουν την ευελιξία να ανασαρμίζονται, ώστε να απαντάνε σ' αυτές και να ανακατευθύνουν την αναδιάρθρωση, πράγμα αναγκαίο ώστε να επιβιώνει η κεφαλαιακή σχέση και να βγαίνει όσο το δυνατόν πιο ενισχυμένη. Ο περιορισμός της κυκλοφορίας των ανθρώπων, όχι μόνο ως συμμόρφωση προς τις κρατικές προσαγές, αλλά και ως μέσο αυτοπροστασίας, ήταν σύμμαχος σε αυτή την προσπάθεια. Με τα κινήματα σε ύφεση τα τελευταία χρόνια, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι σε αυτή τη συγκυρία έγινε μια προσπάθεια να πιαστούν στον ύπνο οι κοινωνικές αντιστάσεις και να επιταχυνθεί η υλοποίηση πολιτικών που σε προηγούμενες προσπάθειες πτήθηκαν ή υλοποιήθηκαν μερικώς.

VIII. Η (διαρκής) κρίση του Εθνικού Συστήματος Υγείας

«Μέχρι τον Σεπτέμβριο θα έχω ελέγξει τα πάντα. Νοσοκομεία, ζημιές, κόστη, χρησιμότητα, κλίνες. Εάν χρειαστεί να κλείσω νοσοκομεία, θα τα κλείσω».

- Άδωνις Γεωργιάδης, 2013

Κάπως έτσι φτάσαμε και στο ξέσπασμα της πρωτοφανούς κρίσης του συστήματος Υγείας. Πριν πούμε οτιδήποτε για αυτό, κρίνεται αναγκαίο να αναφέρουμε ότι αυτό που αποκαλείται Εθνικό Σύστημα Υγείας είναι απλά άλλη μία από τις λειτουργίες του καπιταλιστικού κράτους, το οποίο είναι ο βασικός εγγυητής της αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Υπό αυτή την έννοια, το ΕΣΥ, μεταξύ άλλων, είναι αυτό που φροντίζει για την αναπαραγωγή των προλεταρίων, η εργατική δύναμη των οποίων κινεί αυτόν τον κόσμο. Φυσικά, δεν είναι ίδια η αξία της ζωής όλων των κομματιών του πληθυσμού και έτσι κάποια, πλεονάζοντα, δεν τυγχάνουν της ίδιας πρόσβασης σε αυτό. Είναι φανερό άλλωστε σε κάθε φωτογραφία κέντρου κράτησης μεταναστών, σε κάθε φυλακή του σωφρονιστικού συστήματος. Ήταν φανερό πριν από την πανδημία, έγινε ακόμη πιο προκλητικά σαφές με την αντιμετώπιση που έτυχαν μετανάστες και φυλακισμένοι κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών.

Μετά από μια δεκαετία γεμάτη δημοσιονομικά μέτρα που απαξίωσαν το ΕΣΥ, η κατάσταση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει θα ήταν αδύνατο να μην δημιουργήσει πίεση σε αυτό. Η λειτουργία του ήταν ούτως ή άλλως πέρα από τα όριά του. Ο αποκλεισμός πιο υποτιμημένων κοινωνικών κομματιών από αυτό άλλωστε, δεν αποτελεί κάποια νέα συνθήκη στο σήμερα, αλλά πάγια λογική του. Όταν λέγαμε ότι ο αποκλεισμός των μεταναστών μάς αφορά, γιατί η διαχείρισή τους είναι μεταξύ άλλων και μια εικόνα του μέλλοντος των υποτιμημένων κομματιών του ντόπιου πληθυσμού, δεν εννοούσαμε κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που συμβαίνει τώρα στον χώρο της υγείας. Από το 2008 και μετά, το πέρας μιας

1929, σε όλη τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου της Ραχ Αμερίκας, μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ στη Δυτική Ευρώπη, της ανοικοδόμησης της Ιαπωνίας και της έναρξης του Ψυχρού Πολέμου. Γράφουμε και μιλάμε για μία διαρκή κρίση, διότι ούτε οι υφέσεις των επιχειρηματικών κύκλων ούτε οι ανακάμψεις, ούτε μια ολόκληρη σειρά από καπιταλιστικά αντίμετρα (τοπικά και διεθνή) έχουν επιλύσει τα βασικά προβλήματα του συστήματος με τέτοιο τρόπο ώστε να θέσουν τη βάση για μια εκ νέου σταθερή διαδικασία συσσώρευσης. [...]»

περιόδου με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης για τα δεδομένα της χώρας²⁹, το ελληνικό κράτος προχώρησε σε μείωση τόσο της χρηματοδότησης του ΕΣΥ, όσο και του απασχολούμενου σε αυτό προσωπικού με στόχο να αντιμετωπίσει την κρίση δημοσιονομικού χρέους³⁰. Υπολογίζεται ότι χάθηκαν περίπου 26.000 θέσεις εργασίας κατά την περίοδο αυτή, θέσεις που ακόμη και να υπήρχε η βούληση θα ήταν αδύνατο να καλυφθούν με το ξέσπασμα της πανδημίας. Ταυτόχρονα, έγιναν προσπάθειες μεταφοράς της δαπάνης των υπηρεσιών υγείας και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης απευθείας στους χρήστες (αντίτιμο στην πρόσβαση και εισαγωγή στα δημόσια νοσοκομεία, αυξήσεις συμμετοχών ασφαλισμένων σε εξετάσεις και φάρμακα, αύξηση των φαρμάκων που βρέθηκαν έξω από ασφαλιστική κάλυψη, εκτεταμένη συρρίκνωση ασφαλιστικών παροχών υγείας κτλ). Πολλά από αυτά τα μέτρα, όπως το αντίτιμο κατά την είσοδο στα δημόσια νοσοκομεία, συνάντησαν λιγότερο ή περισσότερο οργανωμένες αρνήσεις και έτσι η εφαρμογή τους σταμάτησε.

Η δική μας προσπάθεια πάντα αφορούσε, και αφορά, αφενός το μπλοκάρισμα μέτρων όπως τα παραπάνω, αλλά και την προσπάθεια ανάγνωσης της στόχευσης της κρατικής πολιτικής και της ερμηνείας της στρατηγικής που το κράτος ακολουθεί, μέσα από τα δικά μας θεωρητικά εργαλεία. Είναι σαφές λοιπόν ότι η διαδικασία αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής σχέσης σε παγκόσμια κλίμακα περνά μέσα και από τα επιμέρους συστήματα υγείας και το ΕΣΥ δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Στόχος και σε αυτήν εδώ την περίπτωση, είναι η μετατροπή τους σε έναν αυτόνομο κύκλο συσσώρευσης κεφαλαίου. Όπως πολύ εύστοχα περιγράφει η ομάδα Mouvement Communiste³¹:

«[...] Είτε ανήκουν σε δημόσιες ή σε ιδιωτικές εταιρείες, η δομή των νοσοκομείων είναι όλο και περισσότερο μία καθαρά καπιταλιστική δομή που προορίζεται να αποκομίσει κέρδος χάρη στην πώληση του εμπορεύματος «υγεία». Ο μετασχηματισμός του νοσοκομειακού τομέα έτσι συνιστά μία «αναβάθμιση» του κεφαλαίου στο επίπεδο της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας. Αυτή η διεύθυνση του κεφαλαίου στην αγορά του κράτους ανταποκρίνεται στη συνεχόμενη επέκταση του κεφαλαίου σε όλες τις σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας και της γενίκευσης του εμπορεύματος σαν τη μόνη μορφή πλούτου.

Το νοσοκομείο εκφράζει την πιο αναβαθμισμένη μορφή της συμπύκνωσης και της συγκέντρωσης κεφαλαίου στην αγορά της υγείας. Με άλλα λόγια και πιο σχηματικά: ο οικογενειακός ιατρός θυμίζει τη φιγούρα του τεχνίτη· το κέντρο υγείας είναι περισσότερο σαν μία μικρή μεταποιητική βιοτεχνία (που συγκεντρώνει τους εργάτες στο ίδιο μέρος και επιμερίζεται τα πάγια κόστη αλλά ακόμα βασίζεται στον απλό συνεταιρισμό)· το νοσοκομείο εμφανίζεται σαν την συγκεκριμένη βιομηχανική οργάνωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, με το να συνδυάζει τη διαίρεση και την επιστημονική οργάνωση της εργασίας (εξειδίκευση, διαίρεση, επαναλαμβανόμενη δουλειά), την εκμηχάνιση (τεχνολογία και εφαρμοσμένη επιστήμη) και τη συνεργασία μεγάλης κλίμακας (συλλογικός εργάτης και

29. Αναλυτικά μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει τη μεταβολή του ελληνικού ΑΕΠ από το 1961 έως και το 2019 εδώ: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=GR>.

30. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 το δημοσιονομικό χρέος της Ελλάδας βρισκόταν λίγο πάνω από το 100% του ΑΕΠ. Το 2009 εκτινάχθηκε στο 126.7% και τα επόμενα χρόνια σταθεροποιήθηκε πάνω από το 170%. Αναλυτικά δεδομένα μπορεί κανείς να παρακολουθήσει εδώ: <https://tradingeconomics.com/greece/government-debt-to-gdp>.

31. Το απόσπασμα έχει παρθεί από τη μετάφραση της μπροσούρας «HEALTH AS AN INDUSTRY GENERATING NEW VALUE», η οποία έγινε από τη Φάμπρικα Υφανέτ και είναι διαθέσιμη μαζί με μια δική μας εισαγωγή εδώ: <https://yfanet.espivblogs.net/2021/03/01/i-ygeia-os-viomichania-poy-paragei-nea-axia-o-metaschimatismos-toy-nosokomeioy-pros-ena-sygchrono-viomichaniko-montelo/>.

συγκεντροποίηση της εφαρμοσμένης έρευνας)[...]

Πρόκειται για μια ιστορία που για όσες από εμάς υπήρξαμε με κάποιο τρόπο στους αγώνες των προηγούμενων ετών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σίγουρα φέρει κάποιες ομοιότητες. Το κράτος, ως ιδιοκτήτης του ΕΣΥ, πρέπει να δώσει τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης επιχείρησης στην ιδιοκτησία του και να την καταστήσει κερδοφόρα, ή έστω για αρχή, λιγότερο ζημιόγωνα. Να τη νοικοκυρέψει, όπως ακούμε συχνά στα κυρίαρχα ΜΜΕ, και να εξασφαλίσει ότι δεν υπάρχει πλεονάζον σταθερό/μεταβλητό κεφάλαιο όπως επιτάσσει το just-in-time (JIT)³² μοντέλο. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κέρδος ήταν μέχρι τώρα απόν, κάθε άλλο. Το κέρδος υπήρχε και υπάρχει μέσα στο ΕΣΥ με διάφορους τρόπους, θεσμικούς ή μη, όπως τα φακελάκια, τα απογευματινά ιατρεία, τα φάρμακα και ο ιατρικοτεχνικός εξοπλισμός που παράγεται είτε από το εγχώριο, είτε από το διεθνές κεφάλαιο. Πλέον όμως, αυτή η συνθήκη δεν είναι αρκετή και είναι επιτακτικό το κράτος να αποσυρθεί από τη δίχως αυστηρά κριτήρια χρηματοδότηση του ΕΣΥ και να εστιάσει στη χρηματοδότηση ως επένδυση, ως διαδικασία δηλαδή, η οποία μπορεί να αποφέρει περισσότερο κέρδος.

Η κρατική πολιτική της τελευταίας δεκαετίας λοιπόν, είχε σε κάποιο βαθμό τη στόχευση να οδηγήσει τα πράγματα προς τα εκεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατεύθυνσης που περιγράφει το παραπάνω απόσπασμα, της κίνησης δηλαδή προς ένα πιο αποτελεσματικό και παραγωγικό εθνικό σύστημα υγείας, αποτελεί το κλείσιμο 5 νοσοκομείων της Αττικής το 2013, αλλά και οι fast track απολύσεις από τις οποίες συνοδεύτηκε. Πρόκειται για αυτό ακριβώς που περιγράφει το παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο «Ιός, ο Σημερινός κόσμος» του Ζιλ Ντωβέ³³, όπου μιλώντας για το Γαλλικό Σύστημα Υγείας αναφέρει:

«[...] Η διοίκηση των νοσοκομείων τις διαχειρίζεται στη βάση του just-in-time μοντέλου όπως σε ένα εργοστάσιο υφασμάτων ή σε ένα σουπερμάρκετ, διαθέτει πάντοτε μόνο τα απολύτως αναγκαία (ένα κρεβάτι που δεν καταλαμβάνεται για 24 ώρες σημαίνει χαμένα λεφτά) και μια δεξαμενή ανέργων από την οποία, αν χρειαστεί, προσλαμβάνει προσωρινό προσωπικό βάσει σύμβασης και χωρίς αυτό να έχει το καθεστώς του δημόσιου υπαλλήλου.»

Κάπως έτσι φτάσαμε στην τραγική κατάσταση του Νοεμβρίου, ιδιαίτερα στη βόρεια Ελλάδα, όπου οι αριθμοί των καθημερινών εισαγωγών για νοσηλεία ανέβηκαν δραματικά και οι εφημερίες έφτασαν να θυμίζουν εμπόλεμη ζώνη. Η αντοχή τόσο των εργαζομένων όσο και των υποδομών ξεπεράστηκε, με διασωληνώσεις ασθενών να λαμβάνουν χώρα ακόμη και εκτός των ΜΕΘ. Το υπουργείο Υγείας πιστό στις πολιτικές τόσων ετών περιορίστηκε σε πρώτο βαθμό στην έκκληση για εθελοντική μετάβαση και προσφορά ιατρικού προσωπικού στα νοσοκομεία που είχαν τα μεγαλύτερα προβλήματα, περιμένοντας απλά τη χαλάρωση του φαινομένου ως αποτέλεσμα των περιορισμών που επιβλήθηκαν στην κυκλοφορία. Εν τέλει, και ακριβώς επειδή έπρεπε να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή

32. Το just-in-time μοντέλο παραγωγής, είναι γνωστό και ως Toyota Production System (TPS), γιατί εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από την κατασκευάστρια εταιρεία αυτοκινήτων, Toyota, τη δεκαετία του '70. Αυτό που προβλέπει, είναι η αυστηρή αντιστοίχιση του σταθερού και του μεταβλητού κεφαλαίου με τις ανάγκες της παραγωγής, έτσι ώστε το παραχθέν προϊόν ή η παραχθείσα υπηρεσία να είναι έτοιμη τη στιγμή που πρέπει να καταναλωθούν. Όχι νωρίτερα, αλλά ούτε και αργότερα, ώστε να μεγιστοποιείται η αποτελεσματικότητα και να ελαχιστοποιείται η σπατάλη. Περισσότερα εδώ: <https://www.investopedia.com/terms/j/jit.asp/>.

33. Το κείμενο περιλαμβάνεται στο 4ο τεύχος του περιοδικού «Το Διαλυτικό».

όπως προαναφέραμε, αναγκάστηκε να κάνει και κάποιες προσλήψεις (ορισμένου χρόνου βέβαια, όπως ορίζει και η just-in-time λογική) αλλά και να αυξήσει τον αριθμό των λειτουργικών ΜΕΘ. Αυτά τα ημίμετρα, μπορεί να μην συμβαδίζουν ακριβώς με τη γενικότερη κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης στον χώρο της υγείας, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι επαρκούν, ώστε να ισχυριστούμε πως καταφέρνουν να μεταβάλουν την ουσία της. Τόσο η μείωση της χρηματοδότησης, όσο και ο αποκλεισμός όλο και περισσότερων κοινωνικών κομματιών, συνεχίζουν να εντείνονται.

Το κομμάτι της αναδιάρθρωσης που φαίνεται να παρακωλύεται, ως ένα σημείο, είναι αυτό που θέλει τα νοσοκομεία να μετατρέπονται σε αυτόνομες μονάδες αυξημένης ανταγωνιστικότητας. Η ανταγωνιστικότητα αυξάνεται είτε μέσω της μείωσης του κόστους λειτουργίας, είτε μέσω της υλοποίησης fast-track ιατρικών διαδικασιών που αποφέρουν σημαντικό κέρδος³⁴. Εν μέσω πανδημίας, τα νοσοκομεία κατά κύριο λόγο γέμισαν με λιμνάζοντες ασθενείς με ελάχιστες ανταγωνιστικές ιατρικές διαδικασίες να λαμβάνουν χώρα (πχ χειρουργεία). Βέβαια, όπως είπαμε νωρίτερα, η πανδημία δεν ήρθε απλά να επιταχύνει μια προσχεδιασμένη αναδιάρθρωση. Η κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης μπορεί να έχει κάποιους στόχους, δεν είναι όμως κάτι που αποφασίστηκε από κάποια επιτροπή και μένει απaráλλαχτο παρά τη μεταβολή των συνθηκών. Έτσι, και μέσα στη συνθήκη της πανδημίας, τα εμπόδια που μπήκαν στο κομμάτι της ανταγωνιστικότητας των νοσοκομείων³⁵, ανάγκασαν το ελληνικό κράτος (για να καλύψει το χαμένο έδαφος και να βγει κερδισμένο) να εντείνει κατά πολύ την αναδιάρθρωση στο πεδίο των αποκλεισμών από την περίθαλψη, και επομένως και της πτώσης της χρηματοδότησης που ήρθε ως λογικό επακόλουθο.

Και φυσικά οι κρατικές βλέψεις για το μέλλον, αποτελούν συνέχεια της προσπάθειας για αναδιάρθρωση του ΕΣΥ. Όσο η πανδημία προχωράει και δεν αναπτύσσονται δυναμικοί αγώνες γύρω από την υγεία, η αναδιάρθρωση θα εντείνεται προς μια κατεύθυνση μετάλλαξης του τρόπου λειτουργίας του ελληνικού συστήματος υγείας προς ένα μοντέλο σύμπραξης ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Αυτό, απαιτεί τόσο την πλήρη απαξίωση και την κατάρρευση ορισμένων δημόσιων δομών περίθαλψης που δεν είναι εύκολη η αναδιάρθρωσή τους (τάση που ευνοήθηκε από τη διαχείριση της πανδημίας), όσο και την επιστροφή των «υγιών και κερδοφόρων» δημόσιων δομών στην κατεύθυνση της αύξησης της ανταγωνιστικότητάς τους στο επόμενο διάστημα.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του κρατικού προϋπολογισμού για το 2021, οι δαπάνες του υπουργείου Υγείας όχι μόνο δεν πρόκειται να ενισχυθούν, αλλά θα μειωθούν σε σχέση με αυτές του 2020. Από τα 4,8 δισ. ευρώ της τρέχουσας χρονιάς -από τα οποία 523 εκατ. ήταν πρόσθετοι πόροι κατά της πανδημίας και στα οποία πρέπει να προστεθούν και 263 εκατ. που δόθηκαν ως επιχορήγηση στον ΕΟΠΥΥ για να καλυφθεί η μείωση εσόδων από ασφαλιστικές εισφορές λόγω πανδημίας- οι δαπάνες για την υγεία μειώνονται το 2021 στα 4,25 δισ., από τα οποία μόλις 131 εκατ. υπολογίζονται ως πρόσθετοι πόροι για την πανδημία. Πρακτικά, πρόκειται για μια μείωση 16% που έρχεται σε κραυγαλέα αντίθεση

34. Περισσότερα πάνω στο ζήτημα θα βρείτε τόσο στον πρόλογο όσο και στη μετάφραση του κειμένου «Η υγεία ως βιομηχανία που παράγει νέα αξία» των Mouvement Communiste, που έγινε από τη Φάμπρικα Υφανέτ.

35. Η επιλογή να δοθεί προτεραιότητα στους ασθενείς με covid, που η νοσηλεία τους ήταν συνήθως λιμνάζουσα και ασύμφορη, έγινε βέβαια ξεκάθαρα για λόγους θεάματος, καθώς για να βγει το κράτος ως εγγυητής μέσα στην παρούσα υγειονομική κρίση, έπρεπε τουλάχιστον σε μιντιακό επίπεδο να φανεί πως δίνει βαρύτητα στην αντιμετώπισή της, με λοιπά προβλήματα υγείας να αορατοποιούνται σε μεγάλο βαθμό.

με τις μακάβριες εικόνες στα νοσοκομεία και τις αγωνιώδεις εκκλήσεις γιατρών και νοσηλευτών. Και όλα αυτά, τη στιγμή που έχει τελείως αντίθετη κατεύθυνση η πρόβλεψη για τις αμυντικές δαπάνες, τις μόνες θεαματικά ευνοημένες λόγω εξοπλισμών και δεσμεύσεων για αγορές οπλικών συστημάτων από ΗΠΑ και Γαλλία, κυρίως. Από 3,8 δισ. ευρώ φέτος, ο προϋπολογισμός του υπουργείου Άμυνας ανεβαίνει το 2021 στα 5,4 δισ. ευρώ, που αντιστοιχεί σε αύξηση 30%.

IX. Η τηλεργασία ως μέτρο προστασίας της κερδοφορίας

Ένα κομμάτι του κεφαλαίου, το οποίο δραστηριοποιείται κυρίως στον τριτογενή τομέα, προσαρμόστηκε αρκετά γρήγορα στη συνθήκη της πανδημίας. Η τηλεργασία μπήκε στη ζωή κάποιων από εμάς ήδη από τον Μάρτιο του 2020, πριν καν νομοθετηθεί το κράτος για την υποχρεωτική απασχόληση του 40% των εργαζομένων κάθε επιχείρησης από απόσταση. Επιχειρήσεις που είχαν ένα σχετικό τεχνολογικό know how για μια τέτοια μετάβαση διέκριναν ότι είχαν πολλά να κερδίσουν από αυτήν την περιπέτεια. Με την απειλή του ιού, η καθημερινότητα στους εργασιακούς χώρους έγινε αρκετά δύσκολη καθώς τα αφεντικά έπρεπε να εξασφαλίσουν μια σειρά από υγειονομικά μέτρα, όπως αποστάσεις μεταξύ των θέσεων εργασίας, αντισηπτικά, μάσκες αλλά και να επιλύσουν μια σειρά από ζητήματα σχετικά με τους κοινόχρηστους χώρους, τα οποία οδηγούσαν σε μείωση του καθαρού χρόνου εργασίας. Ταυτόχρονα υπήρχε ο κίνδυνος να εμφανιστεί κάποιο κρούσμα μεταξύ των εργαζομένων, το οποίο θα απαιτούσε την απολύμανση χώρων, τον έλεγχο των υπόλοιπων εργαζομένων για ενδεχόμενη περαιτέρω μετάδοση και γενικότερα θα αναστάτωνε την εργασιακή κανονικότητα.

Η τηλεργασία ήταν ο μόνος τρόπος για να ξεφορτωθούν τα αφεντικά μια σειρά από τέτοια, βλαπτικά για την παραγωγικότητα, προβλήματα. Δεν έχουμε ψευδαισθήσεις για τον ρόλο που επιτελεί η τεχνολογία στα χέρια τους και δεν είναι φυσικά η πρώτη φορά που καλείται να δώσει λύσεις σε ζητήματα πειθάρχησης των εργαζομένων και αύξησης της παραγωγικότητας. Έτσι, πολλές από εμάς βρεθήκαμε ξαφνικά να διαμορφώνουμε πρόχειρες θέσεις εργασίας στα ήδη στριμωγμένα διαμερίσματά μας. Είδαμε μετά τον πρώτο καιρό να μετακυλιέται ένα σημαντικό κόστος στους δικούς μας λογαριασμούς, της θέρμανσης και του ρεύματος, μειώνοντας έμμεσα τον μισθό μας και ταυτόχρονα είδαμε και τις πρώτες επιπτώσεις της απομόνωσης στην ψυχική μας υγεία. Είδαμε, δηλαδή, από πρώτο χέρι, ότι το «μένουμε σπίτι», και εν προκειμένω το «δουλεύουμε σπίτι», το οποίο αποτέλεσε κεντρικό σύνθημα του κυρίαρχου λόγου, δεν είναι παρά άλλη μία προσπάθεια συσκότισης της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας και δημιουργίας μιας εναλλακτικής, ψευδούς αφήγησης. Μιας αφήγησης που δεν περιέχει μετανάστριες κλεισμένες σε camps, άνεργους σε ισόγεια στούντιο 20 τετραγωνικών και αστούς σε βίλες, αλλά πολίτες που είτε είναι υπεύθυνοι και μένουν σπίτι, είτε είναι ανεύθυνοι και συγκεντρώνονται σε πλατείες, διασπείροντας τον ιό και σαμποτάροντας την προσπάθεια της (ψευδούς) κοινότητας του έθνους. Και φυσικά, μαζί με όλα τα παραπάνω, τα αφεντικά έκαναν ακόμη ένα βήμα προς την περαιτέρω ρευστοποίηση της εργατικής τάξης, μέσα από τη διάλυση της κοινής της καθημερινότητας και την απουσία άμεσων κοινωνικών επαφών.

Όλα τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι σε μια νέα συνθήκη, όπως αυτή της τηλεργασίας, δεν διαμορφώνονται ευκαιρίες ανατίμησης για την τάξη μας. Με άλλα λόγια, παρά την πίεση των αφεντικών προς την περαιτέρω πειθάρχηση και την αύξηση της παραγωγικότητας, θέλουμε να βλέπουμε σε κάθε συνθήκη μια σχετική δυνατότητα να εκφράσουμε τις

δικές μας αρνήσεις. Έτσι λοιπόν, για κάποιες από εμάς η τηλεργασία ήταν σε πολλές περιπτώσεις μια ευκαιρία για την πιο αναβαθμισμένη λούφα που ονειρευτήκαμε ποτέ. Πολλές μέρες επιλέξαμε κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ώρας να κάνουμε τις οικιακές εργασίες, απελευθερώνοντας τα απογεύματά μας για να τεμπελιάσουμε. Και επιτέλους, μπορέσαμε να περάσουμε περισσότερο χρόνο με τις γάτες μας, παρά με τους μάντζέρ μας.

Παρόλα αυτά, δεν αναιρείται η επίθεση που δεχτήκαμε για τη διατήρηση και την αύξηση της παραγωγικότητας, προκειμένου τα αφεντικά μας να αντέξουν τη «δοκιμασία της πανδημίας». Η ελαστικοποίηση των ωραρίων μας, με πρόσχημα την απαγόρευση κυκλοφορίας και τα κλειστά μαγαζιά, έγινε κανόνας, οδηγώντας πολλές φορές στην αδυναμία να διακρίνουμε και εμείς οι ίδιες πόσες ώρες δουλέψαμε. Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου, οι εργοδότες επιστράτευσαν και κατάφεραν να επιβάλουν στην εργασιακή πραγματικότητα νέους τρόπους διαχείρισης και λογισμικά για την αποτελεσματική καταμέτρηση της εργασίας από το σπίτι και της πειθάρχησης των εργαζομένων στη νέα αυτή συνθήκη. Τέτοια εργαλεία βρίσκονταν ήδη σε χρήση, όμως ο έλεγχος σε έναν εργασιακό χώρο ήταν πολύ πιο απλός, ακόμη και με την απλή παρατήρηση του πότε και για πόσο σπκώνεται κάποιος από τη θέση εργασίας του. Στη συνθήκη της εργασίας από το σπίτι, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, οπότε τα αφεντικά ενέτειναν τη χρήση μεθόδων όπως τα καθημερινά stand-up meetings με τη χρήση κάποιου λογισμικού. Τέτοιου τύπου τηλεφωνήματα, συνήθως πραγματοποιούνται κάθε πρωί, διαρκούν 10-15 λεπτά, ώστε να οργανώνουν, αλλά να μην παρακωλύουν τις παραγωγικές δραστηριότητες, και περιέχουν κυκλικές τοποθετήσεις των μελών μιας ομάδας, όπου ο καθένας αναφέρει τι έκανε την προηγούμενη μέρα, τι πρόκειται να κάνει στη διάρκεια αυτής της μέρας και τυχόν προβλήματα που μπλοκάρουν την παραγωγικότητά του. Τέτοιες διαδικασίες αποτελούν πολύ συνηθισμένες πρακτικές ελέγχου σε εταιρείες Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, αλλά βρίσκουν εφαρμογή σε πάρα πολλούς κλάδους μιας και οργανώνουν την εντατικοποίηση της εργασίας, χωρίς να μιλάνε για το περιεχόμενο αυτής³⁶.

36. Ο όρος ομπρέλα, «Agile Project Management», περιλαμβάνει ίσως τις πιο δημοφιλείς θεωρίες, όπου περιγράφονται, με ακρίβεια και σαφήνεια, οργανωτικά μοντέλα για την επιτάχυνση της επίτευξης στόχων, τη μεγιστοποίηση της παραγωγής αξίας και φυσικά τον έλεγχο της εργασίας. Σημαντική στιγμή για αυτά τα οργανωτικά μοντέλα, αποτέλεσε η δημιουργία του Agile Manifesto, το 2001. Το Agile Manifesto ήρθε μετά από την καταστροφική -για τη βιομηχανία της πληροφορικής- δεκαετία του '90, για να δώσει απαντήσεις σε μια σειρά από προβλήματα αποδοτικότητας. Μέσα σε αυτήν τη δεκαετία, κατά την οποία η τεχνολογία αναπτυσσόταν ραγδαία, ακυρώθηκε ένας τεράστιος αριθμός από projects παγκοσμίως, γιατί υπήρχε πολύ μεγάλη καθυστέρηση ανάμεσα στην υπόδειξη των τεχνικών προδιαγραφών από τους πελάτες των εταιρειών πληροφορικής και την παράδοση των ολοκληρωμένων εφαρμογών που ικανοποιούσαν αυτές τις προδιαγραφές, από τις τελευταίες. Μέσα σε αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα το τοπίο της αγοράς άλλαξε δραματικά, με αποτέλεσμα όσα projects δεν ακυρώνονταν, να έχουν παράξει ένα ουσιαστικά άχρηστο, για τις ανάγκες της αγοράς, προϊόν. Ως απάντηση λοιπόν στην αδυναμία των εργαζομένων να παράξουν τελικά προϊόντα αρκετά γρήγορα, μια ομάδα από γνωστούς επαγγελματίες του κλάδου δημιούργησε το Agile Manifesto, μια σειρά από προδιαγραφές για την αποδοτικότερη οργάνωση της εργασίας. Περισσότερα για αυτό, μπορεί κανείς να διαβάσει εδώ: <https://agilemanifesto.org/>. Το Agile Manifesto στην ουσία διατυπώνει απλά τις αρχές, με βάση τις οποίες καθίσταται αποδοτικότερη η εργασία. Έχει ενδιαφέρον να δει κανείς και κάποια αναλυτικά εγχειρίδια, συγκεκριμένων υλοποιήσεων αυτών των προδιαγραφών, όπου περιγράφονται αναλυτικά οι ρόλοι, οι διαδικασίες και τα παράγωγα της εργασίας. Μια πολύ γνωστή υλοποίηση του Agile Manifesto είναι το Scrum, το εγχειρίδιο του οποίου βρίσκεται εδώ: <https://scrumguides.org/scrum-guide.html>.

Τα stand-up meetings αποτελούν ένα πολύ μικρό παράδειγμα από τις διαδικασίες που προβλέπουν οι Agile μεθοδολογίες, οι οποίες όπως είδαμε ξεπήδησαν από τον κλάδο της πληροφορικής, αλλά εφαρμόζονται με εξίσου καλά, για τα αφεντικά, αποτελέσματα και σε άλλους κλάδους (marketing, HR, κατασκευαστικό κλάδο, βιομηχανία φαρμάκων κτλ).

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα πτυχή σχετικά με τη νέα αυτή εργασιακή συνθήκη, έχει να κάνει με την επαναδιαπραγμάτευση της ηθικής της εργασίας. Μεγάλο κομμάτι εργαζομένων, κυρίως σε εταιρείες που είδαν τα κέρδη τους να μειώνονται μέσα στην πανδημία, ένιωσαν πως η θέση του είναι αρκετά επισφαλής. Ταυτόχρονα, χάθηκε η ισορροπία που υπήρχε στους εργασιακούς χώρους σχετικά με το διάλειμμα και τον καθαρό χρόνο εργασίας, με αποτέλεσμα να πρέπει να εφευρεθεί μία νέα. Σε ένα γραφείο, όπου υπάρχει φυσική παρουσία προσώπων, είναι προφανές όταν κάποιος κάνει διάλειμμα, αλλά όταν ο καθένας βρίσκεται σε άλλο χώρο η κατάσταση περιπλέκεται. Αυτό είχε πολλές φορές ως αποτέλεσμα, εργαζόμενοι να μπουν σε μια διαδικασία αυτο-υποτίμησης, σε μια προσπάθεια να αποδείξουν πως δεν είναι «τεμπέληδες» και «διατηρούν το ηθικό και την παραγωγικότητά τους στα ύψη». Γενικότερα, η νέα αυτή συνθήκη συνοδεύτηκε και από μια πρωτόγνωρη αδυναμία διάκρισης των ορίων μεταξύ, τόσο του ελεύθερου χρόνου και της εργασίας, όσο και του προσωπικού χώρου και του εργασιακού περιβάλλοντος. Αυτό, είχε ως αποτέλεσμα πολύ συχνά να δημιουργείται μια ψευδαίσθηση ταύτισης των συμφερόντων μεταξύ εργαζομένων και αφεντικών.

Φυσικά, ένα κομμάτι των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα (κυρίως μικρομεσαία τεχνικά γραφεία, κατασκευαστικές εταιρείες κ.ά.) δεν είδε με καλό μάτι αυτή την αλλαγή των εργασιακών συνθηκών και τράβηξε διαφορετικό δρόμο σε σχέση με τα πιο «προοδευτικά αφεντικά». Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου προτιμήθηκε συνειδητά να εκτεθεί η υγεία εργαζομένων, ώστε να μην τεθεί σε κίνδυνο η ομαλή συνέχιση της εργασίας. Οι κρατικοί έλεγχοι σε εργασιακούς χώρους ήταν ανύπαρκτοι, μιας και οι ένοχοι βρέθηκαν στις κοινωνικά ανεύθυνες κατηγορίες των ανθρώπων που επέλεξαν να βρίσκονται στις πλατείες, οπότε το σχεδόν ανύπαρκτο ρίσκο ενός προστίμου ήταν ασήμαντο μπροστά στην εξασφάλιση της κερδοφορίας.

Εν κατακλείδι, παρότι η τηλεργασία προβλήθηκε ως ένα υγειονομικό μέτρο που στόχευε στη μείωση της διάδοσης του ιού, η πραγματικότητα στους διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας μαρτυρά, ότι ήταν κυρίως ένα μέτρο προστασίας της ομαλής συσσώρευσης του κεφαλαίου, όπου αυτό ήταν δυνατό, και συνοδεύτηκε από νέες μεθόδους πειθάρχησης των εργαζομένων. Όπως πολύ σωστά έχει διατυπώσει επανειλημμένα το πολιτικό προσωπικό του κεφαλαίου, η ψηφιακή εποχή είναι εδώ για να αυξήσει την κερδοφορία με άλλα λόγια, να οδηγήσει στην περαιτέρω υποτίμηση των εργασιακών σχέσεων. Αν, και κατά πόσο αυτό θα συμβεί βέβαια, θα εξαρτηθεί και από τις ενδεχόμενες αντιστάσεις.

X. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός ως βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της ιστορίας

Και κάπου εδώ κρύβεται και το βασικό μας επιχείρημα. Το ότι υπάρχουν κομμάτια της αναδιάρθρωσης που δεν κατάφερε το κράτος να υλοποιήσει ή εστω υλοποίησε μερικώς έχει να κάνει και με τη δική μας ανταγωνιστική προς αυτά κίνηση. Έτσι και στο σήμερα, το κατά πόσο θα υλοποιηθεί η αναδιάρθρωση που λαμβάνει χώρα εξαρτάται και από τις αντιστάσεις που πρόκειται να συναντήσει. Δεν αρνούμαστε ότι τα κινήματα στάθηκαν αρκετά αμήχανα κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια της πανδημίας. Και είναι προφανές, επίσης, πως η κρατική διαχείριση της πανδημίας αποτελεί μια πολιτική προληπτικής αντι-εξέγερσης, της οποίας στόχος είναι η διατήρηση του νόμου και της τάξης απέναντι στην υπαρκτή απειλή της κοινωνικής αποσταθεροποίησης³⁷. Το κράτος νομοθετεί άλλωστε πιο εύκολα εναντίον

37. Εισαγωγικό σημείωμα, Το Διαλυτικό, τεύχος 4ο (12.2020).

του προλεταριάτου όταν αυτό είναι αδύναμο. Παρόλα αυτά, το κάνει για να είναι καλύτερα οχυρωμένο, υπό τον φόβο μιας επερχόμενης κοινωνικής αποσταθεροποίησης. Το πρόβλημα ξεκινάει με την αντίληψη πως το κράτος είναι απλά ένα εργαλείο του κεφαλαίου και δρα μόνο με βάση τα συμφέροντα αυτού. Ότι δηλαδή, κράτος και κεφάλαιο παίζουν μόνο τους μπάλα σε άδειο γήπεδο. Αντιθέτως, η μορφή που παίρνει το κράτος και επομένως και η κρατική διαχείριση ανά πάσα στιγμή, είναι αποτέλεσμα του συνόλου των συγκρούσεων που συμβαίνουν μέσα στην κοινωνία. Και η βασική σύγκρουση, είτε βρίσκεται σε όξυνση είτε όχι, είναι αυτή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Από τις απαρχές του καπιταλισμού μέχρι σήμερα, ο καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης της ιστορίας είναι αυτό που ονομάζουμε ταξική πάλη.

Μπορεί για κάποιους αυτό να είναι δυσδιάκριτο σε περιόδους όπου τα κινήματα βρίσκονται σε ύφεση. Μπορεί βέβαια να απαξιώνουν τα κινήματα αυτά ακόμα και σε στιγμές όξυνσής τους, αναμένοντας τη μαγική στιγμή όπου η εργατική τάξη θα αποκτήσει μαζικά αυτοσυνείδηση. Όπως και να 'χει, όποιοι βλέπουν τα κράτη ως παντοδύναμες και άτρωτες οντότητες, στην παρούσα συγκυρία ήταν σίγουροι για κάτι: η σιωπή των κινήματων είναι αποτέλεσμα μιας οργανωμένης κρατικής στρατηγικής πειθάρχησης, τόσο καλά στημένης που όλοι φάγανε το κρατικό παραμύθι της ατομικής ευθύνης και υπάκουσαν στην κρατική εντολή. Η λογική αυτή αγγίζει τα όρια της συνωμοσιολογίας, καθώς θεωρεί ότι αρκεί ένα πολύ καλά μελετημένο κρατικό πλάνο, για να καθορίσει το οτιδήποτε, βγάζοντας από την εξίσωση τελείως τον υποκειμενικό παράγοντα του προλεταριάτου. Είναι όμως και ανιστορική. *Οι αιτίες για τη συλλογική μας αδυναμία πρέπει να αναζητηθούν στην ήττα, την απομόνωση και την υποχώρηση των αγώνων τα προηγούμενα χρόνια και κατά τη διακυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ*³⁸. Εμείς, επιμένουμε να βλέπουμε τις αδυναμίες μας ως αποτέλεσμα των ορίων των αγώνων μας και των περιεχομένων τους, και όχι απλά σαν κρατική επιβολή.

Επιμένουμε επίσης, να βλέπουμε μια συνέχεια στην ταξική πάλη ως έναν μόνιμο παράγοντα διαμόρφωσης της ιστορίας, με τις οξύνσεις και τις υφέσεις της, αλλά χωρίς διαλείμματα. Ως τέτοια, αναγνωρίζουμε την καθημερινή σύγκρουση που διεξάγεται τόσο στους χώρους της δουλειάς, όσο και στα υπόλοιπα κοινωνικά πεδία. Εν αντιθέσει μ' αυτό το σκεπτικό, κομμάτια του κινήματος προσπάθησαν να αντικαταστήσουν την πειθάρχηση με την αυτοπειθάρχηση, και -για να αναδειχθούν ως δύναμη υπευθυνότητας στις λαϊκές μάζες- ακολούθησαν μια ρητορική σύμφωνα με την οποία οι ανταγωνισμοί πρέπει να κάνουν ένα break και να λογαριαστούμε μετά. Μέχρι τότε, οι πρωτοπορίες θα αναλάμβαναν τη συμβολική έκφραση της κοινωνικής δυσαρέσκειας, με κινήσεις γοητευμένες από την -με στρατιωτική τελειότητα- οργανωμένη συγκέντρωση του ΚΚΕ στο Σύνταγμα. Ευτυχώς, ο κοινωνικός ανταγωνισμός δεν τρέχει πίσω από τις κάθε είδους πρωτοπορίες. Συμβαίνει και χωρίς τη βοήθειά τους..

Σε αντιπαράθεση με μια απαισιόδοξη οπτική πως η κρατική διαχείριση έχει εξουδετερώσει κάθε κινηματική δυναμική, η όξυνση των κοινωνικών-ταξικών αντιθέσεων φάνηκε να λειτουργεί προωθητικά³⁹ και κόσμος να κατεβαίνει αρχικά διστακτικά και σιγά σιγά όλο και μαζικότερα στον δρόμο μετά από πολλά χρόνια. Στην αρχική διστακτικότητα συνέβαλε και το γεγονός ότι το ατομικό κόστος-ρίσκο του να κατέβει κάποια σε μια πορεία ήταν πολύ μεγαλύτερο από ό,τι συνήθως. Η πλέον χαρακτηριστική χρήση του περιορισμού των

38. Όπ.π..

39. Στατιστικές από όλο τον κόσμο δείχνουν άλλωστε παγκόσμια αύξηση πορειών-διαμαρτυριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

μετακινήσεων ως μηχανισμού πειθάρχησης των από τα κάτω είναι τα όσα εκτυλίχθηκαν την ημέρα της 17^{ης} Νοεμβρίου. Πέρα από το άγχος της νόσησης/μετάδοσης, υπήρχε πάντα και ο φόβος να σε σταματήσει η αστυνομία, πράγμα που συνήθως συνοδεύεται από τον απαραίτητο τραμπουκισμό, αλλά και από το πρόστιμο των 300€, που είναι άλλωστε παραπάνω από μισός μισθός για μεγάλο κομμάτι του προλεταριάτου. Και σίγουρα για όσες και όσους βρίσκονταν σε αναστολή και στην καλύτερη περίπτωση παίρνανε 534 ψίχουλα για να βγάλουν τον μήνα.

Στη Θεσσαλονίκη, με αφορμή τον νέο νόμο που ψήφισε η κυβέρνηση για τα πανεπιστήμια, επί μήνες κόσμος κατέβαινε μαζικά στον δρόμο και καταλάμβανε τις σχολές του⁴⁰, με κάποιες από τις πορείες να παίρνουν δυναμικά χαρακτηριστικά και τον κόσμο να συγκρούεται μαζικά με τις δυνάμεις της αστυνομίας. Η γενικευμένη αγανάκτηση που υπήρχε ενάντια στην κρατική διαχείριση τόσο της υγείας, όσο και των απαγορεύσεων, μπορεί δυστυχώς να μην εκφράστηκε ως τέτοια. Αλλά, κοινωνικά κινήματα όπως το φοιτητικό, που ξεπήδησαν κυρίως παρά τις απαγορεύσεις και λιγότερο εναντίον τους, κατάφεραν να τις σπάσουν στην πράξη. Κατάφεραν επίσης να κατεβάσουν, πέρα από το φοιτητικό υποκείμενο, κόσμο με διαφορετικό κοινωνικό background στον δρόμο. Την ίδια περίοδο, στην Αθήνα, η καθημερινή αστυνομική βία και αυθαιρεσία έφερε τον κόσμο στα όριά του, οδηγώντας στα εξεγερσιακά γεγονότα της Νέας Σμύρνης. Και μας έδωσαν αυτή την εικόνα του ξαπλωμένου μπάτσου στη μέση του δρόμου. Μπορεί να ξέρουμε πολύ καλά ότι η ομορφιά των συγκρούσεων στους δρόμους, αλλά και γενικότερα η δύναμή μας, δεν κρύβεται στο κατά πόσο θα φανούμε έστω και στιγμιαία ισχυρότεροι. Ας είμαστε ειλικρινείς όμως. Θέλεις η συσσωρευμένη οργή για τους χιλιάδες νεκρούς στα νοσοκομεία και έξω απ' αυτά, θες τα 150άρια και τα 300άρια, θες οι μήνες εγκλεισμού, θες ο μισθός που μετατράπηκε σε επίδομα, θες η αστυνομία και οι πρακτικές της που ήταν σε βιωματικό επίπεδο ο κύριος εκφραστής της κρατικής διαχείρισης, η εικόνα αυτή ζέστανε τις καρδιές μας.

Η καθημερινότητά μας άλλαξε ριζικά μετά από αυτά. Το ελληνικό κράτος κάτω από την πίεση της κοινωνικής κίνησης και την απειλή αυτή να πάρει πιο μαζικά και δυναμικά χαρακτηριστικά, αναγκάστηκε να χαλαρώσει σε πρακτικό επίπεδο κατά πολύ τα «υγειονομικά» μέτρα. Οι αστυνομικοί ελεγκοί και τα πρόστιμα μειώθηκαν ως και 80%⁴¹. Αρχίσαμε να συναντιόμαστε ξανά σε καθημερινό επίπεδο με τις φίλες και τους φίλους μας, να κάνουμε παρεμβάσεις χωρίς τον φόβο της σύλληψης κτλ. Σε σχέση με τα πανεπιστήμια, το κράτος αναγκάστηκε σε πρώτο στάδιο να αναδιπλωθεί, αναβάλλοντας την ημερομηνία εισόδου της αστυνομίας σε αυτά για το επόμενο ακαδημαϊκό έτος. Μέσα σ' όλα, αντιληφθήκαμε ξανά μετά από χρόνια τη συλλογική μας δύναμη. Επιβεβαιώσαμε ότι, η διαχείριση της πανδημίας δεν είναι μια ανεξάρτητη μεταβλητή, ότι η κρατική καταστολή και αυταρχικότητα δεν είναι ανάλογες με τον αριθμό των κρουσμάτων που ανακοινώνονται, άλλα εξαρτώνται από την κοινωνική κίνηση. Πώς να εξηγηθεί άλλωστε, ότι την περίοδο με τα περισσότερα κρούσματα η αστυνομία είχε επί της ουσίας εξαφανιστεί από τους δρόμους και τις πλατείες;

Το θέμα από εδώ και πέρα είναι να μην εφπυσχαστούμε. Γιατί η ύφεση των αγώνων, ήδη έχει δώσει έδαφος στην αστυνομία να επιστρέψει στις πλατείες. Γιατί η αναδιάρθρωση

40. Περισσότερα για το φοιτητικό κίνημα των τελευταίων μηνών στη Θεσσαλονίκη στο έντυπο «Πτυχία Ανομίας», που εκδόθηκε από τη Φάμπρικα Υφανέτ πρόσφατα.

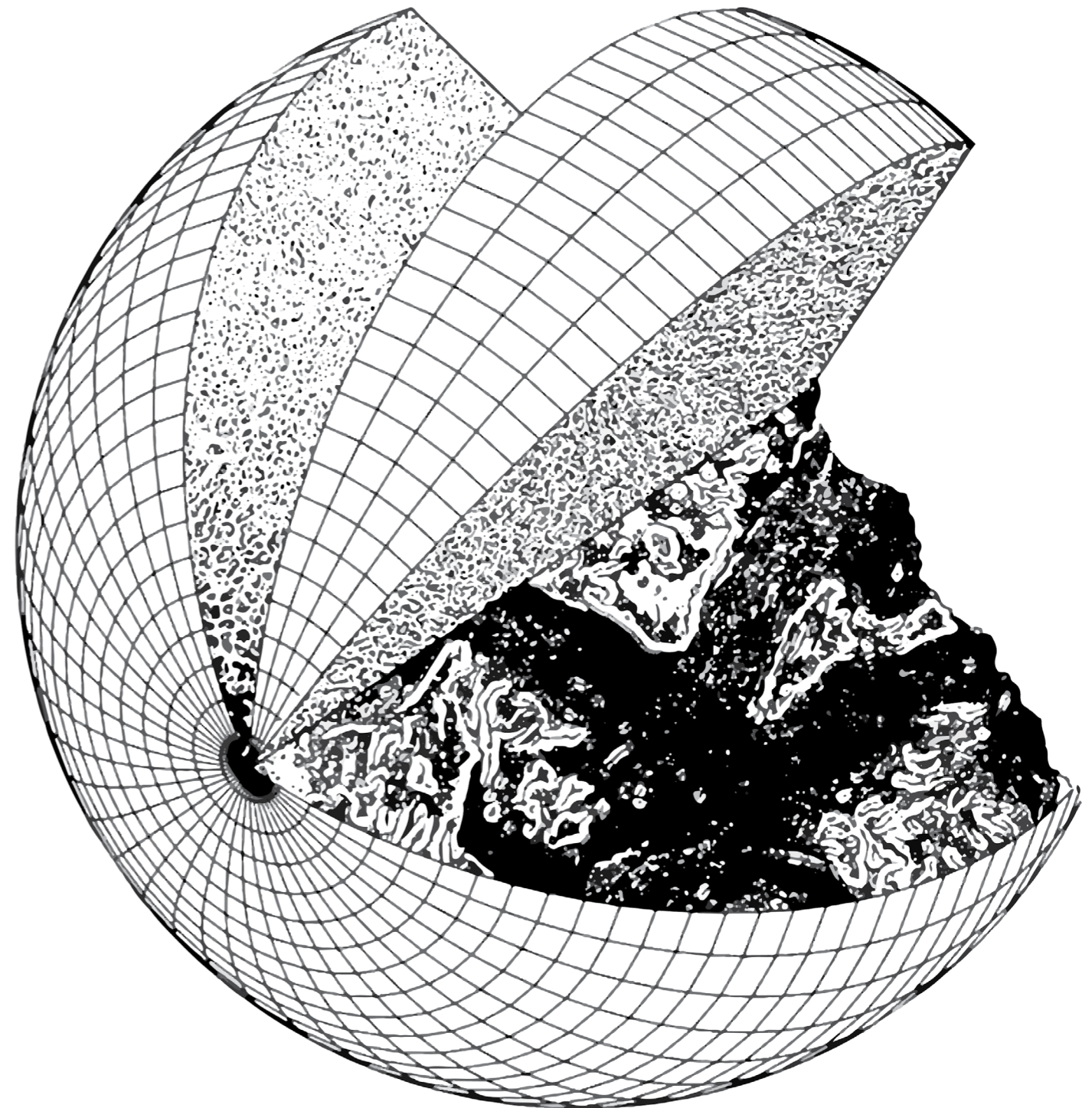
41. <https://www.in.gr/2021/03/23/greece/apo-ti-via-stin-adiaforia-el-giati-einai-sxedon-apousa-apo-tous-elegxous-covid/>.

των κοινωνικών σχέσεων στην εργασία, στη διαχείριση του περιβάλλοντος και σε τόσους άλλους τομείς της ζωής μας περνάει με γοργούς ρυθμούς και συνοπτικές διαδικασίες. Γιατί η κρατική διαχείριση συνεχίζει να σκοτώνει χιλιάδες, στα νοσοκομεία, στα σπίτια, στα κέντρα «φιλοξενίας» μεταναστών, στις φυλακές και παντού. Γιατί, *αν ο θάνατος είναι ένα σκάνδαλο, οι θάνατοι που θα μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί είναι ένα κυριολεκτικό αίσχος. Με αυτήν την έννοια, η κρίση του covid-19 είναι αποκαλυπτική και λέει πολλά για τις τύχες αυτού του συστήματος κοινωνικής οργάνωσης*⁴². Γι' αυτόν τον λόγο σήμερα, περισσότερο από ποτέ, υπάρχει η ανάγκη ενός μαζικού κινήματος γύρω από την περίθαλψη και την πρόσβασή μας σε αυτή. Δεν θα επεκταθούμε εδώ, αλλά θα πούμε δύο πράγματα που ξέρουμε σίγουρα. Αυτός ο αγώνας πρέπει να συμπεριλάβει τόσο τους χρήστες όσο και τους εργαζόμενους στη βιομηχανία αυτή. Και σίγουρα δεν αρκεί μια ποσοτική και μόνο ενίσχυσή της. Πρέπει να μεταφέρουμε ξανά το βάρος της υγείας μας σε αυτούς που μας αρρωσταίνουν.

Παρά την αρχική μας αμηχανία⁴³ απέναντι στην ομολογουμένως πρωτόγνωρη κατάσταση που δημιούργησε η πανδημία, τα αναλυτικά μας εργαλεία φαίνεται πως παραμένουν επίκαιρα. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις ενάντια στο τελευταίο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο έδειξαν τον δρόμο. Η θέση μας είναι και πάλι στους αγώνες που έχουν στόχο να κόψουν τη φόρα σε κράτος και κεφάλαιο. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του 2006-7, η εξέγερση του Δεκέμβρη, οι αγώνες για το μπλοκάρισμα του πεντάευρου και την ισότιμη πρόσβαση όλων στο σύστημα υγείας, οι αγώνες ενάντια στα μεταλλεία στις Σκουριές της Χαλκιδικής, όπως και αυτοί για την καταστροφή των κέντρων κράτησης μεταναστών, και άλλοι πολλοί, μεγάλοι και μικροί αγώνες, αποτελούν διαφορετικές στιγμές της διαδρομής ενάντια στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Η ζωή στον καπιταλισμό μπορεί να μοιάζει όλο και πιο δυστοπική, μπορεί σιγά σιγά να τρώει τα σωθικά μας, αλλά ταυτόχρονα ακονίζει τα χαμόγελά μας που βροντοφωνάζουν πως στο τέλος της ημέρας, και εν μέσω της πανδημίας, ακόμα τίποτα δεν έχει κριθεί. Γιατί, όσο το κεφάλαιο προσπαθεί να παρεισφρήσει σε κάθε πτυχή της ζωής μας, οι υποκειμενικότητες μας -αρνούμενες να αντικειμενοποιηθούν- τη στιγμή που συλλογικοποιούνται μας υπενθυμίζουν πως **ο καπιταλισμός, ως ιογενής συνθήκη, φέρει στα σπλάχνα του έναν ακόμα ιό, αθεράπευτα επικίνδυνο για την κερδοφορία του: τον κοινωνικό ανταγωνισμό.**

42. «Κράτος έκτακτης ανάγκης. Να εστιάσουμε στον στόχο.» (<https://athens.indymedia.org/post/1608288/>), μτφ. Από αρχική δημοσίευση στην ιταλόφωνη αναρχική ιστοσελίδα ilrovescio.info

43. Υποψιαζόμαστε ότι η (δεύτερη, σ' αυτό το κείμενο) αναφορά μας σε «αμηχανία» από μεριάς μας ή στο «πρωτόγνωρο» της κατάστασης μάλλον θα γίνει περίγελο απ' όλους αυτούς που ήδη από το Φλεβάρη-Μάρτη του '20 διατρέναν δεξιά κι αριστερά την ετοιμότητα των μεθοδολογικών τους εργαλείων και την αμεσότητα των πολιτικών μανιφέστων τους. Είναι αυτοί οι ίδιοι που «ποτέ δεν εκπλήσσονται», που στις προβλέψεις πέφτουν πάντα μέσα και που θεωρούν το στοιχείο του απροσδόκητου ως δείγμα αποτυχίας. Χωρίς ντροπή ομολογούμε ότι κι εμείς διακατεχόμαστε από συγκεκριμένες οπτικές προσέγγισης της πραγματικότητας, ωστόσο δεν θέλουμε αυτές να είναι η αιτία απόρριψης των καινούριων στοιχείων που εισάγει η ζωή ή, τέλος πάντων, δεν θέλουμε να μας εμποδίζουν ώστε να προβληματιζόμαστε για αυτά. Αν υπάρχει μία οποιαδήποτε «επαναστατική θεωρία» που είναι χρήσιμη για εμάς, τότε αυτή πρώτα απ' όλα πρέπει να είναι ζωντανή: να υπόκειται στην επιρροή των γεγονότων, να τα αντικατοπτρίζει, μένοντας ταυτόχρονα πιστή στον εαυτό της και τους στόχους της· διαφορετικά δεν θα ήταν μία ζωντανή, αλλά μία αιώνια θεωρία, καθησυχαστική απέναντι στην αεικίνηση και τις αναταραχές αυτού του κόσμου.

ΚΑΤΙ ΜΑΣ ΚΡΥΒΟΥΝ

**Η τύχη δεν έχει θέση εδώ
(από τον πρόλογο του «Η παγκόσμια
συνωμοσία» του William Guy Carr)**

Ο Μακιαβέλλι αναφέρει κάπου ότι *όπου ξέρουν λίγα, υποψιάζονται πολλά*. Δεν θα μπορούσε να βρεθεί πιο ταιριαστή φράση που να αποτυπώνει τόσο γλαφυρά την επιλογή ενός μεγάλου μέρους της ελληνικής (και όχι μόνο) κοινωνίας να διαχειριστεί την πρωτόγνωρη κατάσταση της πανδημίας του κορονοϊού (και τις επιπτώσεις που αυτή έφερε σε οικονομικό, κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο) ψάχνοντας να βρει τις αιτίες για αυτήν σε κάθε πιθανό ή απίθανο σενάριο που ήταν εμποτισμένο με αρκετές δόσεις φαντασίας, καχυποψίας και υπερβολής. Έτσι, ο κορονοϊός «γεννήθηκε» σε ατύχημα σε κινέζικο εργαστήριο¹, διέρρευσε με σκοπό να εξυπηρετήσει συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα², διασπείρεται ευκολότερα μέσω των δικτύων κεραίων 5G³, χρησιμοποιείται ως όχημα για την εφαρμογή σχεδίου μαζικής θανάτωσης του πληθυσμού μέσω του εξαναγκαστικού εμβολιασμού⁴ (ή «πλατφόρμες γενετικής

1. «Πρώην επικεφαλής M16: Ο κορονοϊός ήταν "ατύχημα" κινεζικού εργαστηρίου», Έθνος, 04/06/2020.

2. «Έρευνα Pulse: Οι μισοί Έλληνες πιστεύουν ότι ο νέος κορωνοϊός κατασκευάστηκε», naftemporiki.gr, 14/04/2020.

3. «Κορωνοϊός και 5G: Η θεωρία συνωμοσίας που "τρέλαινει" τη Βρετανία», naftemporiki.gr, 05/04/2020.

4. «Αντίστροφη μέτρηση χρόνου για το υποχρεωτικό εμβόλιο. Στην Ελλάδα το "δηλητήριο" της αμαρτωλής Pfizer από τους σύγχρονους Μένγκελε. Πρώτοι "μελλοθάνατοι" ηλικιωμένοι και ευπαθείς ομάδες. Εβραίος κτηνίατρος θα μας μπήξει τη βελόνα. Εφιαλτικές προσαγωγές σε "θαλάμους-στρατόπεδα" σαν τα κοπάδια», πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Μακελειό, 10/06/2020. Είναι εντυπωσιακό το πώς ένα εξώφυλλο ταυτόχρονα καταφέρνει τόσο να συσχετίζει τον εμβολιασμό στη συγκεκριμένη συγκυρία με το ολοκαύτωμα (σχετικοποιώντας το), όσο και να στοχοποιεί τους Εβραίους (μέσω του διευθυντή της Pfizer, Μπουρλά) ως υπαίτιους για όλα τα δεινά του εμβολίου παρουσιάζοντάς τους ως σύγχρονους ναζί. Φυσικά, βλέπουμε ότι η υπεράσπιση του ελληνικού, «καθαρού» DNA από τις εξωγενείς παρεμβάσεις σε αυτό (είτε αυτό αφορά το εμβόλιο με τεχνολογία mRNA, είτε αφορά τους μετανάστες και τις μετανάστριες που περνάνε τα σύνορα), μπορεί να ενέχει την κατασκευή και την ανάγκη εξό-

τροποποίησης των κυττάρων»⁵ όπως τον ονομάζουν κάποιοι) ή *μπορεί να μην υπάρχει καν* -να αποτελεί απλά ένα σατανικό σχέδιο, μία σκοτεινή συνωμοσία (των φαρμακοβιομηχανιών; Των εταιρειών που βασίζονται στο ηλεκτρονικό εμπόριο; Των τεχνολογιών αυτοματοποίησης; Των κρατών που θέλουν να ξεφορτωθούν τον πλεονάζοντα πληθυσμό για να ελαφρύνουν τα ασφαλιστικά τους ταμεία; Οι υποψήφιοι μπορεί να είναι πολλοί...) που σκηνοθέτησε εκατομμύρια θανάτους και εφφύρε τη φιγούρα του «ασυμπτωματικού φορέα» μόνο και μόνο για να επιβάλει ευκολότερα αυτήν την περίφημη «νέα τάξη πραγμάτων» που ζούμε σήμερα. Σε προγενέστερες δεκαετίες, τέτοιου είδους απόψεις θα περιορίζονταν στο να αποτελέσουν κομμάτι των «αξιοπερίεργων» του μαγικού κόσμου του κυβερνοχώρου ή το πολύ-πολύ να κοσμούσαν τίτλους περιθωριακών φυλλάδων τύπου Ελεύθερη Ώρα. Σε κάθε περίπτωση δεν θα αντιμετωπιζόνταν ως κάτι παραπάνω από γραφικές αφηγήσεις με σκοπό τον φτηνό εντυπωσιασμό. Εν έτει 2021, όμως, έχουν μεσολαμβάνει διάφορα πράγματα: τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η ευρεία χρήση τους έχουν δώσει τη δυνατότητα σε τέτοιες αντιλήψεις να απωλέσουν την περιθωριακότητά τους, να διαχέονται εύκολα κι αβίαστα και (σ' ένα δεύτερο, σημαντικότερο επίπεδο) να καταφέρνουν να λειτουργούν και ως συγκροτητικοί/οργανωτικοί ιστοί για ένα κομμάτι του πληθυσμού· πρωτοκλασάτα πολιτικά στελέχη έχουν καταφέρει να κάνουν καριέρα προωθώντας ακριβώς μία τέτοια ατζέντα, νομιμοποιώντας την ακόμα περισσότερο κοινωνικά και συσπειρώνοντας και το ανάλογο ακροατήριο· τέλος (κι αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο), ένα μέρος των παλιότερων πολιτικών διαμεσολαβήσεων έχουν δώσει τη θέση τους σε νέους τρόπους κινητοποίησης και εμφάνισης στον δημόσιο χώρο -ένα συμπέρασμα στο οποίο είχαμε οδηγηθεί ήδη από τη χρονιά των μακεδονικών συλλαλητηρίων, των φασιστοεπιτροπών κλπ. Ως εκ τούτου, όταν απόψεις σαν τις παραπάνω δεν περιορίζονται σε μία απλή δημοσιογραφική/βιβλιογραφική επίδειξη, αλλά προσπαθούν να λειτουργήσουν και ως αντικυβερνητικός/αντικαθεστωτικός λόγος, τότε η απόσταση μεταξύ της ψηφιακής αγανάκτησης και της πραγματικής κίνησης στον δρόμο, όλο και μειώνεται. Και τότε μάλλον πρέπει να ξαναδείς το όλο θέμα με περισσότερη προσοχή και λιγότερη αφέλεια.

I. Η κοινωνική αντιδραστικότητα

Γενικότερα, αναγνωρίζουμε ότι η μαζική παραμόρφωση της πραγματικότητας και η μετατροπή της σε συνωμοσία δεν αποτελεί ένα φαινόμενο που προκύπτει αποκλειστικά στη σύγχρονη εποχή. Οι κατηγορίες προς λεπρούς και Εβραίους στα μέσα του μεσαίωνα, η αντιμετώπιση των Εβραίων μετά τη Γαλλική Επανάσταση, οι αντιλήψεις για την προέλευση της ασθένειας στις ταραχές της Χολέρας στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, η διεθνής δημοφιλία του βιβλίου «Τα πρωτόκολλα των σοφών της Σιών» στον μεσοπόλεμο, ο αντισημιτισμός που εκφράστηκε σε χώρες του λεγόμενου ανατολικού μπλοκ κατά τη διάρκεια ύπαρξης της Σοβιετικής Ένωσης είναι συμβάντα που δείχνουν, τόσο την ιστορικότητα αυτών των φαινομένων όσο και τη σχέση ταύτισης που έχουν με τον αντισημιτισμό στο σύνολό του. Η επανεμφάνιση των Εβραίων σε τέτοιου είδους (φαινομενικά άσχετες μεταξύ τους) θεωρήσεις κάνει διαρκώς επίκαιρο το ερώτημα του αντισημιτισμού ως δομικού τους στοιχείου. Στο συγκεκριμένο κείμενο, όμως, επιλέγουμε να εστιάσουμε στους πρόσφατους

ντωσης του «παρασιτικού άλλου». Κάτι τέτοιο λειτουργεί ως εστία συσπείρωσης της εθνικής ενότητας γύρω από την αυτοδιάθεση του σώματος της ελληνικότητας και συχνά συνδυάζεται με αντισημιτικές θέσεις.

5. Από αφίσα που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του '20 με υπογραφή «Αυτόνομοι». Στην προκειμένη, το ζήτημα δεν είναι η επιστημονική εγκυρότητα μιας ιατρικής ορολογίας, αλλά το πού επιλέγεις να εγγραφείς κοινωνικά και πολιτικά όταν κυκλοφορείς μία αφίσα που με τεράστια γράμματα δηλώνει ότι «δεν είναι εμβόλια, αλλά πλατφόρμες γενετικής τροποποίησης των κυττάρων», αφήνοντας το υπόλοιπο της επιχειρηματολογίας σου στη διακριτική ευχέρεια των αναγνωστών που θα κάνουν τον κόπο ν' ασχοληθούν με τα ψιλά γράμματα ή με την ασταμάτητη αποδελτίωση του ηλεκτρονικού κι έντυπου τύπου...

λόγους εμφάνισης τέτοιων φαινομένων και ρητορικών στην ελληνική πραγματικότητα.

Έτσι, σ' αντίθεση με ό,τι συνέβη στις ΗΠΑ ή τη Γερμανία, όπου μία τέτοιου είδους κοινωνική δυσαρέσκεια κατάφερε να εκφραστεί με πολύ πιο μαζικούς και συγκρουσιακούς όρους στον δρόμο, κάτι τέτοιο δεν συνέβη εδώ. Ενδεχομένως μία εξήγηση γι' αυτό είναι ότι εντός του «συντηρητικού» ακροατηρίου υπήρξε ένα άτυπο «σχίσμα» μεταξύ ενός πιο ριζοσπαστικού κομματιού που ήθελε να διαχωριστεί από οποιαδήποτε αναφορά ή πρόσδεση στη θεσμική εξουσία κι ενός άλλου που ικανοποιούνταν μέσω της αστυνομικής ρύθμισης της ζωής όπως αυτή εφαρμόστηκε από την έναρξη του lockdown. Όπως και να έχει, η ανάλυση που ακολουθεί δεν έχει σκοπό να μεγεθύνει το συγκεκριμένο φαινόμενο για να επιβεβαιώσει κάποιου είδους ιδεολογικό σχήμα, γι' αυτό κι έχουμε συναίσθηση των (ποσοτικών, έστω) δυνατοτήτων αυτού που περιγράφουμε. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι, να συλλάβουμε την ενδεχόμενη ποιοτική του αναβάθμιση, ώστε να μπορούμε να το αντιμετωπίσουμε καλύτερα τη στιγμή που το μέγεθος και η δυναμική του θα είναι διαφορετικού επιπέδου.

Ήδη από το πρώτο κύμα της πανδημίας υπήρξαν προσπάθειες να μετουσιωθούν τέτοιες ιδέες σε πράξεις στον δρόμο. Πιο συγκεκριμένα, στις 15 Μαΐου 2020 υπήρξε πανελλαδικό κάλεσμα για όλους τους «Έλληνες πατριώτες» να διαμαρτυρηθούν με θέματα (μεταξύ άλλων): την αναγκαστική χρήση μασκών, τον καταναγκαστικό εμβολιασμό, την επιβολή τοποθέτησης κβαντικού τατουάζ στο σώμα μέσω του εμβολίου, την τοποθέτηση κεραιών 5G, την αποσιώπηση πραγματικών γεγονότων σε σχέση με τον κορονοϊό και την καραντίνα, τις συνεχείς εισροές λαθραίων μεταναστών κλπ⁶. Λίγους μήνες αργότερα, ξανά σε διάφορες πόλεις της χώρας, υπήρξαν συγκεντρώσεις ενάντια στη χρήση μάσκας στα σχολεία (χωρίς εθνικιστικό χρώμα στο διαδικτυακό κάλεσμα αυτή τη φορά, αλλά με μπόλικες γαλανόλευκες και εικόνες της Παναγιάς στα χέρια των παρευρισκομένων), στις οποίες υπήρχαν πανό με συνθήματα όπως «ΟΧΙ στα υποχρεωτικά εμβόλια, μάσκες και τεστ!», κάπκαν ή ποδοπατήθηκαν με τελετουργικό τρόπο μάσκες, ενώ υπήρξαν και παρευρισκόμενοι που μ' έναν ευφάνταστο τρόπο διαδήλωναν φορώντας ιατρικές μάσκες πάνω από μάσκες προβάτων⁷. Λίγες εβδομάδες πιο μετά, με την έναρξη της σχολικής χρονιάς, ένα κύμα καταλήψεων σάρωσε τη χώρα. Ενώ είναι αλήθεια ότι τα ΜΜΕ γιγάντωσαν την εικόνα των «αντιδραστικών» καταλήψεων με σαφή στόχο να αποπολιτικοποιήσουν τις σχολικές κινητοποιήσεις *συνολικά* ώστε να στρωθεί το έδαφος της μηντιακής, κρατικής και γονεϊκής καταστολής τους, δεν έλειψαν και παραδείγματα καταλήψεων στα οποία κυριαρχούσαν πανό και αιτήματα που εναντιώνονταν στις μάσκες, τα εμβόλια και τα τεστ, παραπέμποντας άμεσα στον λόγο των συγκεντρώσεων που αναφέραμε πιο πάνω. Με την έναρξη του 2^{ου} lockdown, και καθ' όλη τη διάρκειά του, δεν έλειψαν τα διαδικτυακά μηνύματα που καλούσαν σε διαμαρτυρία ενάντια στη συνθήκη της καραντίνας, με κάποια από αυτά όντως να καταλήγουν σε συγκεντρώσεις που περιελάμβαναν και μικροεπεισόδια με την αστυνομία -όπως συνέβη στη Θεσσαλονίκη για παράδειγμα⁸. Τέλος, στην ίδια πόλη, λίγο καιρό αργότερα, έκαναν την εμφάνισή τους και αφισάκια-κείμενα με κεντρικό σύνθημα: «δεν θα κάνω το εμβόλιο για τον Covid19»⁹.

6. Ολόκληρο το κάλεσμα μπορεί να βρεθεί εδώ: <https://www.elora.gr/portal/arxeio/5415-tha-symvei-15-maiou-taftoxrona-se-oles-tis-megales-poleis-tis-elladas>. Την ίδια μέρα στη Θεσσαλονίκη υπήρξε αντισυγκέντρωση, δημόσια καλεσμένη από την κατάληψη Φάμπρικα Υφαντέ.

7. «Συγκεντρώσεις κατά της μάσκας στα σχολεία σε όλη την Ελλάδα», Τα Νέα, 06/09/2020 και «Συγκεντρώσεις σε πόλεις της Ελλάδας κατά της χρήσης μάσκας στα σχολεία», parallaximag.gr, 06/09/2020.

8. «Ένταση στη συγκέντρωση κατά του lockdown στη Θεσσαλονίκη», sputniknews.gr, 02/11/2020.

9. Πιο συγκεκριμένα, ολόκληρο το κείμενο της αφίσας: «Μέσα σε 8 μήνες: ανακαλύφθηκε νέος ιός, βρέθηκε εμβόλιο, μπήκε στην παραγωγή, είχαν έτοιμα ψυγεία, μοιράστηκε σε όλο τον κόσμο, έγινε υποχρε-

Μελετώντας τα χαρακτηριστικά των παραπάνω κινητοποιήσεων (τη συνθηματολογία τους, τη μεθοδολογία που ακολουθούν οι διοργανωτές τους, τον τρόπο συγκρότησης κλπ), μπορούμε να οδηγηθούμε σε κάποιες πρώτες, βασικές διαπιστώσεις: μία πρώτη τέτοια είναι η σημασία που έχουν (για άλλη μία φορά) οι κοινότητες του *έθνους* και της *θρησκείας* ως εκείνοι οι *τόποι καταφυγής* που υπόσχονται σταθερότητα και δίνουν μια αίσθηση προστασίας και ανάκτησης του ατομικού/συλλογικού ελέγχου, όταν όλες οι άλλες ισχυρές συμβολικές ή υλικές αναφορές (η πατρική στοργή του κράτους, οι προνοιακές του πολιτικές κλπ) δείχνουν να καταρρέουν. Η επίκληση της πατρίδας και της ορθοδοξίας¹⁰, το γαλανόλευκο φόντο των καλεσμάτων¹¹ και οι προτροπές για εθνικό ξεσηκωμό¹² σχεδόν εμμονικά προσπαθούν να χτίσουν αυτό το φαντασιακό που θα καταφέρει ν' αναμετρηθεί μ' έναν αόρατο εχθρό αυτή τη φορά: οι καταβολές ή η προέλευσή του μπορεί να παραμένουν σκιώδεις, αλλά οι σκοποί του μοιάζουν ξεκάθαροι: η επιβούλευση της ακεραιότητας της Ελλάδας, η παρεμπόδιση των θρησκευτικών τελετουργικών της, ο οικονομικός στραγγαλισμός των πιο κερδοφόρων τομέων της, η υποταγή και πειθάρχηση ενός «φύσει» αδούλωτου λαού.

Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό αποτελεί ο *αδιαμεσολάβητος χαρακτήρας* της οργάνωσης κι εμφάνισής τους. Πριν αρκετά χρόνια, το 2012, είχε κυκλοφορήσει ένα βιβλίο¹³ το οποίο καταπιανόταν με το (πρωτοεμφανιζόμενο, τότε) φαινόμενο των ρατσιστικών επιτροπών κατοίκων της Αθήνας (Αγ. Παντελεήμονας κλπ). Εκεί, λοιπόν, μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την πορεία τέτοιων ομαδοποιήσεων από την εμβρυακή τους μορφή ακόμα, κι αυτό που έχει ξεχωριστό ενδιαφέρον και αξίζει να συγκρατηθεί είναι η συνεχής προσπάθειά τους για αναζήτηση πολιτικής ηγεσίας, θεσμικής εκπροσώπησης και κάποιας επίσημης αναγνώρισης. Είναι εντυπωσιακό ότι μέσα στα καταγεγραμμένα πρακτικά από παρεμβάσεις σε δημοτικά συμβούλια και εκκλήσεις σε δημάρχους για ανάληψη δράσης, υπάρχει η περίφημη φράση: «εμείς βασικά θέλουμε να μας οργανώσετε», ειπωμένη από κάτοικο προς δήμαρχο, ενώ σε άλλη περίπτωση, κι ενώ η δημοτική αρχή σχεδόν *προτρέπει* τους κατοίκους να αναλάβουν δράση μόνοι τους, αυτοί επιμένουν πως... πρέπει «να το οργανώσει ο δήμος!». Βλέπουμε, δηλαδή, ότι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή υπήρχε μία έλλειψη αντίληψης συλλογικής έκφρασης των ατομικών συμφερόντων εκείνων των υποκειμένων· έλλειψη που προσπαθούσε ν' αντισταθμιστεί με την ανάμιξη συγκεκριμένων θεσμικών φορέων που θ' αναλάμβαναν δράση, θα φαίνονταν αντάξιοι των υποσχέσεων και της θέσης τους, θα ενεργοποιούσαν τα δικά τους δίκτυα με τα ανώτερα κλιμάκια εξουσίας, θα αποτελούσαν, τέλος πάντων, αυτόν τον απαραίτητο διαμεσολαβητικό κρίκο στην αλυσίδα που χρειαζόταν ο διάχυτος κοινωνικός ρατσισμός ώστε να πάρει οργανωμένη

ωτικό-εκβιαστικό. Την ίδια στιγμή που: δεν θωρακίζουν το σύστημα υγείας, κάνουν αυθαίρετη καταγραφή θανάτων-κρουσμάτων, εργαλειοποιούν πολιτικά την κατάσταση, φιμώνουν κάθε αντίθετη άποψη, εφαρμόζουν μέτρα τα οποία δεν τηρούν ούτε οι ίδιοι, δεν προωθούν υπαρκτές φαρμακευτικές αγωγές» («Θεσσαλονίκη: Αφίσες και φυλλάδια κατά του εμβολίου για τον κορονοϊό», Τα Νέα, 29/12/2020).

10. Όλοι μαζί *ας* γίνουμε μια φορά γροθιά, για τα παιδιά μας, για την πατρίδα μας, για την θρησκεία μας. [...] Η Παναγιά και ο τριαδικός θεός να είναι πάντα μαζί σας (από διαδικτυακό κάλεσμα για συγκέντρωση στις 27 Νοέμβρη του 2020). Πηγή: «Κορονοϊός: Αρνητές καλούν σε συγκέντρωση και προκαλούν την κοινή λογική!», Βήμα Press, 25/11/2020.

11. Σ' ένα video που καλούσε σε συγκέντρωση στον Λευκό Πύργο στις 6 Γενάρη του '21, μπορεί κανείς να θαυμάσει κρεμάλες δίπλα σε γαλανόλευκες σημαίες και με background τον εθνικό ύμνο να διαβάσει συνθήματα όπως «ΣΑΣ ΚΑΤΑΛΑΒΑΜΕ», «Τέρμα στην ατζέντα του ψευτο-ιού!» κλπ. («Θεσσαλονίκη: Αρνητές της πανδημίας σχεδιάζουν συγκέντρωση σήμερα στον Λευκό Πύργο», seleo.gr, 06/01/2021).

12. Τρικάκια που πετάχτηκαν στην Αλεξανδρούπολη, γράφανε: Ξύπνα... Έλληνα... παραμύθια σου πουλάνε... ζήτα αποδείξεις για τον κορωνοϊό [sic]... απήτη τρισεκατομμυρίων [sic]... Ξύπνα και χτύπα (από το δελτίο ειδήσεων της Δέλτα Τηλεόρασης στις 28/10/2020).

13. Autonome Antifa «Επιτροπές κατοίκων: κατάδυση στο μέλλον του ελληνικού φασισμού» (2012).

μορφή και από τα λόγια να περάσει στις πράξεις.

Το φαινόμενο των φασιστοεπιτροπών, ωστόσο, όπως και κάθε άλλο κοινωνικό συμβάν είναι ένα φαινόμενο ιστορικό, δηλαδή καθορισμένο κάθε φορά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εποχής του¹⁴, προϊόν μιας συγκεκριμένης περιόδου που διαφοροποιείται από τις παρελθούσες τόσο ως προς την καθολικότητα όσο και ως προς τα επιμέρους στοιχεία της. Έτσι, εν έτει 2021, κι αφού υπάρχει η όλη εμπειρία των τελευταίων χρόνων με μακεδονικά συλλαλητήρια, εθνικιστικές μαθητικές καταλήψεις, φασιστοεπιτροπές ενάντια στις δομές φιλοξενίας μεταναστών, ρατσιστικές ομάδες κρούσης στα νησιά κλπ, δεν μπορούμε ακόμα να τρέφουμε την αυταπάτη ότι το υποκείμενο αυτό υπολείπεται της ικανότητας να αυτοοργανώνει την κίνησή του -ακόμα και σε συγκρουσιακό βαθμό κάποιες φορές με τους εκάστοτε φορείς εξουσίας. Για να το πούμε αλλιώς, ο κόσμος που τους τελευταίους μήνες επιχειρήσε να βγει στους δρόμους με τα περιεχόμενα που προαναφέραμε, δεν περίμενε κάποιο Βελόπουλο να τον οργανώσει -τον είχε ξεπεράσει και δεν τον είχε ανάγκη. Συνεπώς, βλέπουμε σ' αυτό το σημείο μία σύνδεση μεταξύ των αντιδραστικών κινητοποιήσεων επί κορονοϊού και όλων των εθνικιστικών/ακροδεξιών παραδειγμάτων των τελευταίων χρόνων που προαναφέραμε. Γιατί ένα εύλογο ερώτημα που θα μπορούσε να έχει κανείς είναι το εξής: γιατί ένα (μειοψηφικό) κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας επέλεξε να βγει στους δρόμους εν μέσω κορονοϊού με *αυτούς* τους συγκεκριμένους όρους (όρους εθνικής ενότητας, πρόσδεσης στη θρησκεία, εναντίωσης σ' ένα μυστηριώδη εχθρό, καταγγελίας του πολιτικού προσωπικού ως «προδότες» και κατώτερους των περιστάσεων) και όχι άλλους; Γιατί δεν βγήκε μπροστά πχ με μία προλεταριακή ταυτότητα που να παλεύει για λιγότερους θανάτους προλετάρων, στοχοποιώντας άμεσα μία κρατική πολιτική που συνεχίζει να υποβαθμίζει τον τομέα της υγείας, να αδιαφορεί για τις συνθήκες που επικρατούν στα ΜΜΜ, να κρατά εργασιακούς χώρους σε λειτουργία δίχως μέτρα προφύλαξης των εργαζομένων και να λανσάρει αποκλειστικά αστυνομικά και πειθαρχικά μέτρα¹⁵; Υποστηρίζουμε ότι ένα κομμάτι της απάντησης κρύβεται ακριβώς στις συνθήκες που διαμορφώθηκαν κοινωνικά τα προηγούμενα χρόνια. Γυρίζοντας λίγο πίσω, γράφαμε το 2019:

Οι φασίστες σωστά ανέγνωσαν ότι για πρώτη φορά είχαν την κοινωνική νομιμοποίηση να διαδηλώνουν και να συγκρούονται, ψάξανε κοινωνικές διεξόδους, συγκρότησαν

14. Απαραίτητη διευκρίνιση σ' αυτό το σημείο: όταν λέμε ότι τα γεγονότα καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά της εποχής τους, δεν εννοούμε ότι η ιστορία κινείται μόνο από κάποιους εξωτερικούς, αντικειμενικούς παράγοντες. Αντιθέτως, κινείται και από την ανθρώπινη βούληση, αφού την ιστορία δεν την υφίσταμεθα μόνο, αλλά και την κάνουμε. Όσο είμαστε «αντικείμενα» που επηρεάζονται από τις συνθήκες που βρίσκουμε, άλλο τόσο είμαστε και υποκείμενα που τις μετασχηματίζουν σε κάτι διαφορετικό. Ειδάλλως, όλα θα γίνονταν αυτόματα και δεν θα είχαμε παρά να καθίσουμε και να περιμένουμε να τελεστούν οι κοινωνικές αλλαγές, με την ίδια έννοια που κάθε νύχτα περιμένουμε να ξημερώσει. Τα κοινωνικά φαινόμενα, όμως, δεν είναι φυσικά φαινόμενα για να τελούνται αυτομάτως -προϋποθέτουν και την ενεργή συμμετοχή των ανθρώπων. Άλλωστε, όπως είχε γράψει και η Ρόζα αντιστρέφοντας τον Κάρολο, «μπορεί μεν οι άνθρωποι να μην κάνουν την ιστορία όπως ακριβώς τους αρέσει, αλλά *κάνουν την ιστορία τους*».

15. Είναι σαφές ότι κινητοποιήσεις με τέτοια περιεχόμενα *υπήρξαν*, είτε έξω από νοσοκομεία, είτε στα κέντρα των πόλεων κλπ. Αυτό που μάλλον έλειπε απ' όλες αυτές τις κινήσεις ήταν μια συνεκτικότητα και συνέπεια που θα κατόρθωνε να επιβάλει τα περιεχόμενά τους με κεντρικό τρόπο (με όρους κινήματος, για να το πούμε ξεκάθαρα). Αυτό οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, τόσο στη μη υπέρβαση του θεσμικού συνδικαλισμού που οριοθέτησε τους όρους και τους τρόπους διαμαρτυρίας, όσο και στην υιοθέτηση λογικών τύπου «αυτή η κρίση μπορεί να ξεπεραστεί απλά με περισσότερο κοινωνικό κράτος». Η κριτική μας απέναντι στο κράτος ή την ιατρική δεν γίνεται να περιορίζεται απλά σε ζήτημα ποσότητας της πρόνοιας, αλλά οφείλει να στοχοποιεί και την ίδια τη φύση της λειτουργίας της κρατικής πρόνοιας, δηλαδή ότι ικανοποιεί ανθρώπινες ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα πειθαρχεί και διαχειρίζεται την ύπαρξή τους. Έτσι, είναι απαραίτητο όταν διεκδικούμε για τις ανάγκες μας, να διατηρούμε ταυτόχρονα την κριτική μας στον τρόπο με τον οποίο το κράτος σπεύδει να τις ικανοποιήσει.

σχέσεις και επιχειρήσαν να τις διατηρήσουν, έχτισαν ένα δικό τους προηγούμενο, μία κοινωνική παρακαταθήκη με ανοιχτές προοπτικές για την εξέλιξή της με όρους κοινότητας στο μέλλον. Όλα αυτά ούτε προηγήθηκαν της 21ης Γενάρη, ούτε τη γέννησαν. Αντίθετα, ζυμώθηκαν κι αναπτύχθηκαν την περίοδο που ακολούθησε, στις εμπειρίες του «δρόμου» που ριζοσπαστικοποιούν τον κόσμο, ισχυροποιούν τους δεσμούς του και λειτουργούν, ως ένα βαθμό, και ως αυτοεπιβεβαίωση¹⁶.

Το παραπάνω απόσπασμα αναφέρεται στο υποκείμενο που βγήκε στην επιφάνεια με τα μακεδονικά συλλαλητήρια του 2018. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν *τα ίδια ακριβώς άτομα* (με όρους φυσικής παρουσίας) ήταν που διαδήλωσαν κι επί κορονοϊού, αλλά γνωρίζουμε πολύ καλά τι *μεσολάβησε* αυτά τα δύο χρόνια: μεσολάβησε το φαινόμενο των φασιστοεπιτροπών στις πόλεις της επαρχίας στις οποίες επρόκειτο να λειτουργήσουν δομές φιλοξενίας μεταναστών· μεσολάβησαν τα μπλόκα και το ξύλο σε μετανάστες και εθελοντές ΜΚΟ στη Λέσβο· οι συγκρούσεις με τους μπάτσους στη Χίο· τέλος, τα γεγονότα του Έβρου, με πλήθος κόσμου να δηλώνει τη συμπαράστασή του (κάποιοι τη δείξαν κι από κοντά κιόλας) στις ένοπλες δυνάμεις που προστάτευαν τα ιερά και όσια της πατρίδας από τους αδίστακτους μετανάστες που ήθελαν να περάσουν στην Ευρώπη. Κάπως έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι όντως το μακεδονικό του 2018 αποτέλεσε μία τομή, λειτούργησε ως παράδειγμα και ήταν η μαγιά για όλα τα παραπάνω γεγονότα που εκτυλίχθηκαν τα επόμενα χρόνια. Τα χιλιόμετρα που μπορεί να χωρίζουν το ένα συμβάν από το άλλο δεν έχουν και τόση σημασία· οι εμπειρίες μεταφέρονται και ηλεκτρονικά, το κλίμα ενισχύεται (ή και κατασκευάζεται, κάποιες φορές) μηντιακά, το κοινωνικό βάρομετρο τελικά καταλήγει να δείχνει όλο και πιο δεξιά, όλο και πιο συντηρητικά. Έτσι, δεν είναι τυχαίο που τα αντανάκλαστα που θα κυριαρχήσουν πρώτα σε μία στιγμή κρίσης (σε μία πανδημία, για παράδειγμα) είναι αυτά που έθεσαν και το συνολικό πλαίσιο συζήτησης όλο τον προηγούμενο καιρό, αυτά που διεκδίκησαν κοινωνική νομιμοποίηση με τη βία, αυτά που με ένταση επιχειρήσαν να επιβληθούν (άλλες φορές επιτυχημένα, άλλες όχι και τόσο, βρίσκοντας σημαντικές αντιστάσεις) στον δημόσιο διάλογο, αυτά που διαμόρφωσαν το συγκεκριμένο κλίμα ξενοφοβίας και άκρατου πατριωτισμού. Το ότι η συγκεκριμένη συνθήκη υγειονομικής κρίσης μπορεί με την πρώτη ματιά να φαίνεται άσχετη και ασύνδετη πολιτικά με όλα τα παραπάνω, δεν θα έπρεπε να μας μπερδέψει: δεν μιλάμε για πολιτικά προγράμματα στην προκειμένη, αλλά για *κοινωνικές συμπεριφορές*· συμπεριφορές που περιμένουν ένα έναυσμα ώστε να ξεδιπλωθούν κάθε φορά, κρατώντας αναλλοίωτο τον πυρήνα της συγκρότησής τους, τη στιγμή που ο εξωτερικός φλοιός μπορεί και προσαρμόζεται στην εκάστοτε συγκυρία και τα διακυβεύματα ή τις προκλήσεις που προκύπτουν από αυτήν. Συνεπώς, *ας μην απορούμε πώς γίνεται ξαφνικά να εμφανίστηκαν τόσοι πολλοί «ανορθολογιστές» ή «ψεκασμένοι» γύρω μας, γιατί δεν είναι ούτε το ένα, ούτε το άλλο· είναι απλά προϊόντα (όσο και δημιουργοί) της εποχής τους, μιας εποχής κινηματικής ύφεσης, αγωνιστικής λειψυδρίας και ανόδου των εθνικών ιδεολογημάτων. Όπως δεν ήταν τυχαίο που, όταν πριν 15 χρόνια μια «περίεργη αρρώστια» είχε καταλάβει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού και το έκανε για χρόνια να βρίσκεται στο προσκήνιο, αγωνιζόμενο άλλες φορές μέσα στα πανεπιστήμια, άλλοτε σε συνελεύσεις γειτονιάς, άλλοτε συμμετέχοντας σε εργατικούς αγώνες, απεργώντας ή ακόμα και παίρνοντας μέρος σε εξεγέρσεις, αυτό εμπνεόταν από την κάθε στιγμή ανυποταξίας και ήταν ικανό να διαδέχεται τη μία μορφή πάλης μετά την άλλη, επιχειρώντας κάθε φορά να ξεπεράσει προηγούμενα όρια, αλλά έχοντας πάντα στην καρδιά του μία επίμονη τάση αμφισβήτησης αυτού του κόσμου, έτσι και τώρα δεν είναι τυχαίο που η αντιδραστικότητα επιχειρεί μία αντίστοιχη άσκηση*

16. Φάμπρικα Υφανέτ «*Θρέφοντας εθνικισμούς: μακεδονικό ζήτημα, συγκυρία και ένας κινηματικός απολογισμός*» (2019).

στη μονιμότητα.

As προχωρήσουμε, όμως, και στα επόμενα χαρακτηριστικά των πρόσφατων κινητοποιήσεων. Αν το έθνος και η θρησκεία αποτελούν το *πλαίσιο* έκφρασής τους, και η μη-διαμεσολάβηση τον *τρόπο*, μένει να εισχωρήσουμε λίγο βαθύτερα στο ίδιο το *περιεχόμενο* των κινητοποιήσεων, στον λόγο που εξέφρασαν αυτά τα υποκείμενα. Πάνω σε ποιές αρχές, σε ποιές βάσεις μοιάζει να δομείται αυτός ο λόγος;

Ένα βασικό χαρακτηριστικό είναι η *άρνηση της ενδεχομενικότητας*, δηλαδή η παραδοχή ότι *τίποτα δεν συμβαίνει τυχαία*. Μπορεί φαινομενικά μία τέτοια προσέγγιση να μοιάζει ως μία προσπάθεια απαγκίστρωσης από μοιρολατρικές αντιλήψεις που θέλουν τα πάντα προκαθορισμένα από τον θεό, το πεπρωμένο κλπ και τον άνθρωπο έρμαιο της τύχης ή των συγκυριών, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα: αντιθέτως, τη θέση του θεού ή του ανώτερου όντος που αποφασίζει ερήμην μας, απλά έχουν πάρει άλλες *αόρατες δυνάμεις*¹⁷. Δυνάμεις που μπορούν και κινούν τα νήματα μέσα από κάποια μακρινά και σκοτεινά κέντρα, κάνοντας όλα τα κοινωνικά-πολιτικά (ακόμα και φυσικά...) φαινόμενα να είναι τελικά αποτελέσματα κρυφών προθέσεων, κομμάτια ενός προϋπάρχοντος σχεδίου. Έτσι, ο αποκλεισμός της τυχαιότητας δεν συνεπάγεται μία στροφή προς τις δυνατότητες του ανθρώπου ως δρων υποκείμενο μέσα στις ανταγωνιστικές σχέσεις, αλλά προς τις (παντοδύναμες κι απεριόριστες) δυνατότητες που κατέχει ένα μεμονωμένο άτομο ή ομάδα ατόμων που απεργάζονται και επινοούν (στη λογική ενός οργανωμένου σχεδίου) τις παγκόσμιες εξελίξεις. Το ποιός ή ποιοι είναι αυτοί οι σκοτεινοί υποκινητές, είναι εύκολο να βρεθεί: όσοι επωφελούνται του εκάστοτε γεγονότος.

Προς αποφυγή παρεξηγήσεων, δεν προκρίνουμε έναν τρόπο σκέψης που θέλει τα κοινωνικά φαινόμενα να συμβαίνουν σ' ένα ιστορικό κενό. Αντίθετα, από τη στιγμή που αυτός ο κόσμος εδράζεται στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, αυτές αναπόφευκτα θα επιδράσουν πάνω σε γεγονότα όπως μία πανδημία, για παράδειγμα. Η *διαχείριση* τέτοιων κρίσεων όντως θα προστατέψει κάποιους ενώ κάποιους άλλους θα τους στείλει στα αζήτητα, θα ενισχύσει συγκεκριμένους οικονομικούς τομείς και θα καταστρέψει άλλους κοκ. Μέσα σ' αυτή τη συνθήκη, το να ισχυρίζεσαι ότι κάποιοι θα βγουν κερδισμένοι απ' την όλη ιστορία, δεν είναι ψέμα: το πρόβλημα ξεκινά όταν συγχέεις τη διαχείριση με την ίδια την ενορχήστρωση¹⁸.

Αυτό το λεπτό σημείο είναι που δίνει στις αντιλήψεις που μελετάμε ένα επιπλέον χαρακτηριστικό: αυτές θα βασίζονται *κατά ένα μέρος τους* στην αλήθεια. Η επιχειρηματολογία

17. Αλήθεια, μήπως κάτι παρόμοιο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε *γενικά* για τον ντετερμινιστικό τρόπο προσέγγισης της ιστορίας; Ως γνωστόν, αυτό που σικαίνεται ο ντετερμινισμός είναι το στοιχείο του απρόβλεπτου -ιδίως όταν αυτό προέρχεται από την ιστορική κίνηση που διατρέχει τις ανθρώπινες κοινωνίες. Μήπως τελικά αυτή η εμμονή στη νομοτέλεια και σε μία θεώρηση που θέλει τα πάντα να είναι προδιαγεγραμμένα λόγω προγενέστερων αιτιών, απλά αντικατέστησε τις *επουράνιες* δυνάμεις που διαφέντευαν τον άνθρωπο με τις αντίστοιχες *παραγωγικές* και τους ατσάλινους νόμους της οικονομίας που τις συνοδεύουν;

18. Άλλη μία απαραίτητη διευκρίνιση: είναι άλλο πράγμα η *ενορχήστρωση* ή «δημιουργία» πανδημικών βάσει ενός οργανωμένου σχεδίου, κι άλλο πράγμα το ν' αναγνωρίζουμε ότι αυτές είναι παράγωγα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Όπως γράφαμε και πριν ένα χρόνο: *Η ύπαρξη, μετάδοση και επικινδυνότητα διάφορων ιών που αναδύονται ανά κάποια χρόνια, δεν αποτελούν εξωτερικότητες σε σχέση με τον τρόπο που ζούμε και παράγουμε/αναπαραγόμαστε. Αντιθέτως, υπάρχουν στον πυρήνα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ανάδυση ιών και η αντιμετώπισή τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη παρέμβαση στη φύση, την καταστροφή της, τη συσσώρευση πόρων και ανθρώπων σε φυσικά περιβάλλοντα που ήδη έχουν αλλοιωθεί* (Φάμπρικα Υφανέτ «Σκέψεις για μια κοινωνική επιδημία και τη διαχείρισή της από το κράτος», 2020).

τους εκκινεί από το αληθοφανές, βασίζεται σ' αυτό και το χρησιμοποιεί επιλεκτικά ώστε να καταλήξει σ' ένα συμπέρασμα ήδη προαποφασισμένο και πρακτικά ανυπόστατο. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι κανένας από αυτούς τους ισχυρισμούς δεν αναπτύσσεται πάνω σε μία εξ' ολοκλήρου επινοημένη μυθοπλασία, δηλαδή μέσα σ' ένα περιβάλλον εντελώς αστήρικτο και απαλλαγμένο από κάθε επαφή με την ιστορική πραγματικότητα. Αντίθετα, θα μπορεί, περισσότερο ή λιγότερο, να συσχετιστεί με πλευρές συγκεκριμένων, επαληθεύσιμων ή ευρύτερα κατανοητών ιστορικών δεδομένων. Ένα κλασικό ιστορικό παράδειγμα αποτελεί η αντιμετώπιση των Εβραίων μετά τη Γαλλική Επανάσταση. Εφόσον το 1791 έφερε τη λεγόμενη χειραφέτησή τους και την άρση των περιοριστικών μέτρων που ίσχυαν εις βάρος τους¹⁹, αυτό ήταν αρκετό ώστε να εξαπλωθούν τα σενάρια που τους ήθελαν *οργανωτές* της επανάστασης -μόνο και μόνο επειδή επωφελήθηκαν από αυτήν: με τα γνωστά αποτελέσματα της ενίσχυσης του αντισημιτισμού πάνω σε μία νέα βάση, πιο διευρυμένη από την πρότερη θρησκευτική της διάσταση κλπ²⁰. Έτσι και σήμερα, εάν μέσα σ' όλη αυτή την ειδική συνθήκη του κορονοϊού που για ένα μεγάλο μέρος του κεφαλαίου σήμαινε μόνο συσσώρευση χρεών ή και χρεοκοπία, συγκεκριμένοι τομείς (πχ online υπηρεσίες) καταφέρνουν να ακμάζουν ή και να γεννιούνται εκ του μηδενός, τι πιο «λογικό» από το να θεωρηθούν ως οι βασικοί ύποπτοι ενός κρυφού σχεδιασμού; Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι οι «συνήθεις ύποπτοι» είναι δύο ειδών: από τη μία οι κάθε είδους (παρεκκλίνοσες, ανατρεπτικές κλπ) *μειονότητες*, από την άλλη οι *κυρίαρχες ελίτ*. Από τη μία, οι μετανάστες που επιβουλεύονται την πατρίδα μας και θα μας φέρουν εισαγόμενο τον κορονοϊό από τον Έβρο (τελικά τους προλάβανε Έλληνες τουρίστες και χριστιανοί που γύρισαν από τις διακοπές τους), από την άλλη αυτοί που κατέχουν την εξουσία και θέλουν να την εδραιώσουν παίρνοντας και τις τελευταίες ατομικές ελευθερίες που μας έχουν απομείνει. Και στις δύο περιπτώσεις, αυτό που προωθείται είναι το μανιχαϊστικό δίπολο των «καλών» και των «κακών» («εμείς» και «αυτοί»), δηλαδή μία αστυνομική αντίληψη της ιστορίας που συλλαμβάνει την πραγματικότητα ως αποτέλεσμα καλών ή κακών ατομικών δράσεων, θαυμάτων και καταστροφών²¹.

Προχωρώντας, αν λάβουμε υπόψη ότι μία αγαπημένη ρήση όσων αρέσκονται να ερμηνεύουν τον κόσμο γύρω τους κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι η γνωστή «τα φαινόμενα απατούν», μπορούμε να καταλάβουμε πόση γοητεία ασκεί και το στοιχείο της *αποκάλυψης*, του ισχυρισμού ότι *τίποτα δεν είναι έτσι όπως φαίνεται να είναι*. Εφόσον το μεγαλύτερο όπλο

19. Στην πραγματικότητα, ο εβραϊκός πληθυσμός θα λέγαμε ότι ποτέ δεν σταμάτησε να δέχεται επιθέσεις και διωγμούς. Ο αντισημιτισμός άλλωστε που παρουσιάζει τους Εβραίους ως υλοποιητές συνωμοσιών, υπάρχει σε διαφορετικές μορφές από τον μεσαίωνα μέχρι και σήμερα. Αξίζει να αναφέρουμε ότι τη μέρα που ψηφίστηκε η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη κατά την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης, τέθηκε προς τη Συντακτική Συνέλευση από Εβραίους κατοίκους του Παρισιού, η ερώτηση για το αν πράγματι θα αντιμετωπίζονται πλέον ως ίσοι. Ακόμη, κατατέθηκε το αίτημα για μία ξεχωριστή μνεία για τις διακρίσεις εις βάρος τους, αφού ισχυρίστηκαν ότι στην ευρύτερη κοινωνική συνείδηση μπορεί να μην άνκαν στην κατηγορία του ανθρώπου ακόμα και αν είχαν μετατραπεί, τυπικά, σε πολίτες. Μία από τις τοποθετήσεις τους προς την εθνοσυνέλευση μπορεί να βρεθεί σε αυτό το link : <https://www.marxists.org/history/france/revolution/1789/juifsresidansaparis.htm>.

20. Και τα σενάρια για μία παγκόσμια συνωμοσία Εβραίων δεν χάνουν ποτέ την αίγλη τους. Όπως μάθαμε στο διαδίκτυο, η λέξη «μάσκα» αποτελεί ακρωνύμιο του *Μεγάλη Απόη Σιωνιστών Και Ανθρωποκτόνων*.

21. *Η αστυνομική αντίληψη της ιστορίας αντιπροσωπεύει την πιο ακραία μορφή πολιτικής αλλοτριώσης...: το δυσμενές γεγονός εξηγείται μόνο με την εξωτερική δράση (τη συνωμοσία)· βιώνεται (από τον άρρωστο) σα μια αναπάντεχη καταστροφή που «δεν την άξιζε». Το σύνδρομο εξωτερικής δράσης... είναι η κλινική έκφραση της εισβολής της διαλεκτικής μέσα σ' έναν πραγματοποιημένο κόσμο που δεν μπορεί να δεχτεί το συμβάν παρά μόνο σαν καταστροφή*, Joseph Campbell (αναφέρεται στο Τζανφράνκο Σανγκουινέτι «Περί της τρομοκρατίας και του κράτους: πρώτη κοινολόγηση της πρακτικής και της θεωρίας της τρομοκρατίας», Ψυλόν/βιβλία, 1982).

ΠΟΥ ΕΧΑΡΕΙ
ΕΠΙ ΜΟΩΑ
ΕΠΙ ΜΟΩΑ
ΕΠΙ ΜΟΩΑ

των συνωμοτών είναι η διαφύλαξη των μυστικών τους σχεδίων, το δικό μας κατόρθωμα δεν θα μπορούσε παρά να είναι η αποκάλυψη αυτών των σχεδίων (συνέδρια που γίνονται πίσω από κλειστές, στο ευρύ κοινό, πόρτες, κρυφές εμπορικές συμφωνίες κ.ά.), με την έννοια ότι όταν αποκτούμε πρόσβαση στα «ενδότερα» των εχθρών μας, τότε είμαστε και σε πλεονεκτικότερη θέση ν' αγωνιστούμε εναντίον τους. Συνεπώς, ξεχωριστή σημασία αποκτά η διαδικασία «διαλεύκανσης» των κρυμμένων και αόρατων διασυνδέσεων μέσω ατελείωτων ερευνών που θα οδηγήσουν τελικά σ' αυτές τις πολυπόθητες ενδείξεις για κάτι που επιμελώς δεν φανερώνεται σε κοινή θέα. Η ετεροκλιτότητα των πληροφοριών και φαινομένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σ' αυτήν τη διαδικασία δεν αποτελεί πρόβλημα -η αντίληψη και ερμηνεία των πραγμάτων είναι τέτοια που ευνοεί την αντιφατικότητα ως ένα στοιχείο επανερμήνευσης των ήδη κατεκτηθέντων στοιχείων. Ακόμα και η αποτυχία σ' αυτό το έργο, δηλαδή η απουσία ενοχοποιητικών στοιχείων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ίδια ως ενοχοποιητικό στοιχείο -καταφεύγοντας στη δημοφιλή έννοια της «αποσιώπησης» (βλέπε τον τίτλο του κειμένου).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ μία συνηθισμένη μομφή για όσους υιοθετούν τις παραπάνω λογικές είναι αυτή των «ανορθολογιστών» και ότι η μεθοδολογία τους βασίζεται στην υπεραπλούστευση και την παρουσίαση της πραγματικότητας με εύπεπτα στερεότυπα (πχ «οι φαρμακοβιομηχανίες εφηύραν τον ιό ώστε να μας πουλήσουν σωτηρία»), στην πραγματικότητα, από πλευράς τους γίνεται μία προσπάθεια ώστε όλο αυτό να φορέσει τον μανδύα του «ορθολογισμού» και της «έρευνας», εμμένοντας πεισματικά ότι ο δρόμος προς την αλήθεια πρέπει να περνάει μέσα από τη στρυφνότητα και την αχαλίνωτη πολυπλοκότητα: συνεχείς και άτακτες μετακινήσεις από πληροφορία σε πληροφορία, αποκαλυπτικές διασυνδέσεις με φαινομενική, παρά ουσιαστική, σημασία, αποδείξεις και τεκμήρια που μπορεί μνησινισφύρον σε μία συγκροτημένη αντίληψη της εκάστοτε συγκυρίας, αλλά δίνουν έναν αέρα «αυθεντίας» και ενδελεχούς αναζήτησης κλπ.

Ενδεικτικό παράδειγμα ενός λόγου που περικλείει σχεδόν κάθε χαρακτηριστικό που προαναφέραμε, αποτελεί το προπαγανδιστικό υλικό των Γονιών Απέναντι σε Εκβιασμούς, οι οποίοι σε δύο video εξηγούν πως:

Είμαστε γονείς, είμαστε ενεργοί πολίτες και δεν κρυβόμαστε πίσω από συνδικάτα ή κόμματα. [...] Δεν πιστεύουμε σε γιατρούς συνδικαλιστές, ούτε σε γιατρούς επιδοτούμενους από φαρμακευτικές με αμύθητα ποσά. Όχι σε συνδικαλιστές τηλε-γιατρούς. [...] Ξέρουμε πολύ καλά τι παιχνίδι παίζεται πίσω από την πλάτη μας. Είμαστε ενεργοί πολίτες. [...] Η γνώση απέναντι στο φόβο, η λογική απέναντι στο ψέμμα. [...] Είμαστε χιλιάδες κι είμαστε ψηφοφόροι²².

Η γενιά, λοιπόν, του ψωμί-παιδεία-ελευθερία, σου πήρε το ψωμί, κατέστρεψε την παιδεία, και τώρα είναι το τρίτο χτύπημα: η ελευθερία. Και πώς θα έρθει η νέα τάξη πραγμάτων χωρίς restart; [...] Αυτό που δεν μπορώ να καταλάβω, όμως, πραγματικά είναι πώς 10.000.000 πληθυσμός κάθεται κι υπομένει και ανέχεται 300+1. Κι επειδή ο δικός μας ο πρωθυπουργός είναι πολύ υπάκουος, για να δείξει, λοιπόν, στ' αφεντικά του πόσο καλός και υπάκουος είναι, κοιτάξε που πήρε τα πιο αυστηρότερα [sic] μέτρα στην Ευρώπη. Ό,τι βλέπουμε, δηλαδή, στην τηλεόραση, δεν σημαίνει ότι είναι κι αληθινό. Πρέπει να κάνουμε και μόνοι μας έρευνα, να ψάχνουμε, να ρωτάμε για να βρούμε την αλήθεια²³.

22. «Γονείς Απέναντι σε Εκβιασμούς»: <https://www.youtube.com/watch?v=XP28YAQQ0iXs>.

23. «Όσα δεν ακούστηκαν»: <https://www.youtube.com/watch?v=Vr1FAM9vrXQ>.

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, μόλις σε δύο αποσπάσματα και λίγες προτάσεις συναντάμε μία συμπύκνωση των περισσότερων στοιχείων που είδαμε παραπάνω: η επίκληση της ιδιότητας του ενεργού πολίτη-ψηφοφόρου (ιδιότητα που δεν μπορεί να κατέχει κάποιος μετανάστης χωρίς χαρτιά πχ), η απονομιμοποίηση άλλοτε κυρίαρχων διαμεσολαβητικών θεσμών όπως το συνδικάτο και το κόμμα, η στοχοποίηση «ύποπτων» ομάδων συμφερόντων (πχ συνδικαλιστές γιατροί), οι υποδείξεις για «κρυφές ατζέντες» και διεργασίες που γίνονται πίσω από τις πλάτες μας, οι αναφορές στην «έρευνα», τη «λογική» και τη «γνώση» ως τα κατεξοχόν ορθολογικά εργαλεία που πολεμούν το ψέμα και τον φόβο, η χρήση μανιχαϊστικών διπλών τύπου «το 99% της κοινωνίας ενάντια στην κυβέρνησή της», οι κατηγορίες προς την ίδια κυβέρνηση ότι βρίσκεται σε εντεταλμένη υπηρεσία κλπ.

II. Ζητήματα ιδεολογίας και πολιτικής στρατηγικής

Μέχρι αυτό το σημείο περιοριστήκαμε σ' ένα υποκείμενο που θα ονομάζαμε «αντιδραστικό» ή, τέλος πάντων, εχθρικό προς τα απελευθερωτικά προτάγματα. Όποια, όμως, τον τελευταίο χρόνο είχε ακόμη και επιδερμική σχέση με αυτό που ονομάζουμε «ανταγωνιστικό κίνημα», δεν θα δυσκολευόταν ν' αναγνωρίσει τα περισσότερα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά και σε αναλύσεις διάφορων πολιτικών ομάδων του λεγόμενου «ανταγωνιστικού κινήματος» -με μία προφανή (και κομβική) διαφοροποίηση όσον αφορά το εθνικό πρόσημο. Κατά τ' άλλα, κι ενώ οι αφητηρίες ή τα ιδεολογικά πλαίσια μπορεί να είναι διαφορετικά ή και αντιθετικά (η κοινωνική απελευθέρωση από τη μία, οι εθνικές φαντασιώσεις από την άλλη), βρίσκουμε παρόμοια αναλυτικά εργαλεία και μία κοινή τακτική δαιμονοποίησης του εχθρού που μας επιτρέπει να μιλάμε για μία σύγκλιση ως προς τον τρόπο που νοηματοδοτείται η κάθε φορά πολιτική και οικονομική συγκυρία²⁴. Έτσι, για παράδειγμα, η πρόσφατη (και συνεχιζόμενη) εμπειρία της πανδημίας από πολλούς έγινε αντιληπτή ως μία απόπειρα ενός παντοδύναμου κράτους-Μεγάλου Αδελφού να αποκτήσει τον ολοκληρωτικό έλεγχο πάνω στις ζωές μας, ως ένα στιγμιότυπο ενός εμπορικού πολέμου μεταξύ κρατικών οντοτήτων που μαίνεται ή και ως ένα οργανωμένο σχέδιο επίθεσης των αφεντικών απέναντι στην εργατική τάξη.

Δεν θα αναλύσουμε σ' αυτό το κείμενο μία προς μία θεωρίες σαν τις παραπάνω. Κι αυτό όχι γιατί τις θεωρούμε ανόητες ή ανάξιες σχολιασμού -αντίθετα θεωρούμε ότι μέσα τους εμπεριέχεται ένα κομμάτι της πραγματικότητας που δεν πρέπει να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα, όπως είναι οι ενδοκαπιταλιστικοί ανταγωνισμοί, ο κρατικός προστατευτισμός σε περιόδους κρίσης, η απόκτηση πολύτιμης τεχνογνωσίας από την πλευρά των αφεντικών όσον αφορά τους τομείς του ελέγχου και της ασφάλειας κ.ά. Ακριβώς λόγω της σημασίας όλων αυτών είναι που αξίζει κανείς να ερευνήσει αν όντως μιλάμε για μία πρόβα τζενεράλε για τα κράτη-δυστοπίες του μέλλοντος ή αν τελικά το κεντρικό ζήτημα δεν είναι τόσο η επιτήρηση και ο έλεγχος των συμπεριφορών (με όρους ολοκληρωτικής εποικίσης κάθε λεπτομέρειας της ιδιωτικής ζωής) όσο η κατεύθυνσή τους προς παραγωγικές δραστηριότητες. Έχει ενδιαφέρον να εντυφλήσει κανείς στις δαιδαλώδεις και πολύπλοκες σχέσεις που χαρακτηρίζουν τους διακρατικούς ανταγωνισμούς, αν μη τι άλλο για να εκτιμήσει σε

24. Μιλάμε για σύγκλιση και όχι πολιτική ταύτιση, παρόλο που στους θολούς καιρούς που ζούμε, τέτοιες αντιλήψεις έχουν τη δύναμη να συναντώνται οριζόντια στο πολιτικό φάσμα. Ακόμα χειρότερα, αυτή η θολούρα έχει κάνει κάποιους να πιστέψουν ότι μπορούν να ψαρεύουν κόσμο από αυτά τα πεδία μοριακής αμφισβήτησης του παραπλανημένου προλεταριάτου που έχει «πάρει τον στραβό τον δρόμο», μέσω της πάντα λειτουργικής μεθόδου της *πολιτικής πρωτοπορίας*: αφού σε περιόδους πανδημίας/θανατο-οικονομικής κρίσης, οι άνθρωποι τείνουν να στοχοποιούν το κράτος και τον καπιταλισμό στρεβλά και μυστικοποιημένα, οι οργανωμένες δυνάμεις θα εμφανιστούν ώστε να πολιτικοποιήσουν και να διαμορφώσουν αυτή την αμφισβήτηση προς το κράτος και το κεφάλαιο σε συνολική στράτευση εναντίον τους.

ποιο βαθμό έχουν χρεοκοπήσει οι παλιές, γνωστές πρακτικές που χαρακτηρίζουν τους εμπορικούς πολέμους (βλέπε πολιτικές προστατευτισμού που επιδοτούν εγχώρια προϊόντα, επιβάλλουν δασμούς στα ξένα κλπ και παράλληλα δεν απειλούν με ισοπέδωση ολόκληρους οικονομικούς τομείς) ώστε έπρεπε να εφευρεθεί ένας ιός για να αναθερμανθεί η όλη διαδικασία. Τέλος, είναι απαραίτητο να σχηματίσουμε μία σαφή και ρεαλιστική εικόνα για το επίπεδο και τους συσχετισμούς του ταξικού ανταγωνισμού σήμερα, γιατί κάπως έτσι ίσως συνειδητοποιήσουμε ότι η βίαιη υποτίμηση του άμεσου και έμμεσου μισθού μπορεί να επιτευχθεί και με πιο γνώριμα μέσα από τη φονικότητα ενός κατασκευασμένου ιού -βλέπε μαζικές απολύσεις, περικοπές δημόσιων δαπανών και άλλα τόσα.

Σε κάθε περίπτωση, η εμβάθυνση στα παραπάνω ζητήματα ξεφεύγει από τους σκοπούς του συγκεκριμένου κειμένου που θέλει να περιοριστεί στον εντοπισμό και την ανάλυση ενός κοινού σημείου όλων των παραπάνω περιπτώσεων: του γεγονότος ότι, ενώ τέτοιου είδους αναλύσεις βασίζονται σε στοιχεία και σε θεωρητικά εργαλεία που (όπως προαναφέραμε) επί του περιεχομένου γενικά δεν είναι αμφισβητήσιμα, φτάνουν σε συμπεράσματα που ερμηνεύουν όλα τα γεγονότα ως ενορχηστρωμένα τμήματα μιας παράστασης που διευθύνεται εξ ολοκλήρου από τα κράτη ή τα αφεντικά. Εκεί έγκειται και ο συνδυαστικός κριτικός με τις προσεγγίσεις που αναλύσαμε στο πρώτο μέρος του κειμένου (των οποίων τα χαρακτηριστικά δεν θα επαναλάβουμε), αλλά με μία κρίσιμη διαφοροποίηση όσον αφορά την *αιτία* εμφάνισης. Ενώ στην πρώτη περίπτωση, αυτήν του πολιτικά ανοργάνωτου και διάχυτου υποκειμένου, οι λόγοι ροπής προς τέτοιες προσεγγίσεις θα πρέπει ν' αναζητηθούν (μεταξύ άλλων) και σε ψυχολογικά αίτια που εκπορεύονται από την εσωτερικευση των αισθημάτων ανασφάλειας ή αδυναμίας μπροστά σε κοινωνικές αλλαγές (ένα πεδίο για το οποίο νιώθουμε ανεπαρκείς να επεκταθούμε), κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ισχύει όταν έχουμε να κάνουμε με πολιτικά συγκροτημένες οντότητες που τις χαρακτηρίζουν κάποιοι σαφείς και διακριτοί τρόποι αντίληψης του κόσμου, ανάλυσής του και εξωτερικευσης αυτής της άποψης προς την κοινωνία. Εδώ τα αίτια δεν εντοπίζονται πουθενά αλλού παρά στα γνώριμα πεδία της ιδεολογίας, της πολιτικής και των δεινών τους, δηλαδή στα όρια και τις αγκυλώσεις που αυτές θέτουν στην ανθρώπινη σκέψη, κάνοντάς τη να προσλαμβάνει την πραγματικότητα όχι όπως αυτή πραγματικά είναι, αλλά αλλοιωμένη μέσα από τα παραμορφωτικά της γυαλιά χάριν ενός στρατηγικού σχεδιασμού²⁵. Σε περιόδους κρίσης και καταστροφής, η ευρύτερη καχυποψία απέναντι στο κράτος και το κεφάλαιο δύναται να αναδυθεί με μαζικούς όρους. Οι άνθρωποι όμως, μπροστά στις απρόσωπες δυνάμεις του κεφαλαίου, μπροστά στην απελπισία της αίσθησης ανικανότητας να καθορίσουν τις ζωές τους, τείνουν να αναζητούν εύκολες απαντήσεις καταλήγοντας σε ερωτήματα τύπου «ποιός ωφελείται από αυτό που συμβαίνει;». Οι εύκολες αυτές απαντήσεις συνήθως οδηγούν στην καταγγελία κάποιων κρυμμένων δυνάμεων ή ελίτ που σφετερίζονται την εξουσία προς όφελός τους ή που κατασκευάζουν «συμβάντα» για να ενισχύσουν την παντοδυναμία τους. Η καχυποψία όμως, ή και η εναντίωση απέναντι στο κράτος μπορεί να γίνει και με αντιδραστικούς όρους, όπως έχουμε δει πολλές φορές στο παρελθόν. Αυτό που ισχυριζόμαστε είναι ότι είναι διαφορετικό να αντιμετωπίζεις αυτή την κοινωνική καχυποψία κριτικά προσπαθώντας να αποδομήσεις τα μυστικοποιητικά της στοιχεία και διαφορετικό να αναπαράγεις τα κεντρικά μοτίβα της εντείνοντας τον γενικευμένο διαχωρισμό της πραγματικότητας. Φυσικά, ως αίτιο για αυτή την πολιτική στρατηγική που οδηγεί

25. Η προσέγγιση της ιδεολογίας που ακολουθεί, δεν υπονοεί ότι υπάρχει μία πραγματικότητα έξω από τις ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις -πόσο μάλλον δεν εννοούμε ότι εμείς βρισκόμαστε σε μία πλεονεκτικότερη θέση σε σχέση με άλλους ώστε να αντιληφθούμε αυτήν την πραγματικότητα... Χρησιμοποιούμε τον όρο της ιδεολογίας με την έννοια ενός δογματικού, κλειστού συστήματος ιδεών που εκκινώντας τη σκέψη μας από την κριτική της ιδιότητα, μας στερεί τη δυνατότητα παραγωγής πρωτογενούς σκέψης, αποφεύγει σαν ο διάολος το λιβάνι τον κριτικό αναστοχασμό και βολεύεται με ρουτινιάρικες, επεξεργασμένες «αλήθειες».

στην πολιτική παρέμβαση με όρους θεάματος, μέσα από «σκανδαλώδεις αποκαλύψεις» και ιντριγκαδόρικες «αποκαλυπτικές» λαϊκιστικές ατάκες, αναγνωρίζουμε και την αναγκαιότητα στρατολόγησης νέων μελών που αποτελεί δομική πρακτική κάθε οργάνωσης που αποβλέπει στο να καθοδηγήσει ή να οργανώσει τις μάζες.

Ξαναγυρνώντας στο αρχετυπικό παράδειγμα της Γαλλικής Επανάστασης, ο λόγος που τα σενάρια για συνωμοσίες Εβραίων ή για τη δράση μυστικών λεσχών γνώρισαν τέτοια άνθιση, δεν ήταν άλλος από το ότι κατ' αυτόν τον τρόπο μία εκπεσούσα αριστοκρατική τάξη, βυθισμένη μέχρι το μεδούλι σε δολοπλοκίες και μηχανοραφίες, εθελουφλούσε μπροστά στη δική της αδυναμία και ανικανότητα να διατηρήσει την πολιτική εξουσία. Οι υφιστάμενες κυρίαρχες αφηγήσεις αδυνατούσαν να συλλάβουν το πρωτόγνωρο της επανάστασης, κι έτσι η κατασκευή και στοχοποίηση διακριτών, μικρών ομάδων «εχθρών» (για τις οποίες υπήρχε και η ελπίδα ότι θα εξουδετερώνονταν ευκολότερα σε σχέση μ' ένα μαζικό κίνημα) και οι θεωρίες περί ύπαρξης παντοδύναμων δολοπλοκίων ήταν ένας πρόσφορος τρόπος ικανοποίησης των αυταπατών μίας ηττημένης τάξης που χαρακτηριζόταν από μία αντίληψη της πολιτικής αποκλειστικά με όρους χειραγώγησης και επιρροής, και από μία πλήρη άρνηση και περιφρόνηση ως προς τη συμμετοχή των κατώτερων στρωμάτων στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Πολλά-πολλά χρόνια αργότερα στην ίδια χώρα, όταν αυτή συνταρασσόταν από μία πρωτόγνωρη «έφοδο στον ουρανό» χιλιάδων νεολαίων, φοιτητριών κι εργατών, τα παραμορφωτικά γυαλιά δεν τα φορούσε η (τότε κυρίαρχη) αστική τάξη (η οποία, απεναντίας, μάλλον αντιλήφθηκε πολύ καλά με τι είχε να κάνει και η απάντησή της ήταν το ίδιο πολυσχιδής και μακρόσυρτη με την επίθεση που δέχτηκε), αλλά γκρουπούσκουλα αριστερών, ορκισμένων στα δικά τους «ιερά κείμενα». Όπως θυμάται ένας Ιταλός αυτόνομος που βρέθηκε εκείνο τον Μάη στο κέντρο του Παρισιού:

Οι μαοϊκοί της UJC έφτασαν σε θέσεις παραληρηματικές: αφού το «επαναστατικό υποκείμενο» είναι η εργατική τάξη, το φοιτητικό κίνημα πρέπει να μποϊκοταριστεί. Δεν περιορίστηκαν, όπως οι Ιταλοί ομολογοί τους, να αποθαρρύνουν τις συγκρούσεις στους δρόμους, αλλά, ξεκινώντας από μια δογματική κοινωνιολογική ανάλυση (οι φοιτητές σαν «μικροαστοί»), έφτασαν να υιοθετήσουν μια απίστευτη θεωρία, σύμφωνα με την οποία το κίνημα ήταν αποτέλεσμα προβοκάτσιας: ο στόχος αυτής της αντιδραστικής συνωμοσίας ήταν η αποτυχία της ειρηνευτικής συνδιάσκεψης για το Βιετνάμ, που γινόταν εκείνες τις μέρες στο Παρίσι²⁶.

Τα επόμενα χρόνια (στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό) αρκετά δημοφιλής ήταν και η πρακτική της *προβοκατορολογίας* για εκείνες τις αριστερές δυνάμεις που θέλησαν να συκοφαντήσουν ή να διαχωριστούν από υποκείμενα των οποίων οι συγκρουσιακές πρακτικές ξέφευγαν απ' τα όρια της νομιμότητας. Εκκινώντας από τα Ιουλιανά του '65, διαμέσου του Πολυτεχνείου (και των επετείων του) και φτάνοντας μέχρι τις φοιτητικές κινητοποιήσεις του '06-'07 και τον Δεκέμβρη του '08, η ίδια φρασεολογία αναδύεται κάθε φορά που «κουκουλοφόροι αμαυρώνουν τις λαϊκές κινητοποιήσεις» ή «δικαιολογούν με τις πράξεις τους την αστυνομική καταστολή και τρομοκρατία». Αντίστοιχη αντιμετώπιση είχε και το φαινόμενο της οργανωμένης ένοπλης πάλης, που αντί ν' αναγνωριστεί ως ένα σύμπτωμα της κρίσης ταυτότητας που γνώρισε το σύνολο των μαρξιστικών-λενινιστικών οργανώσεων στα τέλη της δεκαετίας του '60, ήταν πολύ πιο βολική η υιοθέτηση ενός λόγου που μιλούσε για «πράκτορες» (κατά προτίμηση ξένης προέλευσης και ακόμα προτιμότερα αμερικανικής) και δράσεις που είχαν ως αποκλειστικό στόχο τον «αποπροσανατολισμό» του

26. Oreste Scalzone «Η κόκκινη διετία 1968-1969» (Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2019).

λαού από τα πραγματικά του προβλήματα.

Ακόμα πιο πρόσφατα, κατά τη διάρκεια του κινήματος ενάντια στη λιτότητα (2008-2012), διάφορες αριστερές αλλά και δεξιές τάσεις προσωποποίησαν τις ευθύνες για τη δημιουργία της κρίσης σε ζήτημα κακών διαχειριστών²⁷. Τόσο τοπικά εντός του κινήματος, όσο και παγκόσμια, αρθρώθηκε η άποψη ότι η κρίση είναι αποτέλεσμα της «απληστίας των κακών τραπεζιτών» και των εταιριών επενδύσεων (αντί για μία γενικευμένη κρίση του κεφαλαίου που προέκυψε και από τους αγώνες μας), κάτι που προωθούσε (αλλά και πήγαζε από) μία ατζέντα με ξεκάθαρα διαταξικές/πατριωτικές θέσεις που υπόσχονταν μία «επίλυση» της κρίσης μέσω της εκλογικής αντιπροσώπευσης. Συγκεκριμένα στο ελληνικό παράδειγμα στοχοποιήθηκε το γερμανικό κράτος και οι διεθνείς τοκογλύφοι που καταπιέζουν τη χώρα, κι έτσι οι όποιοι διεκδικητικοί αγώνες μετατράπηκαν σε ζήτημα εθνικής ανεξαρτησίας, συνενώνοντας για άλλη μία φορά τη δεξιά και την αριστερά και εκλέγοντας ως κυβέρνηση δύο κόμματα ικανά να αντιπροσωπεύσουν αυτόν τον εθνολαϊκισμό (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.-ΑΝ.ΕΛ.).

Αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό σε σχέση με τα παραπάνω (ενδεικτικά μόνο) παραδείγματα, είναι ότι η θεμελίωση αυτών με «στοιχεία», «αποδείξεις» ή «ενδείξεις», είναι απλά μία *επίφαση εγκυρότητας*. Ο πραγματικός λόγος, το μόνο ζητούμενο είναι και ήταν πάντα η αυτάρεσκη, κοντόφθαλμη και ιδεολογική υιοθέτηση του δόγματος «ό,τι είπαμε ισχύει». Οτιδήποτε αποδομεί τα θέσφατά μας, οτιδήποτε θέτει υπό αμφισβήτηση τα δοκιμασμένα εργαλεία μας, θα πρέπει να μπει στο κρεβάτι του Προκρούστη και με το ζόρι να ερμηνευθεί με βάση ένα ήδη-έτοιμο δοσμένο συμπέρασμα. Αντί τα αναλυτικά μας εργαλεία να μας χρησιμεύουν ώστε ν' αντιλαμβανόμαστε με κριτικό τρόπο την πραγματικότητα, τελικά η θεωρητική μας περιχαράκωση και η εμμονή για αυτοεπιβεβαίωση-με-κάθε-κόστος μάς κάνει να εγκαταλείψουμε την πραγματικότητα για να διασώσουμε τα θεωρητικά σχήματα και τις θέσεις μας. Η παρουσίαση και επαλήθευση κατεκτημένων ιδεολογιών παραμένει το μοναδικό ζητούμενο για όσους ακόμα και η επαφή με μία πραγματικότητα που αλλάζει με δραματικό τρόπο από μέρα σε μέρα, δεν μπορεί να τους απαλλάξει από τις προκαταλήψεις τους, γιατί αυτές οι ίδιες έχουν επιτύχει να καθορίσουν τον τρόπο με τον οποίο αυτοί έρχονται σ' επαφή με αυτήν.

III. Κι εμείς;

Στο κείμενο αυτό δεν επιχειρήσαμε ν' «αποδομήσουμε» θεωρίες συνωμοσίας ή τις εκφράσεις του σύγχρονου λαϊκισμού, αλλά να κατανοήσουμε τις συνθήκες εμφάνισής τους, καθώς και τη δημοφιλία τους. Είδαμε τα βασικά χαρακτηριστικά που τις διακατέχουν, είτε από «αντιδραστική», είτε από «απευλευθερωτική» σκοπιά, καθώς και τις βασικές διαφορές τους. Αυτό που μένει είναι να γίνει ακόμα πιο ξεκάθαρο το γιατί τις θεωρούμε έναν ανεπαρκή τρόπο ερμηνείας της πραγματικότητας, καθώς και τι αντιπροτάσσουμε στη θέση τους.

Πρώτα απ' όλα, ολόκληρη η κριτική μας δεν αναιρεί το γεγονός ότι όντως έχουν υπάρξει σκευωρίες ή ότι oligομελείς ομάδες μπορούν ν' ασκούν διαφόρων ειδών εξουσίες επηρεάζοντας συγκεκριμένους τομείς μέσα σε μια κοινωνία (από ρουφιάνους σε πορείες μέχρι χρηματοδοτήσεις κυβερνητικών στελεχών από οικονομικούς οργανισμούς για προώθηση συγκεκριμένων συμφερόντων κλπ). Υπάρχει, όμως, σημαντική διαφορά ανάμεσα στην παραδοχή μίας ενδεχομενικής ύπαρξης ή προσπάθειας επιβολής οργανωμένων σχεδίων,

27. Για το κίνημα ενάντια στη λιτότητα μέχρι και την εκλογή του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., βλέπε και το κείμενο «Την πάσα ελπίδα αφήστε όσοι περνάτε», Ο Τυφλοπόντικας #01, 2015.

επίσημων ψευδών ή αλλοιωμένων πραγματικοτήτων και στη βεβαιότητα ότι μια κοινωνία ή ένας ολόκληρος κόσμος τηλεκατευθύνονται από τις βουλήσεις κάποιων λεσχών, μυστικών οργανώσεων και σκοτεινών κύκλων. Με άλλα λόγια, αυτό που έχει σημασία δεν είναι να πασχίζουμε ν' αποδείξουμε ότι αποφάσεις λαμβάνονται και κεκλεισμένων των θυρών ερήμην μας, αλλά να προβληματιζόμαστε με τον τρόπο που τέτοιες θεωρίες διαχέονται στον κοινωνικό ιστό, τι διαύλους επικοινωνίας αναπτύσσουν, τι ρόλους αναπαράγουν, πώς διαμορφώνουν, τελικά, την ανθρώπινη αντίληψη.

Για εμάς είναι αρκετά ξεκάθαρο ότι όσο περισσότερος χώρος δίνεται σε θεωρίες που θέλουν τον κόσμο ένα καλοκουρδισμένο ρολόι στα χέρια μιας μειοψηφίας ή που ισχυρίζονται ότι οι ίντριγκες είναι ο καταλυτικός παράγοντας που επηρεάζει τη διεθνή πολιτική σκακιέρα, τόσο πιο πολύ παραλύεται κάθε κινηματική δυναμική και τονίζεται η αδυναμία του ανθρώπου ν' αλλάξει συνολικά την πραγματικότητα. Όταν ως πηγή της συλλογικής δυστοπίας υποδεικνύεται ένας μονο-αιτιακός αναγωγισμός προς τους «υπεύθυνους» και τους «κυρίαρχους», τόσο το άτομο θα θεωρείται παίγνιο δεσμών και θεσμών και θα οδηγούμαστε σε μια στάση παθητικότητας και αδράνειας, αφού είναι πολύ δύσκολο έως αδύνατο ν' αλλάξουμε μία προαποφασισμένη κατάσταση πραγμάτων. Μέσα σε τέτοια συμφραζόμενα, η κοινωνία εκπίπτει στην αυτο-θυματοποίησή της και αυτό που τη χαρακτηρίζει είναι, τελικά, μία θρηνητική κουλτούρα απέκδυσης ευθυνών, απάθειας και μοιρολατρίας. Ακόμα κι όταν η ανάγκη οργάνωσης κι εναντίωσης σ' αυτήν την κατάσταση καταφέρνει να διατυπωθεί, αυτό αφορά όσους κι όσες καταφέρνουν ν' ανακαλύψουν αυτήν την τρομακτική αλήθεια. Έτσι, αυτό το σχήμα ωθεί στην αναγκαιότητα ύπαρξης μία πρωτοπορίας που θα αποκαλύψει την αλήθεια στα «πρόβατα», αλλά και θα ωθήσει στην οργάνωση των ανθρώπων σε αυτήν, έτσι ώστε να μπορέσουν να αντιδράσουν. Η καταγγελία των «υπεύθυνων» (πχ γιατροί) για τη συσκότιση της πραγματικής κρίσης, τείνει να επεξηγεί τα βασάνα της εργατικής τάξης και να τα κάνει ερμηνεύσιμα με απλοϊκό τρόπο, κι επειδή γίνεται γνωστή η αιτία τους, καθίσταται δυνατή η δράση ώστε αυτά να εξαλειφθούν. Συνεπώς, τέτοιες αφηγήσεις μπορούν να ξαναδώσουν εμπιστοσύνη σε εκείνους που τις πιστεύουν, να τους παρέχουν λόγους δράσης αλλά και ηγέτες (αυτούς που τους αποκάλυψαν την αλήθεια). Ο ηγέτης-αποκαλυπτής στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να είναι και μία ομάδα, και σε αυτό το σημείο είναι που βρίσκεται μπροστά μας ξανά το φάντασμα της λενινιστικής πρωτοπορίας.

Όπως εύλογα καταλαβαίνει κανείς από τα παραπάνω, αν τελικά γίνεται η παραδοχή ότι ο ρους της ιστορίας αλλάζει, αυτή αναγάγεται αποκλειστικά σε μία δράση *ατόμων* ατόμων με την έννοια ότι η λέσχη Bilderberg, για παράδειγμα, αποφασίζει για την οικονομική τύχη της Ελλάδας ή ο Bill Gates για την εξέλιξη του κορονοϊού ή οι διευθυντές των φαρμακευτικών για το ξέσπασμα της πανδημίας. Ε λοιπόν, κανένα τέτοιο άτομο ή ομάδα ατόμων δεν είναι το υποκείμενο της ιστορίας. Γιατί (παραφράζοντας ένα κλασικό γνωμικό) αυτό το υποκείμενο μπορεί να είναι μόνο *η ίδια η μαχόμενη, καταπιεσμένη τάξη*. Συνεπώς, ένα βασικό πρόβλημα με όλες αυτές τις θεωρήσεις είναι ότι μυστικοποιούν την ίδια την καπιταλιστική σχέση, συγχέουν κοινωνικές διεργασίες που θα έπρεπε να ερμηνεύονται ως απόρροια συγκρούσεων στο εσωτερικό των κοινωνικών σχηματισμών με ραδιουργίες μικρών, κλειστών ομαδοποιήσεων. Κατασκευάζουν και στοχοποιούν φανταστικούς εχθρούς ή «άπληστες ελίτ» ως τους υπεύθυνους για τις καταστροφές που προκαλεί η καπιταλιστική μηχανή, ενώ ξέρουμε πολύ καλά ότι αυτή η μηχανή είναι *απρόσωπη*, δίχως χειριστή να την κινεί κατά βούληση. Κι όταν αναφερόμαστε σε «πρόσωπα» (αφεντικά, μπάτσοι, πάσης φύσεως εξουσιαστές κλπ), γνωρίζουμε ότι μιλάμε για προσωποποιήσεις οικονομικών κατηγοριών, για ρόλους, σχέσεις, δικαιώματα νομής κλπ. Αυτό, στην ουσία, είναι που μας διαχωρίζει κι απ' όλους αυτούς που τρέφουν αυταπάτες ότι μία αλλαγή στο πολιτικό

προσωπικό μπορεί να κατευθύνει τις ζωές μας προς όπου αυτό επιθυμεί, οδηγώντας σε λογικές «μικρότερου κακού» όσον αφορά τις εκλογικές διαδικασίες για παράδειγμα.

Για να επιστρέψουμε όμως, στην αρχή του κειμένου, αν ισχύει ότι *όπου ξέρουν λίγα, υποψιάζονται πολλά*, τότε χρέος μας δεν πρέπει να είναι το να υποψιαστούμε όσο περισσότερο γίνεται, αλλά *το να φροντίσουμε να γνωρίζουμε πολλά*. Τον τελευταίο χρόνο είδαμε με σκληρό τρόπο τις επιπτώσεις της γενικευμένης αποδοχής μιας αυθύπαρκτης, απυρόβλητης και αυτοεπιβεβαιωτικής φύσης της διαχωρισμένης γνώσης -καθιστώντας μας σχεδόν άχρηστες στο να διερωτώμαστε έστω κριτικά απέναντι στις τεχνοεπιστήμες του κεφαλαίου. Αν κάτι μοιάζει επιτακτικό όσο ποτέ, αυτό είναι όσα επηρεάζουν άμεσα τις ζωές μας και έμειναν για καιρό έξω από το στόχαστρο της κριτικής αμφισβήτησης (η βιομηχανία και οι ιδεολογίες της υγείας, ο ρόλος της ιατρικής και των εργαζομένων σε αυτήν κλπ) να ξαναμπούνε, όχι με όρους καχυποψίας, αλλά αμφιβολίας. Όχι πορευόμενοι μόνοι σ' έναν φανταστικό κόσμο στον οποίον ξεφυτρώνουν παντού εχθροί, αλλά ψάχνοντας (και δίνοντας) στηρίγματα σε μέρη που κάποιοι τα βλέπουν σαν εκκολαπτήρια βιο-εξουσιαστών, κι άλλες σαν χώρους εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Τέλος, όχι παριστάνοντας τους «ατρόμητους» απέναντι στους φόβους που μοιάζουν να μας πνίγουν, αλλά προσπαθώντας να τους αναγνωρίσουμε, να αναλύσουμε την προέλευσή τους, ανοίγοντας τον δρόμο σε μία αντίληψη του κόσμου, της ιστορίας και του ανταγωνισμού που θα μας βοηθήσει ν' αναμετρηθούμε μαζί τους και να τους πολεμήσουμε.

Βρισκόμαστε λοιπόν, πιο κοντά σε απόψεις που ακόμα και σε περιόδους κρίσης ή καταστροφής, προσπαθούν να θέσουν το σύνολο της σχέσης του κεφαλαίου στην επιφάνεια, που δεν αφήνουν πίσω συναισθήματα και πλευρές της ζωής μας χάριν της πολιτικής εναντίωσης προς το κράτος. Που δεν θυσιάζουν την υγεία μας χάριν της τυπικής ελευθερίας, ή την ελευθερία χάριν της υγείας μας. Που δεν χωρίζουν την πραγματικότητα σε διακριτές σφαίρες ή το προσωπικό από το πολιτικό και που δεν κατασκευάζουν επαναστατικά υποκείμενα. Γνωρίζουμε ότι το κράτος πάντα θα προσπαθεί είτε να μας καταστείλει είτε να μας ενσωματώσει μέσα από την αντιφατική δικαίωση των αγώνων μας. Παρόλα αυτά, πιστεύουμε ότι τα αιτήματα και οι διεκδικήσεις μας δύνανται να κυοφορούν βαθύτερες αρνήσεις, όπως και την ικανοποίηση των αναγκών μας κόντρα στις επιταγές του κεφαλαίου. Εμπνεόμαστε λοιπόν και από ιστορικά παραδείγματα συλλογικότητας όπως η Πολιτική Επιτροπή των Εργατών του Porto Marghera²⁸ και από το κίνημα της ιταλικής αυτονομίας, που προσπάθησαν να θέσουν στο προσκήνιο τους διαφορετικούς τρόπους που μας βλέπει η σχέση του κεφαλαίου. Από τη βλαβερότητα της καπιταλιστικής εργασίας που καταστρέφει και την υγεία μας, μέχρι την καταστροφή του περιβάλλοντος, από τον εκτοπισμό μας από τις γειτονιές και τον δημόσιο χώρο μέχρι και τους έμφυλους διαχωρισμούς, τις αόρατες εργασίες και τη βία που αυτοί αναπαράγουν. Η εκμετάλλευση, οι σχέσεις εξουσίας και οι καταναγκασμοί υπάρχουν σε όλο το μήκος και πλάτος της ζωής και των εμπειριών μας, όπως άλλωστε και τα πεδία αγώνα. Στο χέρι μας είναι να τα αναδείξουμε ως τέτοια, αλλάζοντας τις ζωές μας, κόντρα σε όσους μιλάνε για στημένα ή χαμένα παιχνίδια, που θέτουν την αναγκαιότητα των ειδικών της πολιτικής που θα αποκαλύψουν κάποια σκοτεινή αλήθεια, η οποία θα αλλάξει τον κόσμο.

28. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 οι εργάτες που δούλευαν στο πετροχημικό εργοστάσιο στο Porto Marghera, μετά από δεκάδες δηλητηριάσεις εργατών, έκαναν σκληρές απεργίες ενάντια στην επιβάρυνση της υγείας τους, που οδήγησαν μέχρι και στη συνολική παύση της λειτουργίας του εργοστασίου. Επιπλέον, διεκδίκησαν από την εταιρία να κλείσει το εργοστάσιο αλλά να πληρώνει κανονικά τους μισθούς τους, μέχρι να επανασχεδιαστεί έτσι ώστε να μην τους προκαλεί προβλήματα υγείας. Τέλος, η Πολιτική Επιτροπή των Εργατών του Porto Marghera έθεσε το ζήτημα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, ως άμεσα αλληλοσχετιζόμενο με την επιβάρυνση της ανθρώπινης ζωής μέσα από την εργασία, αναδεικνύοντας το ζήτημα της καταστροφής της φύσης εντός του κινήματος της ιταλικής αυτονομίας.

Βιβλιογραφία

- Γαβριηλίδης, Α. (2007), *Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού: Ρίτσος-Ελύτης-Θεοδωράκης-Σβορώνος*, futura.
- Ηλιαδέλη, Α. (2010), *Ο συνωμοσιολογικός λόγος στο ελληνικό πολιτικό σύστημα: οι πυρκαγιές του 2007, η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και η λέσχη Μπίλντερμπεγκ* (διπλωματική εργασία).
- Καραμπελιάς, Γ. (1986), *Ένοπλη πάλη και εναλλακτικό κίνημα*, Κομμούνια.
- Ραφαηλίδης, Β. (2010), *Νεοελληνική ιστορία της αρχαίας Ελλάδας: από την ελληνική αρχή στην αρχή της ελληνικής παρακμής*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Πολιτική Επιτροπή των Εργατών του Porto Marghera, (2021), *Ενάντια στη Βλαβερότητα*, blog Alerta Comunista.
- Σανγκουινέτι, Τζ. (1982), *Περί της τρομοκρατίας και του κράτους: πρώτη κοινολόγηση της πρακτικής και της θεωρίας της τρομοκρατίας*, Ύψιλον/βιβλία.
- Συλλογικό έργο, (2012), *Κόκκινες σελίδες 3, Porto Marghera (Βενετία): η άρνηση της εργασίας*, Λέσχη Κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα.
- Τζάκομπου, Ρ. (2009), *Διαλεκτική της ήττας: περιγράμματα του δυτικού μαρξισμού*, Νησίδες.
- Φάμπρικα Υφανέτ, (2019), *Θρέφοντας εθνικισμούς: μακεδονικό ζήτημα, συγκυρία και ένας κινηματικός απολογισμός*.
- Χάινριχ, Μ. (2017), *Το Κεφάλαιο του Καρλ Μαρξ: εισαγωγή στους τρεις τόμους*, futura.
- Autoptome Antifa, (2012), *Επιτροπές κατοίκων: κατάδυση στο μέλλον του ελληνικού φασισμού*.
- Benjamin, W. (2014), *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, Λέσχη Κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα.
- Scalzone, O. (2019) *Η κόκκινη διετία 1968-1969*, Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Περιοδικό Το Διαλυτικό.
- Περιοδικό Τα Παιδιά της Γαλαρίας.
- Περιοδικό Το Τραίνο.
- Περιοδικό Ο Τυφλοπόντικας.
- Περιοδικό Aufheben.
- Περιοδικό Sarajevo.
- <https://bestimmung.blogspot.com/>
- <https://eagainst2010.wordpress.com/>
- <http://www.epicuros.gr/index.html>
- <http://www.iospress.gr/>
- <https://nomadicuniversality.com/>
- <https://thepressproject.gr/>
- <https://voidnetwork.gr/>

ΟΙ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕ- ΡΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΣ

I. Πολιτικές αστικής ανάπτυξης

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε όλο και περισσότερες αλλαγές να υφίστανται οι πόλεις στον αστικό ιστό τους, από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, μέχρι και τα μικρότερα αστικά κέντρα. Μικρές ή μεγάλες αναπλάσεις, πεζοδρομήσεις σε κομβικούς άξονες, έργα μεταφορών, πλακοστρώσεων και φωτισμού σε πολυσύχναστους εμπορικούς δρόμους και φαντεζί διαγωνισμοί και επεμβάσεις για πολιτιστικούς χώρους (πχ Νιάρχος, αποθήκες λιμανιού Θεσσαλονίκης). Οι αλλαγές αυτές υποστασιοποιούνται μέσα από το αίτημα για την αξιοποίηση των άδειων κτιρίων, τις αναπλάσεις γειτονιών, την καθάρτητα των κέντρων, τον διωγμό και την περιθωριοποίηση όσων δεν χωράνε στο μοντέλο της παραγωγικότητας, την αύξηση της τουριστικοποίησης και άλλα πολλά. Παράλληλα, σε μια συγκυρία οξυμένων αντιθέσεων, όπως είναι αυτή που ζούμε σήμερα, γίνεται ακόμα πιο προφανής η στόχευση αυτών και τα ιδιαίτερα συμφέροντα που διαφαίνονται, όπως επίσης και οι σημαντικές ελλείψεις και παραβιάσεις του δημόσιου χώρου στο όνομα του κέρδους.

Η γενικότερη χωροταξία της πόλης επηρεάζεται από ένα σύνολο παραγόντων και φορέων (πχ πολίτες, κράτος, δημοτική αρχή, επενδυτές) μέσα από τους οποίους παράγονται χωρικοί συσχετισμοί, άμεσα συνδεδεμένοι με τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Μέσα από τις θεσμοθετήσεις και την οργάνωση της πολεοδομίας της κάθε περιοχής, διαμορφώνονται όλες εκείνες οι παράμετροι που αφορούν την οργάνωση της πόλης και κατ' επέκταση την κίνηση και ζωή των πολιτών μέσα σε αυτήν. Μεταξύ άλλων οργανώνεται και ένα δίκτυο χρήσεων γης, το οποίο περιλαμβάνει τις περιοχές προς κατοίκηση, τους κοινόχρηστους χώρους, τις κοινωφελείς υπηρεσίες, τους δρόμους κ.ά. και ορίζει το ποιοτικό περιβάλλον για τις συνθήκες ζωής μέσα στην πόλη. Οι θεσμοθετήσεις και οι παρεμβάσεις μέσα στις πόλεις, βέβαια, δεν είναι «στο κενό», αλλά αναπαράγουν και προωθούν τα εκάστοτε συμφέροντα και πολιτικές, αλλά και τις αντίστοιχες κοινωνικές σχέσεις. Αναπαράγουν, για παράδειγμα, την κοι-

νωνική ταξική διαστρωμάτωση με χωρικούς όρους στο εσωτερικό των πόλεων, τη δημιουργία δηλαδή, πλούσιων και φτωχότερων περιοχών. Οι πλουσιότερες περιοχές, που μπορεί να ταυτίζονται με τα σύγχρονα αστικά κέντρα αποτελούν το επίκεντρο της αστικής ζωής και του εμπορεύματος, είναι γεμάτες με εστιατόρια και μαγαζιά και τα ενοίκια για μόνιμη κατοικία είναι απλησίαστα. Ανάλογα με το εισόδημα και την ασχολία του ο καθένας, έχει πρόσβαση στη στέγαση σε συγκεκριμένο κομμάτι της πόλης γύρω από το οποίο κατασκευάζεται και ένας συγκεκριμένος καταναλωτισμός. Αντίθετα, στην περιφέρεια των κέντρων και σε βιομηχανικές περιοχές μπορούν να βρεθούν φτηνά σπίτια για οικογένειες κατώτερων οικονομικών στρωμάτων, που συνεισφέρουν λιγότερο στην καταναλωτική αγορά, και για το εργατικό δυναμικό, που απαιτείται για την παραγωγή και την αναπαραγωγή του εμπορεύματος. Συχνά μάλιστα, προβλέπονται ειδικές περιοχές για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι μετανάστες που ζουν σε απομονωμένες και δυσπρόσιτες περιοχές ώστε να έχουν τη μικρότερη δυνατή αλληλεπίδραση με τους ντόπιους και να μην ταράσσεται ούτε στο ελάχιστο η κοινωνική ομοιογένεια. Άλλωστε η μορφή που παίρνουν τα camps μεταναστών είναι τέτοια ώστε να λειτουργούν ως άτυπες αυτόνομες πόλεις¹, με σκοπό να κοπεί κάθε σύνδεση με το αστικό κέντρο και τον ντόπιο πληθυσμό.

Επιπλέον, κάθε φορά που μια περιοχή κρίνεται ως εμπορικά αξιοποιήσιμη, αυτή θα πρέπει να αναπροσαρμόζεται και να αλλάζει για να καλύψει τις ανάγκες της αξιοποίησής της. Οι αναπλάσεις, ο εξευγενισμός και οι περιθωριοποιήσεις αποτελούν κάποια μέσα για την αναβάθμιση μιας περιοχής και την υπόδειξη ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής. Λόγου χάρη, ο σχεδιασμός σύγχρονων πλατειών και κοινόχρηστων χώρων που επιβάλλει τη μείωση στα παγκάκια και την αύξηση της φωταγώγησης, πολλαπλασιάζει τις κάμερες και την αστυνόμευση και κατασκευάζει πεζόδρομους για να απλώνονται τα καφέ, δημιουργεί ένα περιβάλλον συνεχούς, ελεγχόμενης κίνησης που γυρνάει γύρω από τον καταναλωτισμό.

Φυσικά, οι αλλαγές στην πόλη δεν αποτελούν μία πρωτοτυπία του ελληνικού κράτους, ούτε αυτής της κυβέρνησης, παρά το γεγονός ότι οι εκτοπισμοί των περιθωριοποιημένων κομματιών της κοινωνίας από τα κέντρα των πόλεων και η επιβολή του δόγματος της τάξης και της ασφάλειας εφαρμόζεται με επιθετικότερους όρους. Η μεταβολή του χαρακτήρα των πόλεων αποτελεί μία σύνθετη και διαρκή διαδικασία εφαρμογής των νεοφιλελεύθερων αστικών πολιτικών.

Η μεταβολή του αστικού τοπίου ξεκίνησε ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες με την εφαρμογή της κεϋνσιανής πολιτικής, τις κρατικές επενδύσεις σε έργα υποδομών, κοινωνικής κατοικίας, πρόνοιας κλπ. Ενώ από το '80 και μετά λαμβάνουν χώρα η αποκέντρωση του κράτους και οι περικοπές των κρατικών δαπανών, οι ιδιωτικοποιήσεις και η απελευθέρωση των αγορών, η προβολή και ο ανταγωνισμός των πόλεων και η υιοθέτηση των πολιτικών της λεγόμενης «επιχειρηματικής πόλης» (entrepreneurial city), στην οποία αποκτά όλο και σημαντικότερο ρόλο η αποκαλούμενη «πολιτισμική επιχειρηματικότητα» (culturepreneur) για την προσέλκυση επενδύσεων.

Στο οικονομικό σύστημα που διαμορφώθηκε και μέσω της παγκοσμιοποίησης και το άνοιγμα των αγορών από τη δεκαετία του '80 και μετά, έρχονται στο προσκήνιο οι πόλεις, που παίζουν πλέον καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των χώρων τους και αποτελούν κόμβους των παγκόσμιων δικτύων, λειτουργώντας εκτός των άλλων και ως κέντρα εξειδικευμένων λειτουργιών (αγορές, υπηρεσίες, προσωπικό) και τόποι συσσώρευσης κεφαλαίου, αλλά και εργασίας λόγω της τεράστιας μετακίνησης πληθυσμού από την επαρχία. Καθώς η συσσώρευση είναι βασικός στόχος, αλλά και τρόπος αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος η οικονομική ανάπτυξη των πόλεων είναι ζωτικής σημασίας. Τα εθνικά κράτη και οι κυβερνήσεις προβάλλουν τις πόλεις «αστέρια» τους στα πλαίσια του ανταγωνισμού των πόλεων έτσι ώστε αυτές να αναρριχηθούν ψηλά στις λίστες, προσελκύοντας επενδύσεις και συσσωρεύοντας πλούτο. Ο τρόπος και η διαδικασία ανταγωνισμού ως παράγωγα

1. Μάλιστα οι περισσότερες ανάγκες καλύπτονται ή μεταφέρεται σταδιακά η κάλυψή τους εντός των camps (πχ αγορά, μαγαζάκια, «φαστφουντάδικα», εκπαίδευση, υγεία κλπ).

των οικονομικών μετασχηματισμών διαμορφώνονται επίσης με γνώμονα τις εξειδικευμένες υπηρεσίες και έτσι για την κάθε πόλη αναζητούνται όλα εκείνα τα ιδιαίτερα και ξεχωριστά χαρακτηριστικά που να της προδίδουν αυτή τη μοναδικότητα και αναφορά.

Οι παραπάνω εξελίξεις εκφράζονται με τις πολιτικές «εξευγενισμού» (gentrification), του λεγόμενου «city branding» και της «δημιουργικής πόλης» (creative city). Συνέπεια των παραπάνω πολιτικών αποτελεί μεταξύ άλλων η αύξηση των τιμών γης, τα μεγάλα αναπτυξιακά αστικά πρότζεκτ, τα περίκλειστα εμπορικά κέντρα – mall, οι ειδικές οικονομικές ζώνες, η ελαστικοποίηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η επιτήρηση των δημόσιων χώρων, η ιδιωτικοποίηση της στέγασης, οι πολιτικές αύξησης των ενοικίων και η εκτόπιση «μη επιθυμητών» πληθυσμιακών ομάδων.

Τα κέντρα των πόλεων είναι αυτά που υπόκεινται συνήθως στις περισσότερες και στις μεγαλύτερες διαδικασίες αναπροσαρμογής λειτουργώντας ως η «τακτοποιημένη» βιτρίνα, καθώς όσο πιο ελκυστικό είναι το κέντρο της πόλης με όρους ανάπτυξης τόσο πιο βέβαιο είναι το ενδιαφέρον για επενδύσεις. Διαμορφώνεται λοιπόν, η εικόνα των πόλεων εντελώς συνδεδεμένη με τον καταναλωτισμό και αποστειρωμένη από τα κοινωνικά ζητήματα – το αποτύπωμα των οποίων επιχειρείται με κάθε τρόπο να εξαφανιστεί. Έτσι, η δημιουργία μιας ελκυστικής πόλης συνδέεται άμεσα με πρακτικές αστικού εξευγενισμού καθώς σε ένα κέντρο πόλης με πνοή ανάπτυξης δεν υπάρχει χώρος για εικόνες φτώχειας, μεταναστεύσης, αντίστασης και εξέγερσης και απομακρύνονται είτε μέσω της βίας και καταστολής, είτε μέσω της αύξησης των τιμών και των ενοικίων, κοινωνικές ομάδες και πληθυσμοί που δεν ταιριάζουν στα πρότυπα της επιχειρηματικής πόλης.

Η διαδικασία του εξευγενισμού (gentrification), αποτελεί μία από τις κυρίαρχες παγκόσμιες τάσεις αστικού μετασχηματισμού της κοινωνικής σύνθεσης μιας περιοχής μιας πόλης. Οι θεωρίες σχετικά με τη διαδικασία του εξευγενισμού είναι πολλές, ωστόσο δεν θα αναλυθούν διεξοδικά σε αυτό το κείμενο.

Αρχικά, επιτελείται μια διαδικασία απαξίωσης των πιο υποβαθμισμένων περιοχών, που δημιουργεί χάσμα μεταξύ της πραγματικής γαιοπροσόδου² και αυτής που δυνητικά μπορεί να αποκομισθεί. Η διαφορά αυτή έχει ως αποτέλεσμα επενδύσεις του real-estate κεφαλαίου, σε ακίνητα και γη στις περιοχές αυτές και στη συνέχεια αύξηση των ενοικίων και σταδιακή μεταβολή των κοινωνικών συσχετισμών στην περιοχή, εφόσον πρόσβαση στα ενοίκια έχουν μονάχα άτομα ανώτερων κοινωνικά τάξεων. Παράλληλη είναι, και η νομοθετική και πολεοδομική επέμβαση του κράτους, για παράδειγμα χαρακτηρίζοντας περιοχές ως ιστορικές και διατηρητέες ή επιλέγοντας την ανάπλαση συγκεκριμένων γειτονιών ενσωματώνοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Ταυτόχρονα, τεράστιος είναι και ο ρόλος του πολιτισμικού κεφαλαίου που συγκροτείται γύρω από τη διαδικασία του εξευγενισμού, είτε μέσω της διαχείρισης της κατανάλωσης και διασκέδασης στις περιοχές αυτές, είτε μέσω της εμπλοκής όσων είναι φορείς του πολιτισμικού – συμβολικού κεφαλαίου³ (καλλιτέχνες, διανοούμενοι, designers, κ.ά.) και διαθέτει τις πολιτισμικές και καταναλωτικές του αξίες στη συγκρότηση μιας εναλλακτικής κοινότητας, που επιλέγει να διασκεδάσει, να κατοικήσει, να εργαστεί και να καταναλώσει, σε περιοχές υποβαθμισμένες ή σε εργατικές συνοικίες, εντείνοντας τη διαδικασία του εξευγενισμού.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο όρος «εξευγενισμός» λόγω της έντονης κριτικής που του έχει ασκηθεί, φαίνεται να αντικαθίσταται από τη ρητορική για τη λεγόμενη «δημιουργική πόλη» (creative city), τη «δημιουργική οικονομία» (creative economy) και την αναδυόμενη «δη-

2. Η αγροτική και αστική γαιοπρόσδοδος αποτελεί την τιμή που ορίζεται ανά περίοδο και διαμορφώνει τη χρηματική αξία της ενοικίασης ή αγοράς μίας γης.

3. Συμβολικό κεφάλαιο σύμφωνα με τον Pierre Bourdieu αποτελεί η συσσώρευση όχι μόνο των οικονομικών αλλά και των κοινωνικών και πολιτισμικών εφοδίων τα οποία προσφέρουν σε ένα άτομο ή μία κοινωνική ομάδα κύρος και αναγνώριση.

μιουργική τάξη» (creative class). Πιο συγκεκριμένα, η «δημιουργική τάξη» που συμπεριλαμβάνει τα άτομα τα οποία φέρουν υψηλό επίπεδο γνώσεων, ικανοτήτων και άρα συμβολικού κεφαλαίου, καλούνται να παρέχουν καινοτόμες λύσεις σχετικά με τη διαμόρφωση της πόλης. Η ανθρώπινη ευφυΐα και η δημιουργικότητα, οι επιθυμίες και η φαντασία αξιοποιούνται και διαμορφώνουν τον κοινωνικό χώρο. Επομένως, η δημιουργική πόλη χαρακτηρίζεται από τα τρία T «Technology, Talent, Tolerance» (τεχνολογία, ταλέντο, ανεκτικότητα) τα οποία εφόσον συνυπάρχουν καταφέρνουν να προσελκύουν εναλλακτικούς – δημιουργικούς ανθρώπους, να παράγουν καινοτομία και να προσελκύουν επενδύσεις.

Στην προσπάθεια δημιουργίας ακόμα παραγωγικότερων και καινοτόμων πόλεων, εφευρέθηκε η ιδέα των «έξυπνων πόλεων» (smart city) που αποσκοπούν στη βελτιστοποίηση όλων των παρεχόμενων υπηρεσιών, τη σύνδεση όλων των δραστηριοτήτων και των ανθρώπων μιας πόλης μέσω τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ). Οι «έξυπνες πόλεις» έχουν αναρίθμητα πεδία εφαρμογής πχ στη ρύθμιση της κυκλοφορίας, στην ενεργειακή διαχείριση κτιρίων, στη μέτρηση της ρύπανσης, στη φωταγωγή των δρόμων, στη διαχείριση των απορριμμάτων και της ανακύκλωσης. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν και τη διευκόλυνση στην ενημέρωση των πολιτών για οτιδήποτε συμβαίνει από τις ελεύθερες θέσεις πάρκινγκ έως και μια πυρκαγιά σε κάποιο σημείο, εφόσον αυτοί είναι συνδεδεμένοι στο ηλεκτρονικό δίκτυο της πόλης. Δηλαδή, όλες οι δραστηριότητες ανήκουν σε ένα ελεγχόμενο δίκτυο που είναι υπεύθυνο για την ομαλή λειτουργία τους και ανιχνεύει οτιδήποτε εμποδίζει τη λειτουργία αυτή. Μετά από τον πλήρη έλεγχο των δραστηριοτήτων, σειρά έχουν και οι άνθρωποι, που καταγράφεται συνεχώς που βρίσκονται, με αφορμή το αίτημα για ασφάλεια, πχ σε περίπτωση σεισμού. Ενώ, την ίδια στιγμή στις «έξυπνες πόλεις» βλέπουμε τις πολλαπλές κοινωνικές ανισότητες όχι μόνο να διατηρούνται αλλά και να αναπαράγονται.

Ακόμα πιο έντονα γίνονται όλα αυτά σε περιόδους κρίσης όπως έχουμε δει και μάλιστα, γίναμε μάρτυρες ορισμένων από αυτών των διαδικασιών εν μέσω της πανδημίας του κορονοϊού. Το κεφάλαιο σε συνθήκες κρίσεων επιστρατεύει απροκάλυπτα όσα όπλα έχει στη διάθεσή του κάνοντας ακόμα πιο έκδηλες τις προθέσεις του και έτσι όλα τα φαινόμενα που περιγράψαμε παραπάνω παίρνουν μεγαλύτερες διαστάσεις, όπως η καθαρότητα των κέντρων με τον διωγμό και την περιθωριοποίηση όσων δεν χωράνε στο μοντέλο παραγωγικότητας, η αύξηση της τουριστικοποίησης κλπ. Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που είδαμε ήταν το δημιούργημα του Μεγάλου Περιπάτου στην Αθήνα. Παρακολουθήσαμε εκατομμύρια ευρώ να εξανεμίζονται για χάριν της μετατροπής του κέντρου της πόλης σε βιτρίνα κατανάλωσης και τουρισμού, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μία κατάσταση που «πετάει» εκτός όσους και όσες δεν χωράνε στην καλογουλισμένη εικόνα της. Προκαλώντας δυσφορία και αγανάκτηση σε καθημερινή βάση, για εκατοντάδες χρήστες της περιοχής. Εν τέλει, ελλείπει ενός πιο συγκροτημένου σχεδίου, φάνηκε να αποτυγχάνει το πλάνο του Μεγάλου Περιπάτου αφού δεν αντιμετωπίστηκε θετικά από κανέναν. Όλα αυτά σε μια περίοδο που τα νοσοκομεία γέμιζαν με αμείωτους ρυθμούς και οι υγειονομικοί έκαναν έκκληση για μέτρα προστασίας όπως γάντια και μάσκες, για περισσότερες ΜΕΘ, προσλήψεις εργαζομένων ή και άνοιγμα δομών που είχαν κλείσει, αλλά φυσικά, βρισκόμασταν πριν το άνοιγμα της καλοκαιρινής σεζόν, οπότε και έπρεπε να παρουσιαστεί μια πιο ελκυστική «ευρωπαϊκών» προτύπων μητρόπολη με μεγάλα πεζοδρόμια και ποδηλατοδρόμους. Με πρόσχημα τα υγειονομικά μέτρα και πρότυπα, προτάσσουν την καθαρότητα με άλλους όρους, αυτήν που δεν χωρά τη διαφορετικότητα, αντίσταση ή περιθωριακότητα. Στο παραπάνω πλαίσιο βρίσκεται και η περίπτωση ανάπλασης του Λόφου του Στρέφη στην Αθήνα με την απευθείας ανάθεσή της σε εταιρία χωρίς ούτε την τυπική διαδικασία της διαβούλευσης ή του διαγωνισμού και ενώ η συμμετοχή του Δήμου θα είναι σε μεγάλο μέρος των εργασιών. Αυτό που επιχειρείται στην ουσία είναι για άλλη μια φορά η μετατροπή τμήματος της πόλης σε εμπορεύσιμο προϊόν και τουριστική ατραξιόν αγνοώντας τις ανάγκες και επιθυμίες των κατοίκων, μετατρέποντας έτσι για παράδειγμα τη γειτονιά των

Εξαρχείων από γειτονιά συνάντησης αγώνων σε εναλλακτικό τουριστικό προϊόν⁴.

II. Thessaloniki: many stories, one heart

Οι πολιτικές αυτές φυσικά έχουν εφαρμοστεί και στο ελληνικό παράδειγμα τις τελευταίες δεκαετίες, με την πόλη της Θεσσαλονίκης και τη θητεία του πρώην δήμαρχου να αποτελούν «πρότυπα» εφαρμογής των πολιτικών αυτών. Η Θεσσαλονίκη αποτελεί μια ακόμη πόλη, που στα πλαίσια της ανάπτυξης προωθούνται σχέδια ανάπλασης και αναπροσαρμογής που όχι μόνο δεν συμπεριλαμβάνουν την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της πόλης, αλλά και δυσχεραίνουν πολλές φορές την καθημερινότητα των κατοίκων της. Έχουμε δει επομένως ουκ ολίγες φορές γειτονιές στο κέντρο της πόλης να μετασχηματίζονται και να χάνουν τον προηγούμενο χαρακτήρα τους, γεμίζοντας εναλλακτικά μπαρ και φωτεινές βιτρίνες. Ακολουθώντας τη χαρακτηριστική διαδικασία οι γειτονιές αυτές υποβαθμίζονται και χαρακτηρίζονται συχνά ως επικίνδυνες, έπειτα γίνονται επενδύσεις στα χαμηλού κόστους ακίνητα, στη συνέχεια αναπλάθονται γεμίζοντας νέες επιχειρήσεις, εναλλακτικά μαγαζιά και καλλιτεχνικά στέκια και κατοικούνται από άτομα της μεσαίας ή ανώτερης τάξης που μπορούν να επωμιστούν το υψηλό πλέον κόστος των ενοικίων και τέλος εκδιώκονται όλες όσες δεν χωρούν στο εμπορευματοποιημένο πλέον περιβάλλον. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εξευγενισμού στην πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελούν η βιοκλιματική ανάπλαση της Βαλαωρίτου – η οποία ακολούθησε τη σταδιακή μετατροπή της από βιοτεχνική και εμπορική περιοχή σε χώρο αναψυχής – η κατασκευή της νέας παραλίας ως ένας καθαρός τόπος φιλόξενος για οικογένειες και τουρίστες, το λιμάνι ως κέντρο του φεστιβαλικού παροξυσμού ή η ανάπλαση της περιοχής της Ικτίνου στην οποία απουσιάζει πλέον οποιοδήποτε ίχνος από παγκάκι ή πεζούλι αποτρέποντας τα «στοιχεία» νεανικής υποκουλτούρας να αράζουν όπως έκαναν προηγουμένως. Φυσικά αυτό δεν απέτρεψε τον κόσμο από το να χρησιμοποιεί τον δημόσιο χώρο για «άραγμα» παρά μόνο τον μετακίνησε στον διπλανό προαύλιο χώρο της εκκλησίας που έχει μεγαλύτερη έκταση. Ως πιο πρόσφατα παραδείγματα, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το έργο εκκαθάρισης της περιοχής του Βαρδάρη με το κυνήγι και τις καθημερινές συλλήψεις εργατριών του σεξ προκειμένου να «καθαρίσει» η Νέα Δυτική Είσοδος της πόλης και να εδραιωθεί το νέο «redlight district» που προώθησε ο απερχόμενος δήμαρχος Μπουτάρης πίσω από τα σφαγεία. Ή ακόμη την ανάπλαση περιμετρικά των βυζαντινών τειχών που επιτεύχθηκε μέσα από τον διωγμό των άστεγων από τη Μελενίκου και το γκρέμισμα ορισμένων καστρόπληκτων σπιτιών⁵.

Βλέπουμε επομένως, ότι κεντρικό κομμάτι του εξευγενισμού των πόλεων αποτελεί η περιθωριοποίηση όλων εκείνων που κρίνονται ως μη παραγωγικοί και βρώμικοι, όλων εκείνων που χαλάνε την εικόνα της πόλης και την αισθητική της κατανάλωσης, όλων εκείνων που δεν χωράνε στην κυρίαρχη αφήγηση και την καθαρότητα. Το αίτημα για ασφάλεια υποστασιοποιείται και μέσα στο αστικό πεδίο με αποτέλεσμα οι μετανάστ(ρι)ες να πετιούνται εκτός του κέντρου των πόλεων σε απομονωμένα camps, οι εργάτριες του σεξ να διώκονται και να μεταφέρονται σε προκαθορισμένες ζώνες αγοραπωλησίας σεξ, οι χρήστες ουσιών να μεταφέρονται διαρκώς σε άλλες περιοχές και οι μικροπωλητές να κυνηγούνται. Βέβαια, οι διαδικασίες εκτοπισμού και εξευγενισμού δεν καταφέρνουν σχεδόν ποτέ να ολοκληρωθούν στο σύνολό τους, καθώς περιθωριοποιημένα κοινωνικά κομμάτια μετακινούνται διαρκώς και καταφέρνουν να επαναοικειοποιούνται διαφορετικά μέρη του κέντρου της Θεσσαλονίκης. Για παράδειγμα, για χρόνια στην πλατεία Αριστοτέλους οι χρήστες ουσιών απομακρύνονται και επιστρέφουν, το καπάνι αποτελεί (ακόμα) μία από τις

4. <https://www.iefimerida.gr/news/488014/glykia-anarhia-exarheia-sto-airbnb-diafimizoyn-toyristiki-volta-stin-epanastatiki>

5. Η κατεδάφιση των καστρόπληκτων σπιτιών, δηλαδή των σπιτιών που έχουν χτιστεί εγκάρσια των βυζαντινών τειχών έχει ξεκινήσει εδώ και αρκετά χρόνια και δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη στο σύνολο της. Αντίστοιχα, πολυετής είναι και ο αγώνας των κατοίκων της Άνω Πόλης ενάντια στην κατεδάφισή τους, με την Ανοικτή Συνέλευση Ενάντια στο Γκρέμισμα των Καστρόπληκτων την περίοδο 2011-2013 και πιο πρόσφατο τον τωρινό αγώνα των κατοίκων των εν λόγω σπιτιών γύρω από την Πρωτοβουλία Υπεράσπισης Κατειλημμένων Σπιτιών.

πιο φθηνές αγορές της πόλης που συχνάζει φτωχός κόσμος και ανάμεσά της βρίσκονται συχνά παρανομοποιημένοι μετανάστες μικροπωλητές, ενώ στο δυτικό κέντρο ανοίγουν όλο και περισσότερα μαγαζιά και στέκια μεταναστών.

Οι πλατείες φωτίζονται ως μέτρο ενάντια στην παραβατικότητα και οι περιπολίες των μπάτσων αυξάνονται. Οι πιο πρόσφατες αναπλάσεις και πεζοδρομήσεις στη Θεσσαλονίκη όπως αυτή της Αγίας Σοφίας βρίσκονται στην ίδια κατεύθυνση προωθώντας απροκάλυπτα τον καταναλωτισμό. Σε μια πόλη που έχει σημαντική έλλειψη ελεύθερων δημόσιων χώρων και χώρων πρασίνου και ειδικά στον κεντρικό της τομέα, οι όποιες αναπλάσεις συνεχίζουν να βασίζονται στην εμπορική χρήση του δημόσιου χώρου.

Σε αυτά τα πλαίσια κινείται και η νέα διαφημιζόμενη ανάπλαση της ΔΕΘ για τη Θεσσαλονίκη. Με έναν εντελώς απροκάλυπτο τρόπο, μέσω φωτογραφικών διαγωνισμών και νέων χωρικών ρυθμίσεων, ετοιμάζουν για πώληση ένα από τα πιο κεντρικά σημεία της πόλης σε τιμή «κόστους». Η προώθηση της ανάπλασης της ΔΕΘ και της οικονομικής ανάπτυξης της κρύβει από πίσω νέες διαδικασίες εξευγενισμού, ξεπούλημα δημόσιας περιουσίας, ευνοϊκές ρυθμίσεις και κέρδη για τον αγοραστή και για άλλη μια φορά εις βάρος του δημόσιου χώρου και των κατοίκων της πόλης. Το σχέδιο προβλέπει μια σειρά από επεμβάσεις επιχειρηματικού χαρακτήρα μεταξύ των άλλων και ένα πολυτελές ξενοδοχείο και συνεδριακό κέντρο, με ταυτόχρονη κατεδάφιση ορισμένων ιστορικών κτιρίων της πόλης. Και όλα αυτά σε μια περιοχή που, σύμφωνα με προηγούμενες αποφάσεις, είναι προορισμένη, για μητροπολιτικό πάρκο!

III. Come to Greece για να τη βρεις

Για να επιτευχθεί ο εξευγενισμός δεν φτάνουν μονάχα οι αναπλάσεις και οι διώξεις. Αντίθετα, πρέπει να βρεθεί το ιδιαίτερο εκείνο στοιχείο μιας πόλης που θα μπορεί να την καταστήσει ανταγωνιστική και να την κατατάξει στις διάφορες λίστες με διεθνείς προορισμούς. Φυσικά ο τουρισμός δεν είναι ένα πρωτόγνωρο φαινόμενο στην Ελλάδα, αλλά τα πρώτα βήματά του μετράνε ήδη από την αρχή του αιώνα (αρχικά μέσα από τις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος επισκέψεις ευρωπαίων αστών και λίγο αργότερα (1929) με την προσπάθεια οργάνωσης του εθνικού οργανισμού τουρισμού (ΕΟΤ). Ωστόσο, ο μαζικός τουρισμός, στη μορφή που τον ξέρουμε σήμερα, άρχισε να αναπτύσσεται λίγο μετά τον Β' ΠΠ. Το ελληνικό κράτος βλέποντας τη διεθνή άνοδο του τουρισμού κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες φρόντισε να επενδύσει στον τομέα αυτό, εκμεταλλευόμενο κυρίως τις παραλίες, το φυσικό περιβάλλον, αλλά και το «ένδοξο» παρελθόν. Το αποτέλεσμα ήταν η αύξηση τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού τουρισμού, καθιστώντας τη χώρα έναν από τους βασικούς καλοκαιρινούς προορισμούς. Τα ελληνικά νησιά βούλιαζαν από τουρίστες από όλο τον κόσμο, οι οποίοι έρχονταν μαζικά με την υπόσχεση της θάλασσας, του ήλιου, του ξεφαντώματος και του greek kamaki. Έκτοτε, η οικονομία της χώρας βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό και την ανάπτυξη όλων των υπηρεσιών που μπορούν να καταναλωθούν από τους τουρίστες, αποτελώντας μάλιστα τα τελευταία χρόνια το ¼ του ΑΕΠ⁶.

Ωστόσο, φαίνεται πως δεν αρκεί ο τουρισμός κατά τη θερινή σεζόν, καθώς τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και μεγαλύτερη προσπάθεια να επεκταθεί η τουριστική περίοδος καθόλη τη διάρκεια του χρόνου και να αναπτυχθούν νέοι τομείς δραστηριοτήτων (πχ αγροτουρισμός, εναλλακτικός, πολιτισμικός, θρησκευτικός, μαγειρικός και ό,τι-άλλο-θες τουρισμός). Οι παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες εξειδικεύονται ολοένα και περισσότερο, στοχεύοντας στην ικανοποίηση και των πιο απαιτητικών γούστων και την επέκταση σε νέες πιο εξειδικευμένες αγορές. Σε αυτό το πλαίσιο εμφανίστηκε και το λεγόμενο city break, δηλαδή, οι σύντομες διακοπές σε μία πόλη σε οποιαδήποτε στιγμή του χρόνου. Βέβαια, για να μπορέσει μία πόλη να εισέλθει στον διεθνή ανταγωνισμό, πρέπει να βρεθεί και να λανσαριστεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της.

6. <https://sete.gr/el/stratigiki-gia-ton-tourismo/vasika-megethi-tou-ellinikoy-tourismoy/?year=2019>.

Μέσα από τη διαδικασία του λεγόμενου *city branding* προβάλλεται, προωθείται και λανσάρεται στον παγκόσμιο ανταγωνισμό η εικόνα μίας πόλης, έτσι ώστε να προσελκύσει περισσότερους τουρίστες, επενδυτές κλπ. Η επιτυχία του *city branding* εξαρτάται, σύμφωνα με τους υποστηρικτές του, από την αξιοπιστία, τη διαφοροποίηση και το εύστοχο μήνυμα το οποίο συχνά προωθείται μέσω κάποιου λογότυπου ή σλόγκαν. Το λανσάρισμα της πόλης επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στην «αντίληψη» των κατοίκων για την πόλη, η οποία δεν διαμορφώνεται μόνο με βάση τη γεωγραφική ή οικονομική διάσταση, αλλά από το σύνολο των αναπαραστάσεων της πόλης όπως εκφράζεται μέσα από την ιστορία, την τέχνη, τον κινηματογράφο, την αρχιτεκτονική, τα μέσα μαζικής προβολής κλπ. Ταυτόχρονα, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην υπόσχεση της «αληθινής» εμπειρίας, όπου οι διαφοροποιημένες εμπειρίες των κατοίκων μίας πόλης μετατρέπονται σε εμπορεύματα προς κατανάλωση⁷.

Ξεπερνώντας επομένως, την οικονομική ή γεωγραφική διάσταση, η ταυτότητα μίας πόλης χτίζεται μέσα από την εμπορευματοποίηση της εμπειρίας, η οποία «θυσιάζεται» μπροστά στον βωμό του κέρδους. Στα πλαίσια του αυξανόμενου αστικού τουρισμού η εκάστοτε πόλη (ανα)κατασκευάζεται έτσι ώστε οι ασχολίες και οι συνήθειες των κατοίκων, η αρχιτεκτονική των σπιτιών και ο πολιτισμός ενός τόπου, όπως φαίνεται μέσα από την καθημερινή ζωή, να γίνεται ένα εύκολα προσβάσιμο θέαμα στον τουρίστα – θεατή. Επιπλέον, κατασκευάζονται πλατείες και δρόμοι, τα μέσα μαζικής μεταφορές ρυθμίζονται ώστε να εξυπηρετούν το τουριστικό κοινό και κομμάτια της πόλης εξευγενίζονται.

Σε αντίστοιχο πλαίσιο, και η Θεσσαλονίκη με σκοπό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του κεφαλαίου έπρεπε επειγόντως να επιστρατεύσει τους διάφορους ειδικούς για να της αλλάξουν το προφίλ και να τη μετατρέψουν σε έναν ελκυστικό προορισμό για τουρίστες και επενδυτές. Η πόλη επομένως, λειτουργεί η ίδια ως επιχείρηση στην προσπάθεια επιβεβαίωσης του ρόλου της ως εμπορικό «σταυροδρόμι των Βαλκανίων». Με πρόσχημα δηλαδή, την παραγωγική ανασυγκρότηση και την εθνική ανάπτυξη επιτυγχάνεται από τη μία η επέκταση του ελληνικού κεφαλαίου στις αγορές των Βαλκανίων και από την άλλη η διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας της πόλης με σκοπό την είσοδό της στη διεθνή τουριστική αγορά.

Το 2012 λοιπόν, ως «απάντηση στην κρίση», όπως δήλωνε ο τότε δήμαρχος Γιάννης Μπουτάρης υιοθετήθηκε ως νέο brand της πόλης το σλόγκαν «Thessaloniki, Many stories one heart», με στόχο την προώθηση της νέας τουριστικής ταυτότητας της πόλης⁸. Στην προσπάθεια εύρεσης της νέας ταυτότητάς της, δόθηκε έμφαση στο τρίπτυχο: κέντρο πολιτισμών – καλή ζωή – τοποθεσία. Όπως μας πληροφορούν οι «ειδικοί» του *citybranding*, η τοποθεσία της Θεσσαλονίκης σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα, τις ποικίλες φυσικές ομορφιές, καθώς και τις βαλκανικές χώρες σε συνδυασμό με την προσφορά καλού φαγητού, διασκέδασης και φιλοξενίας αποτελούν δύο βασικά προσόντα της πόλης τα οποία μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης για χιλιάδες τουρίστες. Ωστόσο, όπως φανερώνει και το σλόγκαν που επιλέχθηκε, η Θεσσαλονίκη πρέπει να προβληθεί ως σταυροδρόμι πολιτισμών⁹.

Σε αυτό το πλαίσιο αναζητούνται στο παρελθόν τα στοιχεία εκείνα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με στόχο την καταξίωση της Θεσσαλονίκης στον διεθνή ανταγωνισμό. Παρατηρούμε λοιπόν, το άλλοτε θαμμένο παρελθόν της να έρχεται στην επιφάνεια και η πολυπολιτισμικότητα που το διακρίνει να ενσωματώνεται και να εμπορευματοποιείται. Επιλέγονται επομένως, να προβληθούν κομμάτια της ιστορίας της πόλης, τα οποία προηγουμένως ξεριζώθηκαν βίαια από το ελληνικό κράτος, όπως για παράδειγμα οι εβραϊκές, μουσουλ-

7. Αναλυτικότερα για το *city branding* βλέπε: <https://yfanet.espivblogs.net/files/2017/06/neoliberal-city-FY.pdf>.

8. https://www.citybranding.gr/2012/02/blog-post_22.html.

9. <https://www.citybranding.gr/2012/04/branding-destinations-h.html>.

μανικές και οθωμανικές κοινότητες, ώστε να επιτευχθεί η ελληνικότητα και η ομοιογένεια του πληθυσμού της. Στην παρούσα συγκυρία ωστόσο, συγκεκριμένες πτυχές του παρελθόντος αφομοιώνονται και αποπολιτικοποιούνται με στόχο να μετατραπούν σε εμπόρευμα ή μουσειακό έκθεμα που θα καταναλωθεί από τον τουρίστα από το Ισραήλ, την Τουρκία, τα Βαλκάνια και όχι μόνο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της κατεύθυνσης αποτελούν οι εκδηλώσεις μνήμης σχετικά με το Ολοκαύτωμα που διοργανώνονται από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, η μετατροπή των πρώην εγκαταλελειμμένων οθωμανικών κτιρίων σε καφετέριες και χώρους τέχνης, οι εναλλακτικές ξεναγήσεις στις γειτονιές των σλαβικών μειονοτήτων των αρχών του αιώνα ή/ και οι εκδηλώσεις μνήμης για τα 100 χρόνια από την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης από τον Δήμο ο οποίος μάλιστα δεν διστάζει να οικειοποιείται πρακτικές του κινήματος προς όφελός του, όπως για παράδειγμα η διεξαγωγή πορείας μνήμης για την πυρκαγιά και τα θύματά της. Βλέπουμε λοιπόν, ότι ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας που θέλει διακαώς να προβάλλει ο δήμος Θεσσαλονίκης εξυπηρετεί στο να προσελκύσει ολοένα και περισσότερους τουρίστες, οι οποίοι θα καταναλώσουν την ιδανική για αυτούς μορφή τουρισμού.

Μέσα από το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η πολιτική του *city branding* και η προσπάθεια προβολής των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μίας πόλης έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση της τουριστικής οικονομίας σε όλο και περισσότερες περιοχές, οι οποίες μέχρι τώρα είχαν γλιτώσει από τον μαϊνστριμ καλοκαιρινό τουρισμό, επεκτείνοντας μάλιστα την τουριστική σεζόν σε όλη τη διάρκεια του χρόνου. Παράλληλα, η αύξηση των *low cost* αεροπορικών εταιρειών και οι υπηρεσίες βραχυχρόνιας μίσθωσης (πχ *airbnb*) συνέβαλαν στη μείωση του κόστους διαμονής και μετακίνησης, καθιστώντας ευκολότερο το ταξίδι σε χώρες του εξωτερικού για μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την τεράστια αύξηση του τουρισμού τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλα μέρη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, το γεγονός ότι το 2019 οι τουρίστες προερχόμενοι από το εξωτερικό ήταν 31.3 εκατομμύρια¹⁰, ενώ, η τουριστική οικονομία κατέλαβε το 20.8% του συνολικού ΑΕΠ.

Βέβαια, η πανδημία της covid – 19 θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτέλεσε ένα μικρό τροχοπέδη στην ολοένα και αυξανόμενη τουριστική οικονομία. Ωστόσο, η κρατική διαχείριση το περασμένο καλοκαίρι με το άνοιγμα των αγορών και της διασκέδασης λίγο πριν την καλοκαιρινή σεζόν μας υπενθύμισε για άλλη μία φορά ότι το κράτος και τα αφεντικά είναι διατεθειμένα να θυσιάσουν οτιδήποτε για τη σωτηρία της τουριστικής ανάπτυξης. Με σκοπό τη διάσωση της τουριστικής οικονομίας, το ελληνικό κράτος πήρε αρκετά αυστηρά μέτρα ώστε να παρουσιάσει καλύτερη ιολογική εικόνα συγκριτικά με άλλα τουριστικά κράτη και να παρουσιαστεί ως ασφαλής προορισμός. Βέβαια, αυτό πολύ σύντομα κατέρρευσε λόγω των μηδαμινών μέτρων για την ενίσχυση της υγείας, των ΜΜΜ, της εργασίας κλπ. Τη στιγμή μάλιστα, που γράφεται το κείμενο και εν μέσω έξαρσης των κρουσμάτων της covid – 19 σε αρκετά μέρη της Ελλάδας, εξαγγέλλεται το άνοιγμα του τουρισμού στα μέσα Μαΐου¹¹ και διαφημίζονται σε διεθνές επίπεδο τα ελληνικά νησιά ως covid free προορισμοί¹² με σκοπό την περαιτέρω προσέλκυση τουριστών. Παράλληλα, η Ελλάδα αποτελεί μέχρι στιγμής το μοναδικό ευρωπαϊκό κράτος που προκρίνει το πιστοποιητικό εμβολιασμού¹³ και άρει την υποχρεωτική καραντίνα για όσους έρχονται από το εξωτερικό με σκοπό τη «διευκόλυνση» της μετακίνησης των τουριστών.

10. Στο νούμερο αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται οι αφίξεις από κρουαζιέρες, ούτε ο εσωτερικός τουρισμός <https://sete.gr/el/stratigiki-gia-ton-tourismo/vasika-megethi-tou-ellinikoy-tourismoy/?year=2019>.

11. <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/09/greece-hopes-to-open-to-tourists-from-14-may>

12. <https://www.lifo.gr/now/greece/ayta-einai-ta-covid-free-ellinika-nisia-sto-100-o-emboliasmos-ton-katoikon>

13. Η πρόταση αυτή έχει προς το παρόν απορριφθεί από τις χώρες της ΕΕ, ωστόσο το ελληνικό κράτος έχει υπογράψει ανεξάρτητες συμβάσεις με το Ισραήλ, τις ΗΠΑ και τη Ρωσία.

IV. To be or to BnB

Η ζωή για τους μόνιμους κατοίκους σε γειτονίες της πόλης γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη, καθώς το κόστος διαβίωσης διαρκώς αυξάνεται. Την περίοδο της κρίσης από το 2009 και μέχρι περίπου το 2017, η αξία των ακινήτων είχε υποτιμηθεί σε μεγάλο βαθμό, οι ιδιοκτήτες λόγω της βαριάς φορολογίας προσπαθούσαν να διώξουν από τα χέρια τους ακίνητη περιουσία και οι τιμές των ενοικίων είχαν προσαρμοστεί στη συρρίκνωση της αγοράς και του εισοδήματος των ενοικιαστών. Αυτή η σχετικά σταθερή πορεία διακόπηκε περίπου το 2017, όταν και άρχισε να αυξάνεται η τιμή των ακινήτων. Η αύξηση των τιμών οφείλεται εν μέρει στην αύξηση της αγοράς κτιρίων από επενδυτικούς ομίλους κυρίως από χώρες εκτός της ΕΕ με αντάλλαγμα την παραχώρηση της λεγόμενης χρυσής βίζας. Το γεγονός αυτό παράλληλα με την τουριστικοποίηση και τον εξευγενισμό περιοχών συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση των ενοικίων σε συγκεκριμένες περιοχές, καθώς το κόστος των ακινήτων έχει ανέβει σε αυτές που έχουν εξευγενιστεί, καθιστώντας πλέον αδύνατο για τους προλετάριους και τις προλετάριες να διαμείνουν σε αυτές.

Επιπλέον, παρατηρείται μαζική αγορά ακινήτων με σκοπό την αξιοποίησή τους μέσα από την πλατφόρμα του Airbnb και γενικότερα από τον θεσμό της «βραχυχρόνιας μίσθωσης», καθιστώντας τα διαθέσιμα σπίτια πολύ λιγότερα. Ταυτόχρονα όμως, τα ψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης στην Ελλάδα (ακόμα και για την εργατική τάξη), προσφέρουν τη δυνατότητα στους ιδιοκτήτες τους να βγάλουν εύκολα χρήματα σε μία συνθήκη που η αξία της εργασιακής δύναμης υποτιμάται όλο και περισσότερο. Έτσι βλέπουμε την αντίφαση ένα κομμάτι του προλεταριάτου που κατέχει ιδιοκτησία να την παραχωρεί προς ενοικίαση, προκειμένου να επιβιώσει με καλύτερους όρους, ενώ ταυτόχρονα δυσχεραίνει την κατοίκηση άλλων προλεταρίων στο κέντρο των πόλεων, καθώς συμβάλλει σε έναν βαθμό στην αύξηση των ενοικίων σε αυτά. Στην πραγματικότητα όμως, δεν είναι απλά όσοι βάζουν τα σπίτια τους στην πλατφόρμα του Airbnb, είτε το ίδιο το Airbnb, ο λόγος που οι ιδιοκτήτες αυξάνουν τα νοίκια, αλλά και οι ίδιοι που αντιλαμβάνονται την αύξηση της αξίας των ακινήτων τους και επιλέγουν να αυξήσουν τα «μακροπρόθεσμα» νοίκια.

Βλέπουμε επομένως, ότι οι αυξήσεις ενοικίων τα τελευταία χρόνια καθιστούν τη στέγαση ένα από τα βασικά προβλήματα για τους κατοίκους μίας πόλης. Όσο η κατοικία είναι εμπόρευμα και δεν διακινείται ελεύθερα, κάποιες θα αποκλείονται από την πρόσβαση σε αυτή. Το «δεν έχω χρήματα» δηλαδή, μπορεί να σημαίνει ότι πρέπει να μετακομίσω σε άλλη γειτονιά (μακριά από το κέντρο και πιθανόν και από τον χώρο εργασίας, εκπαίδευσης κλπ) ή ακόμα και δεν έχω σπίτι να μείνω. Επομένως, για κάποιες η άρνηση πληρωμής ή η διεκδίκηση της μείωσης του ενοικίου αποτελεί συχνά μονόδρομο μπροστά στις τεράστιες αυξήσεις ενοικίων, στις εξώσεις, στους φουσκωμένους λογαριασμούς. Παράλληλα μπορεί να αποτελέσει και μία έμπρακτη κριτική στην έννοια της ιδιοκτησίας και την όλο και μεγαλύτερη εντατικοποίηση για να μπορούμε να τα βγάλουμε πέρα. Με αφορμή την τελευταία και σε συνδυασμό με την ανάγκη για στέγαση και συλλογική ζωή δημιουργήθηκαν και οι καταλήψεις στέγης τις οποίες θεωρούμε μία ακόμα μορφή αγώνα σχετικά με τη στέγαση. Σπίτια που ξαναζωντανεύουν και χρησιμοποιούνται για τον σκοπό που είναι προορισμένα: την κάλυψη της ανάγκης για στέγαση.

Τις τελευταίες δεκαετίες η πρακτική της κατάληψης στο ελληνικό παράδειγμα έχει χρησιμοποιηθεί συχνά ως μέσο αγώνα και διεκδίκησης. Από τα φοιτητικά κινήματα ('06 -'07 και '11) μέχρι και το κίνημα ενάντια στη λιτότητα, η κατάληψη συγκεκριμένων κτιρίων ή δημόσιων χώρων έγινε αντιληπτή ως μέσο πίεσης δια μέσου της παύσης παραγωγικών διαδικασιών, αλλά ταυτόχρονα και ως ένας τρόπος συγκρότησης σχέσεων και δημόσιας σφαίρας. Από το 2016 και μετά έχουμε δει ότι οι μετανάστριες και οι μετανάστες έχουν χρησιμοποιήσει αλληπάλληλα την πρακτική της κατάληψης στον ελλαδικό χώρο προκειμένου να διεκδικήσουν την ελευθερία της κίνησής τους. Απέκλεισαν για πολλούς μήνες τη σιδηροδρομική γραμμή της Ειδομένης προσπαθώντας να περάσουν προς την Ευρώπη, μπλόκαραν κεντρικούς οδικούς άξονες διαμαρτυρόμενοι για την αποκοπή της πορείας

τους είτε για τις άθλιες συνθήκες στα camp, και εν τέλει πολλοί και πολλές από αυτούς συμμετείχαν σε καταλήψεις στέγης έτσι ώστε να γλιτώσουν από την αθλιότητα των κλειστών ή των ανοιχτών κέντρων κράτησης.

Τη στιγμή δηλαδή που το ζήτημα της κατοικίας άρχισε να γίνεται σημαντικό για ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού (ντόπιων και μεταναστών), οι μετανάστες διεκδίκησαν και πολλές φορές κατάφεραν να ζουν σε σπίτια χωρίς να πληρώνουν ενοίκιο, ρεύμα και νερό δημιουργώντας ένα κίνημα καταλήψεων στέγης που δεν σχετιζόταν παρά σε μικρό βαθμό με τους πολιτικοποιημένους χώρους και τις ομάδες τους. Έτσι, οι κατασταλτικές εκστρατείες που εκφράστηκαν απέναντι στις καταλήψεις τα τελευταία χρόνια από την πλευρά του κράτους, δεν είχαν απλά ως στόχαστρο τις πολιτικές καταλήψεις, αλλά την ίδια την κοινωνική πρακτική της κατάληψης για λόγους στέγασης που κατάφερε να αναδείξει μία άμεση και ριζοσπαστική διέξοδο από τα σύγχρονα πολλαπλά προβλήματα σε σχέση με την εύρεση κατοικίας. Αφού λοιπόν, καταστάθηκαν οι καταλήψεις στέγης μεταναστών, ήρθαν στο στόχαστρο όσες καταλήψεις είχαν κοινωνικές αλλά και πολιτικές σχέσεις με μετανάστες δομώντας παραδείγματα κοινού αγώνα αλλά και όσες αποτελούσαν πρόβλημα για την ανάπτυξη διάφορων γειτονιών του κέντρου.

Τα αδιέξοδα που προκαλεί το στεγαστικό πρόβλημα και η διαχείρισή του, κυρίως τον τελευταίο καιρό, ωθούν σε μια όλο και αυξανόμενη ένταση στην αναζήτηση τρόπων επιβίωσης και παρεμβολής στη νέα συνθήκη της κατοικίας. Κυρίως στην Αθήνα και σε περιοχές που το πρόβλημα εντείνεται, το πεδίο αγώνα γύρω από το πρόβλημα της κατοικίας έχει ανοίξει με συζητήσεις, εκδηλώσεις και διαμαρτυρίες υποκειμένων που προσπαθούν να συλλογικοποιήσουν τις αρνήσεις τους και να απαντήσουν στον εκβιασμό του ενοικίου, είτε στη βάση της γειτονιάς, είτε της κοινής ανάγκης για στέγαση (πχ Ανοιχτή Συνέλευση Κατοίκων Πετραλώνων-Θησείου-Κουκακίου, Γραμμή 15, Συνέλευση ενάντια στον εκβιασμό του ενοικίου, Συνέλευση πόλης 790, ενώ στη Θεσσαλονίκη με το ζήτημα της στέγασης έχει καταπιαστεί η ΛΟΥΠΑ-κοινότητα συνάντησης και αγώνα φοιτητριών, ανέργων, επισφαλών και χαμένων παιδιών).

Βέβαια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι από την έναρξη της πανδημίας της covid-19 και έπειτα παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο μία (πιθανώς) εφήμερη επιστροφή στις μακροχρόνιες μισθώσεις. Τα διαθέσιμα σπίτια προς ενοικίαση φαίνεται πως αυξήθηκαν σε αρκετές πόλεις λόγω της πολύ μεγάλης απουσίας τουριστών, ωστόσο τα νοίκια παρέμειναν ακριβά και αν πριν μας ήταν δύσκολο να πληρώσουμε νοίκι και λογαριασμούς τώρα μας φαίνεται γολγοθάς. Ζούμε σε μία συνθήκη όπου οι ιδιοκτήτες μετά και από την εμπειρία του Airbnb φαίνεται να είναι απρόθυμοι να υποτιμήσουν την αξία των ακινήτων τους, ενώ ταυτόχρονα οι καθημερινές μας ανάγκες συνεχίζουν να μας πιέζουν. Το κράτος από την άλλη, για να αποφύγει μεγάλες εντάσεις όπως μαζικές αρνήσεις πληρωμών ενοικίου, ανακοίνωσε υποχρεωτική κατά 40% μείωση του ενοικίου της κύριας κατοικίας για τους/τις εργαζόμενους/ες που τίθενται σε αναστολή σύμβασης εργασίας. Φυσικά από το μέτρο αυτό βγαίνουν και πάλι κερδισμένοι οι ιδιοκτήτες, καθώς, οριοθετείται κρατικά η μείωση ενοικίου και άρα καθίσταται πολύ δυσκολότερη η όποια διαπραγμάτευση για περαιτέρω μείωση ή άρνηση πληρωμής του ενοικίου από την πλευρά των ενοικιασ(ρι)ών. Ταυτόχρονα, οι ιδιοκτήτες πέρα από το 60% του ενοικίου, τους επιστρέφεται με τη μορφή έκπτωσης από τη φορολογία ένα κομμάτι του 40% της μείωσης. Στη μείωση του ενοικίου βέβαια, δεν συμπεριλαμβάνονται όσες είμαστε άνεργες, όσοι αναγκαζόμαστε να δουλεύουμε μαύρα ή χάσαμε τη δουλειά μας. Ενώ, όσες παίρνουμε το επίδομα της αναστολής εργασίας πασχίζουμε με 534 ευρώ να τα βγάλουμε πέρα με τα νοίκια και τους λογαριασμούς που παρά την πανδημία συνεχίζουν να τρέχουν.

Καθ' όλη τη διάρκεια της covid-19 κεντρικό μότο της κρατικής καμπάνιας για τον κορονοϊό αποτέλεσε το «Μένουμε Σπίτι». Το οποίο για πολλούς και πολλές σημαίνει δουλεύουμε από το σπίτι, παρακολουθούμε μαθήματα από το σπίτι, διασκεδάσουμε στο σπίτι και γενικώς κάνουμε αναγκαστικά τα πάντα στον χώρο του σπιτιού. Βλέπουμε λοιπόν, ότι στον χώρο

του σπιτιού συμπυκνώθηκαν όλες οι σφαίρες δραστηριοτήτων, από την εργασία και την εκπαίδευση, μέχρι τη διασκέδαση και την κατανάλωση, αναδεικνύοντας πάρα πολύ έντονα τη σημασία της ποιότητας και του χώρου στον οποίο ζούμε. Είναι λοιπόν, διαφορετικό να ζούμε σε ένα ευρύχωρο και ευήλιο σπίτι, με κήπο και πολλά δωμάτια (όπως αυτό που έμενε ο Σπύρος Παπαδόπουλος στο διαφημιστικό σποτ¹⁴ του «Μένουμε Σπίτι») και διαφορετικό να ζούμε σε ένα σκοτεινό και μικρό διαμέρισμα, συχνά χωρίς θέρμανση ή πρόσβαση στο ίντερνετ. Φυσικά το «Μένουμε Σπίτι» προϋποθέτει και να έχουμε σπίτι, πόσο μάλλον ένα σπίτι στο οποίο μπορούμε να καλύψουμε ένα κομμάτι των αναγκών και επιθυμιών μας. Βλέπουμε λοιπόν, ότι το περίφημο σποτ δεν λογαριάζει όλους εκείνους που δεν έχουν σπίτι, τους άστεγους, τις μετανάστριες που στοιβάζονται στα κάμψ, ούτε εκείνες για τις οποίες το σπίτι είναι ένας χώρος επικίνδυνος. Όταν όμως δεν νιώθουμε καλά με το να μένουμε σπίτι, όταν για πολλές το σπίτι είναι επικίνδυνο λόγω της βίας που μπορεί να υφίστανται καθημερινά, όταν κάποιοι έχουν μείνει άνεργοι ή δουλεύουν ανασφάλιστες και πασχίζουν να καλύψουν το κόστος των όλο και αυξανόμενων ενοικίων, όταν συνεχίζουν να υπάρχουν άστεγες και οι μετανάστες στοιβάζονται στα κάμψ, τότε καταλαβαίνουμε ότι το μότο «Μένουμε Σπίτι» δεν μπορεί να μας συμπεριλάβει όλες.

V. Η ανάγκη για δημόσιο χώρο¹⁵

Παράλληλα με το αίτημα για την αξιοποίηση των άδειων κτιρίων βρίσκεται πάντα και αυτό για την αξιοποίηση ή διεκδίκηση του δημόσιου χώρου – ανάλογα από ποια σκοπιά διαβάζεται το αίτημα. Όταν μιλάμε για δημόσιο χώρο, δεν εννοούμε τον απλά «κοινόχρηστο» και γίνεται εδώ η διάκριση, καθώς πολλές φορές οι δυο αυτές έννοιες συγχέονται, είτε για χάρη απλοποίησης, είτε και σκόπιμα. Κοινόχρηστος χώρος για παράδειγμα μπορεί να είναι η αυλή ενός εστιατορίου, ο χώρος με τα τραπεζάκια μιας καφετέριας ή το αίθριο ενός εμπορικού κέντρου, αλλά σε καμία περίπτωση δεν είναι και δημόσιοι αυτοί οι χώροι καθότι υπόκεινται σε κάποια ιδιοκτησία και σε συγκεκριμένους εμπορευματικούς σκοπούς.

Εμείς, όταν μιλάμε για δημόσιο, εννοούμε τον χώρο εκείνο, που δεν είναι επικερδής με τους όρους του κεφαλαίου, λόγος για τον οποίο διακρίνεται τόσο η απαξίωσή του όσο και οι προσπάθειες εμπορευματοποίησης και ελέγχου του. Στις πόλεις μας υπάρχει τρομακτική έλλειψη σε δημόσιο χώρο και αυτό έγινε ακόμα πιο εμφανές στην περίοδο που διανύσαμε –και διανύουμε– καθώς, από τη στιγμή που ξεκίνησαν τα λοκντάουν βρεθήκαμε όλοι μας σε μια αναζήτηση δημόσιων ελεύθερων χώρων, πάρκων, πλατειών, γηπέδων για να κυκλοφορήσουμε, εκτονωθούμε, κοινωνικοποιηθούμε κοκ. Απαραίτητες ανάγκες τις οποίες δεν μπορούν –και ούτε θα έπρεπε– να καλύψουν οι περιφραγμένοι ιδιωτικοί χώροι, ούτε αυτοί των καταστημάτων και των καφέ.

Ο δημόσιος χώρος δεν μπορεί από μόνος του να αποτελέσει κέρδος. Παρόλα αυτά μπορεί –υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις και αναπλάσεις φυσικά– να αποτελέσει δέλεαρ και τουριστική ατραξιόν. Μπορεί να διαφημιστεί ως χώρος ανάτασης και ευεξίας και να παίξει τον ρόλο του στα παιχνίδια εντυπωσιασμού και ανταγωνισμού των πόλεων. Έτσι, ακόμα και ο διαθέσιμος «ελεύθερος» δημόσιος χώρος που διαθέτουν οι πόλεις είναι σε μεγάλο βαθμό κατευθυνόμενος προς εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων –βλ. Μεγάλος Περίπατος, ανάπλαση για τα καταστήματα στον πεζόδρομο της Αγίας Σοφίας.

Σε αυτά τα πλαίσια ακόμα πιο έντονη είναι η –χωρίς όρια– κατάληψη πεζοδρομίων και πλατειών από αμέτρητα τραπεζοκαθίσματα καταστημάτων που έχουν εξαφανίσει πλέον

14. <https://www.youtube.com/watch?v=F615LZYhZ48>.

15. Η συγγραφή του κειμένου αυτού ολοκληρώθηκε τον Μάρτη του 2021, ως εκ τούτου οι όποιες συγκρούσεις αναφορικά με τον δημόσιο χώρο που συνέβησαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης το αμέσως επόμενο διάστημα δεν έχουν συμπεριληφθεί στην ανάλυση του κειμένου.

κάθε δίοδο στους πεζούς. Στα χρόνια του κορονοϊού το φαινόμενο αυτό πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις, καθώς είδαμε τη συρρίκνωση του ήδη περιορισμένου δημόσιου χώρου. Με πρόσχημα την τήρηση των αποστάσεων και τα μέτρα κατά της διάδοσης του ιού, επιτυγχάνονταν η περαιτέρω κερδοφορία των μαγαζιών καθώς δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν σε μεγάλο βαθμό τους εσωτερικούς χώρους. Το γεγονός ότι από την πρώτη στιγμή κίόλας «έκλεισαν» και περιόρισαν την πρόσβαση σε όλους τους δημόσιους χώρους όπως πλατείες, πάρκα, παιδικές χαρές, την παραλία της Θεσσαλονίκης, μέχρι και στο δάσος του Σείχ Σου, ενώ πολλές από τις επιχειρήσεις και τα τουριστικά καταλύματα συνέχιζαν τη λειτουργία τους, αποτελεί δείγμα τόσο της κατευθυνόμενης χρήσης του δημόσιου χώρου όσο και της προσπάθειας ελέγχου του.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα όπου στη συγκυρία του κορονοϊού και στα πλαίσια ελέγχου της πανδημίας είχαμε εκδιώξεις και καταστολή νέων που χρησιμοποιούσαν τον δημόσιο χώρο (πλατεία Καλλιθέας στη Θεσσαλονίκη, πλατεία Αγίου Γεωργίου και πλατεία Αγίας Παρασκευής στην Αθήνα κλπ) για κοινωνικές ανάγκες, ενώ παράλληλα βλέπαμε φιέστες στα εγκαίνια της πλατείας Ομονοίας με εικόνες συνωστισμού. Με αποκορύφωμα τα σκηνικά απρόσκοπτης βίας, ελέγχου και καταστολής στην πλατεία της Νέας Σμύρνης προς όλους τους χρήστ(ρι)ες τις πλατείας ανεξάρτητα της κοινωνικής και ηλικιακής ομάδας στην οποία ανήκουν.

Ο έλεγχος στον δημόσιο χώρο παίρνει πολλαπλές μορφές ανάλογα με τη συγκυρία και τους χρήστες του. Στην πραγματικότητα έχουμε μια συνεχόμενη καταπάτηση του δικαιώματος πρόσβασης και ελεύθερης έκφρασης στον δημόσιο χώρο και φυσικά του δικαιώματος στην πόλη που τείνουν να προβάλλουν ως επιχείρημα σε διάφορες προεκλογικές καμπάνιες κατά καιρούς δημοτικοί συνδυασμοί. Βλέπουμε όλο και περισσότερους περιορισμούς στη χρήση και πρόσβαση στον δημόσιο χώρο ακόμα και με πολύ πρακτικούς όρους όπως οι περιφράξεις, οι κάμερες και η φύλαξη σε πάρκα, παιδικές χαρές και χώρους αναψυχής. Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το παράδειγμα των παιδικών χαρών, όπου με το πρόσχημα της προστασίας των παιδιών από οτιδήποτε το «διαφορετικό» μπαίνει ένα ακόμη λιθαράκι στην κοινωνική νομιμοποίηση για περαιτέρω έλεγχο και περίφραξη των δημόσιων χώρων. Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι χώροι διαμορφώνονται με μια περίκλειστη λογική, περιφραγμένοι με κάγκελα σε όλη την έκτασή τους και συγκεκριμένα είσοδο η οποία κλειδώνει συγκεκριμένες ώρες εντάσσοντας όλο τον χώρο υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις χρήσης του και από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, αποκλείοντας οποιαδήποτε άλλη –πέρα από τα «αποδεκτά» πλαίσια χρήση.

Έτσι ο δημόσιος χώρος υπόκειται σε συγκεκριμένα πρότυπα χρήσης, όπου ορισμένες κοινωνικές ομάδες όπως μετανάστες, χρήστες ουσιών, άστεγοι και σεξεργάτριες δεν ταιριάζουν. Επιπλέον, στα εμπορευματικά πρότυπα που προωθούνται δεν χωράνε οι υπόλοιπες χρήσεις το οποίο μπορεί να συμπεριλαμβάνει πολιτικές – πολιτιστικές εκδηλώσεις, συνελύσεις γειτονιάς και ομάδων, εξωθεσμικές και αυτόνομες δράσεις, άραγμα νέων και λοιπά, γεγονός το οποίο περιορίζει την ελεύθερη έκφραση και πρόσβαση στον δημόσιο χώρο. Είναι χαρακτηριστικό ότι διαφορετικές εθνοτικές ομάδες χρησιμοποιούν και οικειοποιούνται με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους τον δημόσιο χώρο και είναι συχνό το φαινόμενο εκδίωξής τους από αυτόν ή της σκόπιμης υποβάθμισης των συγκεκριμένων χώρων από τη στιγμή που δεν ταιριάζουν στην «καθαρόαιμη ελληνική κουλτούρα». Έτσι, η πρόσβαση και χρήση του δημόσιου χώρου, όχι μόνο δεν είναι ελεύθερη, αλλά και καθοδηγούμενη, μέσω των προτύπων που προωθούνται.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια βρίσκεται και η νέα κίνηση για περιορισμό και έλεγχο των πανε-

πιστημίων, μέσω της πανεπιστημιακής αστυνομίας και το κλείσιμο των χώρων. Στην ουσία αφαιρείται ένα κομμάτι του δημόσιου χώρου και μάλιστα αρκετά σημαντικό από την ίδια την πόλη. Συγκεκριμένα στη Θεσσαλονίκη ο αποκλεισμός του ΑΠΘ από τη δημόσια χρήση όχι μόνο δημιουργεί ένα μεγάλο λειτουργικό κενό στην πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική ζωή της πόλης, αλλά και δυσχεραίνει την καθημερινή ζωή των χρηστών του και των διερχομένων, μιας και λειτουργεί ως αναπόσπαστο κομμάτι του αστικού δικτύου.

Εκτός από το ζήτημα της πρόσβασης, χρήσης και του ελέγχου του δημόσιου χώρου, τίθεται και το ζήτημα της προσβασιμότητας είτε αυτό αφορά συγκεκριμένες πρακτικές όπως κλειστά πάρκα και παιδικές χαρές, είτε αφορά την ανεμπόδιστη κυκλοφορία στο σύνολο των δημόσιων χώρων. ΑμΕΑ, γονείς με καρτσάκια και ηλικιωμένοι έχουν μειωμένη πρόσβαση καθώς δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές, όπως ράμπες για ΑμΕΑ, αναβατόρια και κεκλιμένα επίπεδα. Επιπλέον, η μετακίνηση των παραπάνω ομάδων γίνεται ακόμη πιο δύσκολη στην πόλη εξαιτίας των στενών πεζοδρομίων, των τραπεζοκαθισμάτων που απλώνονται σε όλο το πλάτος των πεζοδρομίων και των παρκαρισμένων αυτοκινήτων σε ράμπες και θέσεις ΑμΕΑ. Σαν να μην έφτανε αυτό στη συγκυρία του κορονοϊού είδαμε τη μεγαλύτερη εξάπλωση των τραπεζοκαθισμάτων και των νέων αδειών τους με τη δικαιολογία των μέτρων προστασίας, που καθιστά τη μετακίνηση αυτών των ομάδων οριακά αδύνατη.

VI. Αντί επιλόγου – η αναζήτηση του χαμένου χώρου

Ύστερα από αυτή τη σύντομη παρουσίαση σε σχέση με την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και τις αλλαγές που υφίστανται οι πόλεις, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι το μέλλον μοιάζει όλο και πιο ζοφερό, ότι οι πόλεις γίνονται όλο και πιο καθαρές και αποστειρωμένες, μονάχα για να εξυπηρετούν την παραγωγή και την κατανάλωση, όπου η διαβίωση για τους κατοίκους της πόλης είναι όλο και πιο δύσκολη.

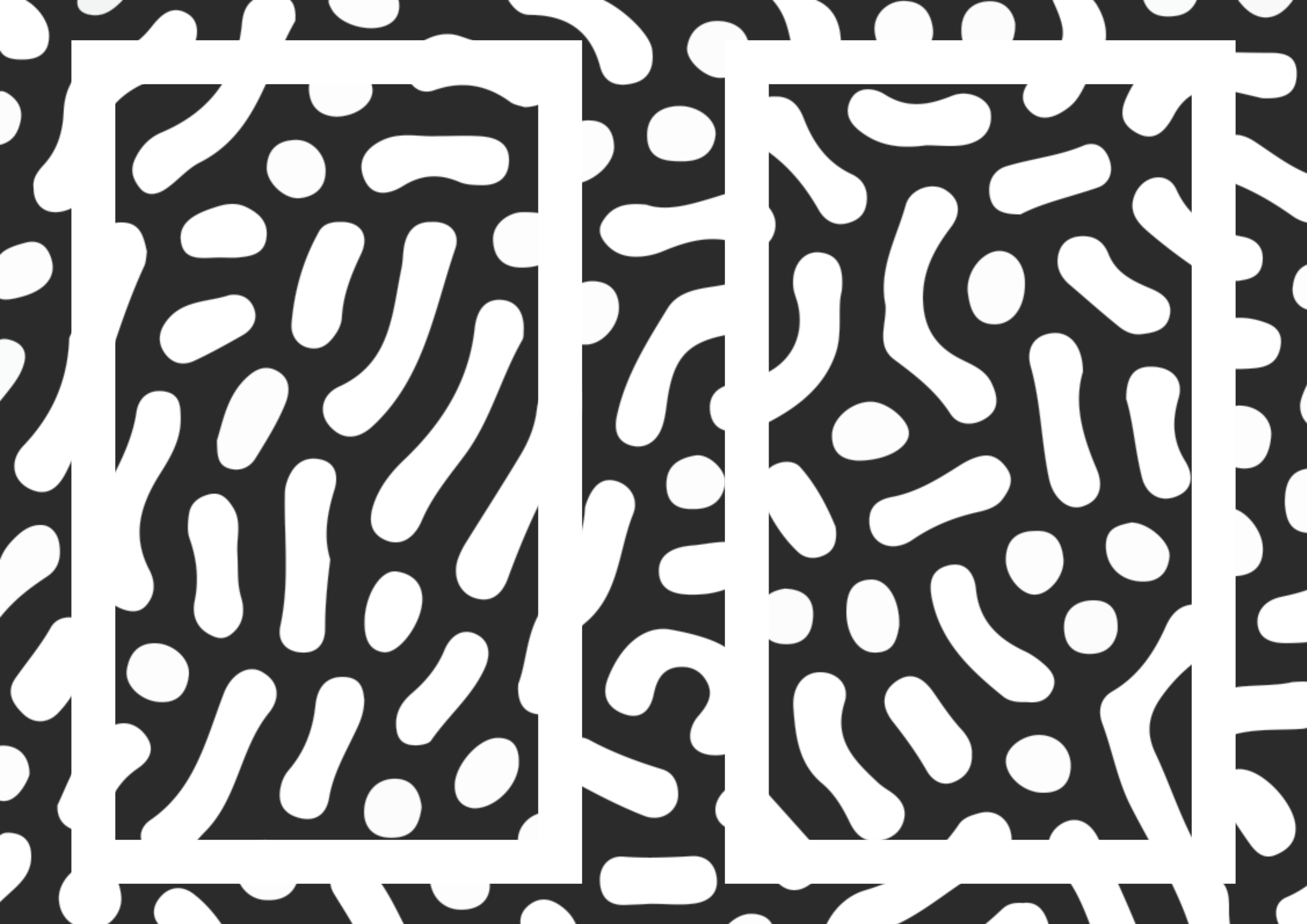
Οι πόλεις όμως δεν διαμορφώνονται μονάχα από το κεφάλαιο, αλλά ανέκαθεν αποτελούσαν ένα πεδίο σύγκρουσης διαφορετικών πολιτικών και κοινωνικών πρακτικών. Οι πόλεις και οι γειτονιές διαμορφώνονται και από τους ανθρώπους, τον τρόπο που κινούνται και ζουν, τα μέρη στα οποία συναντιούνται και κοινωνικοποιούνται, τους τόπους όπου διαρρηγνύεται η γραμμικότητα του χρόνου, εκεί που ξεδιπλώνονται οι επιθυμίες μας. Η αντίληψη λοιπόν, για την πόλη και τον χώρο περιλαμβάνει την ξεδίπλωση μίας συναισθηματικής, σωματικής και ζωντανής εμπειρίας, τόσο ατομικής, όσο και συλλογικής, περιλαμβάνει την αίσθηση του πάθους και της δράσης, τις καθημερινές πρακτικές και όλες εκείνες τις ιδιαίτερες στιγμές που χαράσσουν στη μνήμη μας τη θύμηση ενός χώρου.

Γι' αυτό λοιπόν, η πόλη αποτελεί για εμάς ένα από τα πεδία που εδαφικοποιούνται οι αρνήσεις και οι επιθυμίες μας, από τους αγώνες για τη μείωση των ενοικίων και τις καταλήψεις στέγης, μέχρι την εναντίωση στον εξευγενισμό και την τουριστικοποίηση, από την εναντίωση στην «καθαρότητα» και την αποστείρωση των γειτονιών μας, μέχρι την οικειοποίηση και απελευθέρωση του δημόσιου χώρου.

Τώρα όσο ποτέ άλλοτε, ο χώρος και κυρίως ο δημόσιος αποτελεί το μέρος όπου οι άνθρωποι μπορούν να ανασάνουν• το μέρος που μπορούν να ξεφύγουν από το σπίτι και την κλεισούρα, όπου μπορούν να συναντηθούν ξεπερνώντας τον φόβο και να σπάσουν τη ροή της καθημερινότητας που περιορίζεται στη δουλειά και το σπίτι• είναι εκεί όπου πορευόμενοι μαζί με άλλες, οι «άσκοπες μετακινήσεις» αποκτούν νόημα. Τους τελευταίους μήνες αυτή η ανάγκη να βρεθούμε στον δημόσιο χώρο εδαφικοποιήθηκε στο campus του ΑΠΘ όπου οι φοιτητικές καταλήψεις κατάφεραν να «απελευθερώσουν» ένα μεγάλο κομμάτι δημόσιου και ανοικτού χώρου στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Οι κατειλημμένες σχολές και οι ατελείωτες συνελεύσεις, το άραγμα στα γρασίδια και το ασταμάτητο βόλεις, οι βόλτες και τα ραντεβού στην πλατεία χημείου αποτέλεσαν μερικές από τις στιγμές που καταφέραμε να πάρουμε πίσω τον κλεμμένο χωροχρόνο και να ξανασυναντηθούμε χωρίς φόβο.

Για τη συγγραφή αυτού του κειμένου διαβάστηκαν:

- Φάμπρικα Υφανέτ, *Νεοφιλελεύθερες αστικές πολιτικές, εξευγενισμός, δημιουργικές πόλεις και citybranding*.
- Φάμπρικα Υφανέτ, *Φεστιβαλοποίηση των πόλεων, Μια κριτική στη Documenta και στη θεσμική ενσωμάτωση της τέχνης*.
- Λούπα, *Συζήτηση για τη στέγαση*, 2019.
- Περιοδικό *Κομπρεσέρ*, για την πόλη και τον χώρο, τεύχη 1-8.
- Περιοδικό *Γραμμή 15*, τεύχη 1-3.
- David Harvey, *Το δικαίωμα στην πόλη*.
- Μπάσταρδες με μνήμη, *Καλωσήρθατε στο Gentrification*.
- Τα παιδιά της Γαλαρίας, «*Ευγενίζοντας τους πληβείους, (ορισμένες) διαδικασίες «κυριοποίησης» στην Αθήνα*».
- RosaNera, *Τουριστικοποίηση ενάντια στην κοινωνία*, 2017.
- Ομάδα Αυτόμορφωσης για το Κεφάλαιο του Μαρξ, *Μάθημα 43ο: Αστικοποίηση του κόσμου και χωροχρονική δυναμική του καπιταλισμού, Α: Παραγωγή του χώρου και γαιοπρόσδοδος*.
- Γρέζι, *Τουριστικοποίηση και το φαινόμενο του airbnb*.
- <https://akea2011.com/2020/07/15/megalosperipatosgentrification/>
- <https://www.athenssocialatlas.gr>

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Προκειμένου να κατανοήσουμε τη νέα πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί για τους χιλιάδες μετανάστες και τις μετανάστριες που βρίσκονται ή προσπαθούν να περάσουν από/στην Ελλάδα, θα πρέπει να σταθούμε σε κάποια σημεία που θεωρούμε κομβικά, επειδή καταφέρνουν να συμπυκνώσουν τις αλλαγές που συντελούνται στο πέρασμα του χρόνου. Άλλωστε, έχει περάσει αρκετός καιρός από την τελευταία φορά που μιλήσαμε μέσα από αυτό το έντυπο για το λεγόμενο «μεταναστευτικό», οπότε μία συνοπτική περιοδολόγηση κρίνεται αναγκαία, γνωρίζοντας, φυσικά, ότι είναι δύσκολο να αποφύγουμε τα χρονικά μπρος – πίσω.

Θα ξεκινήσουμε, λοιπόν, από τη διαδοχή του ΣΥΡΙΖΑ από τη ΝΔ στην κρατική ηγεσία. Παρότι, ήδη από τα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ είχαν αρχίσει να διαφαίνονται οι κατευθύνσεις στην κρατική διαχείριση των μεταναστών, θα λέγαμε πως η κυβέρνηση της ΝΔ επιτάχυνε τις εξελίξεις και αυτό είναι κάτι που πρέπει να επισημανθεί. Όσο μας ενδιαφέρει δηλαδή, να εντοπίζουμε και να αναδεικνύουμε τη συνέχεια του κράτους, παρά τις αλλαγές στο πολιτικό προσωπικό, άλλο τόσο προσπαθούμε να έχουμε τη διαύγεια να αναγνωρίζουμε τις μετατοπίσεις που αυτές σηματοδοτούν. Προτιμάμε, λοιπόν, να μην οχυρωθούμε πίσω από μια επίφαση αντικρατισμού που διακηρύττει ότι «τίποτα δεν άλλαξε – ο εχθρός είναι ακόμα εδώ», αλλά να ερευνήσουμε πώς ένα νέο καθεστώς ενσωματώνει την κριτική στο προηγούμενο.

Ένα από τα πρώτα πράγματα που επιδίωξε η κυβέρνηση της ΝΔ, ήδη προεκλογικά, ήταν να ταυτίσει τον μεταναστευτικό πληθυσμό με μια εν δυνάμει απειλή για την εθνική ασφάλεια¹. Αυτή η ρητορική δεν αποτελεί κάτι καινούριο, αντιθέτως,

1. «Η κατάσταση στα νησιά είναι δραματική. Εξετάζουμε τις προσφυγικές και μεταναστευτικές εισροές και υπό το πρίσμα των δυνητικών απειλών για την ασφάλεια της χώρας». Νίκος Παναγιωτόπουλος, υπουργός εθνικής άμυνας, 24/9/19

θα λέγαμε, ότι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιδεολογικής φαρέτρας κάθε έθνους – κράτους που σέβεται τον εαυτό του. Αξίζει, όμως, να αναλυθεί για άλλη μια φορά, ακριβώς επειδή η κυβέρνηση της ΝΔ επέλεξε να επενδύσει κεντρικά σε αυτή, καθιστώντας την το βασικό επικοινωνιακό σχήμα, στη βάση του οποίου θα δικαιολογούσε την πολιτική της. Πέρα, όμως, από το να προσοικονομεί την κρατική πολιτική, το σχήμα αυτό παρουσιάζει έξτρα ενδιαφέρον, γιατί την ίδια στιγμή, αντανακλά τη συντηρητική μετατόπιση που συντελείται κοινωνικά.

1. Η ταξική πάλη ως ριζικά ανασφαλής διαδικασία

Σε αυτό το σημείο και προκειμένου να προχωρήσουμε, προϋποτίθεται μια μίνιμουμ συμφωνία: όταν το κράτος μιλάει για ασφάλεια, εννοεί την ομαλή αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων. Το πρόβλημα που καλείται να διαχειριστεί είναι ότι η διαδικασία αυτή είναι εγγενώς ανασφαλής, καθώς προκύπτει από την ταξική πάλη, τη διαρκή σύγκρουση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Στη σύγκρουση αυτή δεν υπάρχει προκαθορισμένο αποτέλεσμα. Και οι δύο πλευρές προσπαθούν συνεχώς να διασφαλίσουν τους καλύτερους δυνατούς όρους για την αναπαραγωγή τους, με την έκβαση των γεγονότων να παραμένει συνεχώς ανοικτή. Αυτή η ενδεχομενικότητα, ο χώρος δηλαδή για το απρόβλεπτο, είναι που μπαίνει στο στόχαστρο της κρατικής πολιτικής της ασφάλειας. Αυτό που προσπαθεί να εξαλείψει, είναι η πιθανότητα να προκύψει μια τάση αμφισβήτησης της καπιταλιστικής σχέσης.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι η διαχείριση της ανασφάλειας δεν αποτελεί ένα πρόβλημα μόνο απ' την πλευρά του κεφαλαίου και του πολιτικού του προσωπικού. Αντιθέτως, ορίζει και τους δύο πόλους της σχέσης κεφαλαίου – εργασίας. Πέρα από την αβεβαιότητα των αφεντικών για τα κέρδη τους και το άγχος των κυβερνήσεων για την εφαρμογή της πολιτικής τους, ορίζει και τη διαβίωση ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Το αίσθημα της ανασφάλειας είναι κοινωνικά διαδεδωμένο και αποτυπώνεται σε διάφορες όψεις της καθημερινότητας. Πολλοί είναι αυτοί, που δεν ξέρουν τι θα τους ξημερώσει, αν θα έχουν ή αν θα μπορέσουν να βρουν δουλειά για να τα βγάλουν πέρα, να πληρώσουν νοίκια κλπ. Την ίδια στιγμή η μοναξιά κυριαρχεί, οι φίλοι αποξενώνονται και οι υποχρεώσεις πληθαίνουν.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η ανάγκη των υποκειμένων για ένα αίσθημα σταθερότητας και σιγουριάς είναι κάτι που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Όσο αυτό το αίσθημα δυσκολεύεται να παραχθεί μέσα από τις κοινότητες αγώνα, την αμεσότητα και την αλληλεγγύη, οι περισσότεροι στρέφονται στο κράτος προκειμένου να το εκπληρώσει, καθώς αυτό γίνεται αντιληπτό ως εκφραστής του «γενικού συμφέροντος». Αυτή η απώλεια/εκχώρηση του ελέγχου των ανθρώπων πάνω στους όρους διαβίωσης τους, συμβάλει στην εμφάνιση της πολιτικής σφαίρας ως διαχωρισμένης από την υπόλοιπη κοινωνία αλλά και ως μέρος όπου μπορούν να επιλυθούν τα προβλήματα που δημιουργούνται στην κοινωνική/οικονομική ζωή. Στη σφαίρα αυτή, το κράτος αναγνωρίζει τα άτομα ως αφηρημένα αστικά υποκείμενα και παρουσιάζει τις μεταξύ τους ανταγωνιστικές σχέσεις και την ανισότητα που δημιουργείται, ως σχέσεις ελεύθερης ανταλλαγής και τυπικής ισότητας απέναντι στον νόμο. Κάπως έτσι, το αρχικό διακύβευμα, αυτό της δημιουργίας ενός αισθήματος σιγουριάς και σταθερότητας μέσα στην συγκρουσιακή συνθήκη αναπαραγωγής του καπιταλισμού, παύει να είναι κάτι που μπορεί να βρεθεί αναμεταξύ των ανθρώπων, στον τρόπο δηλαδή με τον οποίο αλληλοσχετίζονται και μετατρέπεται σε κάτι εξωτερικό και διαχωρισμένο από αυτούς, σε κάτι που πρέπει να επιβληθεί ή να παραχωρηθεί: στο καθεστώς «νόμος και τάξη» ή στο «δικαίωμα στην ασφάλεια».

Αυτό που δεν αλλάζει, όμως, είναι το γεγονός ότι οι παροχές του κράτους (η πρόνοια, τα δικαιώματα κλπ) είναι συγκεκριμένες, δε φτάνουν για όλους. Ο καπιταλισμός συνεχίζει να παράγει συνεχώς πληθυσμούς που περισσεύουν. Τα ίδια τα δικαιώματα προϋποθέτουν τη διάκριση ανάμεσα σε δικαιούχους και μη: προκειμένου κάποιοι να τα απολαμβάνουν, κάποιοι άλλοι πρέπει να αποκλείονται. Ο φόβος για τον Άλλο εμφανίζεται, σε αυτό το σημείο, μεσολαβημένος από την πρόσβαση στο κράτος και την προστασία του. Η μεσολάβη αυτή μεταφράζεται σε μια ένταση του ανταγωνισμού στο εσωτερικό του πληθυσμού, βαθαίνοντας ακόμα περισσότερο τους φυλετικούς διαχωρισμούς. Κάπως έτσι, οι ντόπιοι είναι καχύποπτοι απέναντι στους μετανάστες γιατί «τους παίρνουν τα επιδόματα», αποτελούν βάρος για το δημόσιο σύστημα υγείας, η αναπαραγωγή τους συνολικά αποτελεί μεγάλο κόστος για τους φορολογούμενους, «δεν χωράνε» κλπ. Τα επιχειρήματα αυτά αποδεικνύουν με τον πιο κυνικό τρόπο, ότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού έχει αντιληφθεί ότι «η πίτα δεν φτάνει για όλους» και είναι αποφασισμένο να κάνει τα πάντα προκειμένου να επιβιώσει. Ο προσανατολισμός του κοινωνικού αιτήματος για ασφάλεια προς το κράτος επιφέρει τη σταδιακή εθνοποίηση του ζητήματος. Ως εκ τούτου, οι πρώτοι που θα αποκλειστούν και θα στοχοποιηθούν ως υπεύθυνοι, είναι οι μετανάστες και οι μετανάστριες.

II. Οι ρατσιστικές επιτροπές κατοίκων και το συμφέρον τους

Αν μας ενδιαφέρει να δούμε λίγο πιο προσεκτικά τις διεργασίες εθνοποίησης που συντελούνται στο κοινωνικό πεδίο, θα πρέπει αναγκαστικά να σταθούμε στις δεκάδες ρατσιστικές επιτροπές κατοίκων που αντέδρασαν στο πλάνο μετεγκατάστασης μεταναστών στην ενδοχώρα. Ποιοι είναι, λοιπόν, όλοι αυτοί που βγήκαν να διαδηλώσουν κατά των μεταναστριών στα νησιά και αλλού και τι τους κινητοποιεί; «Το χρήμα!» είναι η ενστικτώδης απάντηση. Είναι γνωστό άλλωστε, ότι αυτός ο κόσμος κινείται γύρω από το χρήμα κι αυτή η διαπίστωση δε λείπει ποτέ ψέματα. Έτσι και δω, μοιάζει να συλλαμβάνει ένα κομμάτι της πραγματικότητας. Μικρά και μεγάλα αφεντικά, ξενοδόχοι, επιχειρηματίες και τοπικοί άρχοντες βγαίνουν στους δρόμους ωρυόμενοι προκειμένου, είτε να διαπραγματευτούν με το κράτος για περισσότερα κονδύλια «στήριξης της τοπικής κοινωνίας», είτε για να φοβηθούν τους μετανάστες να δουλέψουν για ψίκουλα, είτε, σε κάποιες περιπτώσεις, να διασφαλίσουν ότι οι εικόνες των εξαθλιωμένων μεταναστριών δε θα υποτιμήσουν το τουριστικό προϊόν που προσφέρουν.

Για όλους αυτούς, λοιπόν, τα κίνητρα είναι ξεκάθαρα και οι σκοποί γνωστοί. Το ερώτημα, όμως είναι, τι δουλειά έχει δίπλα τους η ταλαιπωρημένη ντόπια εργατική τάξη; Μήπως δε βλέπει ότι η υποτίμηση των μεταναστ(ρι)ών που παζαρεύεται, θα συμπαρασύρει στον πάτο και την αξία της δικιά της εργατικής δύναμης; Πρόκειται για έλλειψη συνείδησης ή για προδοσία; Ή μήπως δεν υπήρχαν εργάτες στις συγκεντρώσεις; Για να θέσουμε το ερώτημα αλλιώς, αυτό που μας απασχολεί είναι: Γιατί σε κάποιους το υλικό συμφέρον παρουσιάζεται μπροστά τους ως τέτοιο, καθαρά και ξάστερα, ενώ σε κάποιους άλλους εμφανίζεται παραμορφωμένο ως ιδεολογία; Προκειμένου να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα θα πρέπει να προβληματιστούμε πάνω στο τι απαντήσεις προσφέρει στους ανθρώπους η κοινότητα του έθνους, αλλά και το πώς συγκροτείται αυτή η κοινότητα.

Έχουμε ισχυριστεί και στο παρελθόν ότι, πέρα από προπαγάνδα των αφεντικών και εργαλείο επιβολής της κοινωνικής ειρήνης από τη μεριά του κράτους, η εθνική ιδεολογία αποτελεί για πολλούς, ένα καταφύγιο σιγουριάς και σταθερότητας μέσα στο συγκρουσιακό και επισφαλές περιβάλλον αναπαραγωγής της ταξικής κοινωνίας. Από τη μία, λοιπόν, η τραυματική εμπειρία των ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων προκύπτει άμεσα από την

καθημερινότητα των υποκειμένων. Από την άλλη, τα στηρίγματα που αναζητούν κατασκευάζονται μέσα στο πέρασμα των χρόνων, με τρόπο που αποκρύπτει την ιστορία τους. Η «γλώσσα που μιλάμε», ο «κοινός μας πολιτισμός», η αίσθηση της εντοπιότητας και τα «σύνορά μας» κρύβουν από πίσω τους διωγμούς πληθυσμών και απαγορεύσεις, τη βία της πρωταρχικής συσσώρευσης και τη διάλυση κοινοτήτων για την καλύτερη κυκλοφορία του κεφαλαίου. Αυτές οι καπιταλιστικές λειτουργίες, μέσω της συνεχούς επανάληψης καταλήγουν να αντικειμενοποιούνται και να εμφανίζονται στην επιφάνεια της κοινωνικής ζωής σαν να ήταν από πάντα εκεί, σα να προέκυψαν «φυσικά». Μια σειρά από «αυτονόητα συμπεράσματα» και «αυτοεκπληρούμενες αλήθειες» που μας διαχωρίζουν από / αποκλείουν τους Άλλους και κυκλοφορούν ανάμεσα μας με την μορφή της λαϊκής γνώσης, αποτελούν την πρώτη ύλη για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Το ότι «μας παίρνουν τις δουλειές» ή ότι «ο μεγαλέξανδρος ήταν έλληνας» μοιάζει με κάτι που, υποτίθεται, το ξέρουν όλοι κι αυτό αρκεί. Μέσα στα χρόνια κάποιες νέες αφηγήσεις έρχονται να αντικαταστήσουν κάποιες παλιές και να προστεθούν δίπλα στις σταθερές: σήμερα, είναι λίγοι αυτοί που ακόμα ισχυρίζονται πως οι λευκοί έχουν μεγαλύτερο εγκέφαλο από τους σκουρόχρωμους και περισσότεροι αυτοί που θεωρούν ότι οι δεύτεροι «δεν πλένονται αρκετά». Θα λέγαμε λοιπόν πως οι παραπάνω αφηγήσεις δεν συνιστούν απλά ψέματα που δημιούργησε το κράτος και τα αφεντικά για να μας παραπλανήσουν (αν και συμμετέχουν ενεργά στη διάδοση και την αναπαραγωγή τους), αλλά είναι προϊόν της συνολικής αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές εμφανίζουν συνεχώς τα αποτελέσματα τους ως προϋποθέσεις τους, δημιουργώντας ένα υπόστρωμα από κοινωνικές αντιλήψεις και νόρμες που προδιαθέτουν τη σκέψη και τις επιλογές των ανθρώπων.

Γιατί τα λέμε, όμως, όλα αυτά; Γιατί επιμένουμε, ότι η εθνική ενότητα είναι παγίδα; Μήπως μας έχουν πιάσει ευαισθησίες για τους καπνένους τους ρατσιστές; Σε αυτό το σημείο πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι βρισκόμαστε αρκετά μακριά από προσεγγίσεις που αντιλαμβάνονται τον ρατσισμό ως στρέβλωση, προκατάληψη ή οπισθοδρομικό κατάλοιπο μιας, κατά τα άλλα, ουδέτερης οικονομίας που στοχεύει στην πρόοδο. Επίσης, δεν τρέφουμε αυταπάτες ότι η λύση στο πρόβλημα βρίσκεται στην «καλύτερη ενημέρωση των ρατσιστών», ούτε στην «επιμόρφωση των φασιστών». Ο ρατσισμός έχει πράγματι υλική βάση, αρκεί να μπορούμε να τη συλλάβουμε και πέρα από μια στενά εννοημένη «οικονομία». Στην προσέγγιση αυτή, θα πρέπει να μην υποτιμήσουμε το στάτους που αποκτούν τα άτομα μέσα από τη συμμετοχή τους στην κοινότητα του έθνους, εννοώντας, το συμβολικό κεφάλαιο που προκύπτει μέσα από την οριζόντια αλληλοαναγνώριση όσων λογίζονται ως ομοεθνείς. Ένα στάτους ικανό να ανασύρει τα άτομα από το περιθώριο της ασημαντότητας και της ανυποληψίας και να τους προσδώσει μια κάποια αναγνώριση και νόημα. Για τον ίδιο λόγο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τον ρόλο των μακεδονικών συλλαλητηρίων στη διαμόρφωση των (μετέπειτα) ρατσιστικών επιτροπών κατοίκων.

III. Από τα συλλαλητήρια για τη Μακεδονία, στο κυνήγι μεταναστών

Δεν ήταν λίγοι αυτοί που, πριν μερικά χρόνια, ισχυρίστηκαν ότι τα μακεδονικά συλλαλητήρια θα ξεφούσκωναν γρήγορα, διακρίνοντας σε αυτά έναν παροδικό τόνο. Ο ισχυρισμός αυτός θεμελιωνόταν στη διαπίστωση της απουσίας υλικών συμφερόντων που να συνέχουν τους συμμετέχοντες. Η κίνηση τους έγινε αντιληπτή ως «σκέπη ιδεολογία» και η εστίαση μετατοπίστηκε στις μεθοδεύσεις και την προπαγάνδα της -αντιπολιτευόμενης τότε- ΝΔ. Τα αίτια αναζητήθηκαν σε σκιώδεις φιγούρες, που κρύβονταν πίσω από τη διοργάνωση τους και «κινούσαν τα νήματα». Παραμερίστηκε το γεγονός ότι πλήθος κόσμου κατέβαινε επίμονα στον δρόμο για καιρό, συγκρότησε σχέσεις εμπιστοσύνης, συγκρούστηκε με την αστυνομία, κατάφερε να αποσπάσει την κοινωνική νομιμοποίηση του

«αντικαθεστωτικού» και απέκτησε μια κοινή ιστορία με τα δικά της σημεία αναφοράς. Με αυτόν τον τρόπο, η εθνική κοινότητα συγκρότησε εκ νέου το πλαίσιο αναφοράς της και έκανε ευκολότερη την ταυτοτική της αναπαραγωγή. Ο ερμηνευτικός της χαρακτήρας, που εξηγεί τον κόσμο και τα δεινά του, συναρθρώθηκε με τον δεοντολογικό, που υποδεικνύει στα άτομα τι πρέπει να κάνουν, έως ότου η εθνική κοινότητα να αποκτήσει υλικές προεκτάσεις. Σταδιακά, οι μητροπολιτικές μαζώσεις των ελλήνοφρονων στα μεγάλα αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Αθήνα), που στόχευαν την κεντρική πολιτική σκηνή (Λευκός Πύργος, Βουλή), έδωσαν τη θέση τους σε διάσπαρτες μικρότερες επιτροπές κατοίκων, που συγκροτούνταν περισσότερο στη βάση του τοπικού (επαρχιακά χωριά, γειτονιές, σχολεία). Ο λόγος των συμμετεχόντων μετατοπίστηκε από μια πιο φανταστική σύλληψη του έθνους, που διεκδικούσε γενέτειρες αυτοκρατόρων και σύμβολα του παρελθόντος, σε μια πιο υλική, που μιλούσε για υποβάθμιση των γειτονιών, πλήγμα στον τουρισμό, κλεμμένες δουλειές και εγκληματικότητα².

Αυτό που παρατηρούμε, λοιπόν, τα τελευταία χρόνια είναι μια εθνοποίηση του κοινωνικού ζητήματος, αντίστοιχη με αυτήν που προηγήθηκε της εκλογής του ΣΥΡΙΖΑ. Εκείνη την περίοδο, ήταν τα κινήματα αυτομείωσης που μετατράπηκαν σε επιτροπές για τη διαγραφή χρέους, η κριτική στην πολιτική ως διαχωρισμένη σφαίρα που εξέπεσε σε καταγγελία για την κακοδιαχείριση, η αμφισβήτηση των εκμεταλλευτικών σχέσεων που κατέληξε σε προσκόλληση γύρω από την διακρατική κατανομή ισχύος, η ελπίδα που ντύθηκε ρεάλ πολιτική διαχείριση. Σήμερα, και ενώ η καπιταλιστική αναδιάρθρωση έχει κάμψει την αγωνιστική διάθεση του προλεταριάτου, η συσσωρευμένη κοινωνική δυσαρέσκεια άρχισε να κατευθύνεται πλέον ενάντια σε όποιον αμφισβητούσε τα βασικά στηρίγματα που παρείχαν μια αίσθηση σταθερότητας και συνοχής: στους μετανάστες που αλλοίωναν τον πολιτισμό μας, τους gay και τους περίεργους που υπονόμειαν την οικογένεια, όσες κλείνουν τους δρόμους διασαλεύοντας την τάξη, την Τουρκία που απειλεί την πατρίδα μας κλπ.

IV. Από τον «υβριδικό πόλεμο» στον Έβρο, στις «υγειονομικές βόμβες» επί covid-19. Διαδρομές της κρατικής αντιμεταναστευτικής πολιτικής

Αν το έδαφος για την αυστηροποίηση της αντιμεταναστευτικής πολιτικής προλειάνθηκε μέσα από τη ρητορική της ασφάλειας, τα γεγονότα στον Έβρο και τα νησιά, που έλαβαν χώρα τον Φλεβάρη του '20, ήταν αυτά που επισφράγισαν σε συμβολικό και πραγματικό επίπεδο την αλλαγή της κρατικής διαχείρισης. Αναφερόμαστε στην κίνηση χιλιάδων μεταναστών που προσπάθησαν να περάσουν στην Ελλάδα μέσω Τουρκίας και την απάντηση του ελληνικού κράτους που έστειλε τον στρατό και την αστυνομία προκειμένου να την αναχαιτίσει.

Το τι συνέβη είναι λίγο – πολύ γνωστό. Στον Έβρο τα σώματα ασφαλείας μοίρασαν απλόχερα ξύλο και δακρυγόνα, ενώ πραγματοποίησαν δεκάδες επαναπροωθήσεις και τουλάχιστον 3 δολοφονίες³. Δίπλα τους βρέθηκαν πολλοί καλοθελητές πολίτες που έσπευσαν να συνδράμουν στην υπεράσπιση των συνόρων: από ντόπιους ρατσιστές μέχρι οργανω-

2. Οι ρατσιστικές επιτροπές κατοίκων, λοιπόν, εκφράζουν μια διαφορετική εκδοχή του εθνικού συμφέροντος σε σχέση με την κυρίαρχη αφήγηση που δίνει η κυβέρνηση και προσπαθούν μέσω της επίκλησης στο έθνος και την ελληνικότητα να επιτύχουν μια πιο ευνοϊκή αντιμετώπιση από το κράτος. Η κυβέρνηση, από την άλλη, προσπαθεί να χρησιμοποιήσει αυτές τις κινήσεις, παρουσιάζοντας τις ως ακραίες, προκειμένου να εμφανίσει την αντιμεταναστευτική πολιτική της ως ψύχραιμη και μετριοπαθή στάση.

3. Οι επιβεβαιωμένες δολοφονίες ήταν αυτές των Nadera Almonla και Muhammad al-Arab από τη Συρία, καθώς και του Muhammad Gulzari από το Πακιστάν.

μένους φασίστες και από κυνηγετικούς συλλόγους μέχρι επιχειρηματίες που διοργάνωναν συλλογή ειδών πρώτης ανάγκης για τους «φαντάρους στα σύνορα». Την ίδια στιγμή «αγανακτισμένοι κάτοικοι» σε νησιά, όπου υπήρχαν camp μεταναστών, προχώρησαν σε πογκρομ, τραμπουκισμούς εργαζομένων σε δομές και συγκρούσεις με την αστυνομία, ζητώντας την απομάκρυνση των μεταναστών. Από την πρώτη στιγμή, τα μήντια ενθάρρυναν το πολεμικό σκηνικό που στήθηκε και μέσα από την ασταμάτητη κάλυψη των γεγονότων οργάνωσαν και γιγάντωσαν το θέαμα της «υπεράσπισης της πατρίδας μας». Αυτό που δημιουργήθηκε στη δημόσια σφαίρα, ήταν ένα ασφυκτικό κλίμα εθνικής ομοψυχίας, μέσα στο οποίο τα περισσότερα κόμματα πήραν θέση υπέρ των στρατο-αστυνομικών επιχειρήσεων, στο όνομα της ασφάλειας του έθνους. Με αυτόν τον τρόπο, η βία κατά των μεταναστών νομιμοποιήθηκε ως η πιο ενδεδειγμένη πολιτική στάση και κάθε διαφορετική άποψη θάφτηκε κάτω από τις ιαχές του μίσους.

Φυσικά, όπως κάθε κρατικά οργανωμένο θέαμα, έτσι και αυτό, χρειαζόταν την κατάλληλη εικονοποιία προκειμένου να καταστεί εύληπτο κοινωνικά και να καθλώσει τον ντόπιο πληθυσμό. Η εικονοποιία αυτή βρέθηκε τελικά, στην αναπαράσταση του εθνούς – κράτους ως σώμα και των μεταναστών(ρι)ών ως φορέων του covid-19⁴. Στα πλαίσια αυτής της αναπαράστασης, το έθνος – κράτος αποτελεί το υγιές σώμα, που μάχεται να εμποδίσει την είσοδο μικροοργανισμών και επικίνδυνων ιών, οι οποίοι ενδέχεται να αλλοιώσουν την ομοιογένεια του. Οι μετανάστες από την άλλη, παρουσιάζονται ως μολυσματικοί, ξένοι και παραβιαστές των ορίων του σώματος. Το διακύβευμα προφανώς είναι το εθνικό σώμα να παραμείνει αμόλυντο, γι' αυτό η προσπάθεια εξασφάλισης αυτής της συνθήκης χαρακτηρίζεται «πυρετώδης» και διεκπεραιώνεται από το ανοσοποιητικό σύστημα, τον ειδικό μηχανισμό άμυνας του οργανισμού. Ο εχθρός εισβάλλει και το σώμα αντιλαμβάνεται το ξένο στοιχείο, εκκινώντας όλες τις απαραίτητες διαδικασίες, ώστε να το απομακρύνει και να καταφέρει να παραμείνει (εθνικά) συγκροτημένο. Στην προκειμένη, οι μετανάστ(ρι)ες αποτελούν τα εξωγενή στοιχεία, καθώς δεν προσομοιάζουν πολιτισμικά στα άτομα εντός της επικράτειας του έθνους – κράτους: μιλάνε διαφορετική γλώσσα, έχουν άλλη θρησκεία και συνήθειες, έχουν διαφορετικό χρώμα δέρματος⁵. Αναπόφευκτα, η διαδικασία διατήρησης της ομοιογένειας εντός της επικράτειας, λαμβάνει πολεμικά χαρακτηριστικά και οι «μέσα» παλεύουν ενάντια στον «εξωτερικό εχθρό» με όλα τα μέσα που έχουν. Η αναπαράσταση του σώματος ως έθνος – κράτος είναι αρκετά διαδεδομένη κοινωνικά, καθώς το κράτος έχει φροντίσει να μας υποβάλλει σε αυτήν, ήδη, από νεαρή ηλικία.

Αν στην παραπάνω εικόνα προσθέσουμε και τις λεζάντες που αποκάλυπταν τον «υβριδικό πόλεμο με την Τουρκία» και «τη στρατηγική του Ερντογάν», μπορεί κανείς να καταλάβει, πώς το μίγμα που δημιουργήθηκε στόχευε κατευθείαν στο θυμικό του μέσου πατριώτη: περιελάμβανε σύγκρουση με τον προαιώνιο εχθρό, παραβίαση συνόρων, αλλοίωση πληθυσμού και υγειονομικό κίνδυνο! Στοιχεία δηλαδή ικανά να προκαλέσουν εθνικιστικό παροξυσμό και να συστρατεύσουν ένα μεγάλο τμήμα της κοινωνίας πίσω από την κρατική πολιτική. Στη δημόσια σφαίρα οι μετανάστριες παρουσιάστηκαν για άλλη μια φορά ως

4. Στις 27 Φλεβάρη 2020 ο πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης δήλωνε πως «Το μεταναστευτικό τώρα αποκτά μια νέα διάσταση, καθώς στις ροές προς την Ελλάδα περιλαμβάνονται άνθρωποι από το Ιράν –όπου είχαμε πολλά κρούσματα κορονοϊού- και πολλοί διερχόμενοι από το Αφγανιστάν».

5. Οι ντόπιοι, φαίνεται να φοβούνται όλο και περισσότερο, ότι σιγά σιγά θα βρεθούν στην πλέον υποτιμημένη θέση που βρίσκονται οι μετανάστριες. Να φοβούνται δηλαδή, την πιθανότητα να μετατραπούν κι αυτοί σε πλεονάζοντα πληθυσμό, που η ζωή του δεν έχει καμία αξία. Η συνείδηση ότι οι ζωές όλων γίνονται όλο και περισσότερο αδιάφορα στατιστικά νούμερα, διαμορφώνει ένα θολό πεδίο, όπου η υποτίμηση και εκμετάλλευση των μεταναστών, φαντάζει ως δυνατότητα ανατίμησης της ζωής των ντόπιων. Έτσι, στρώνεται ο δρόμος προς την εθνική καθαρότητα/ανωτερότητα μέσω του διάχυτου ρατσισμού.

πίονια σε μια γεωπολιτική σκακιέρα και όπλα στα χέρια του Ερντογάν, ενώ αποσιωπήθηκε τελείως η εμπρόθετη κίνηση τους να υπερβούν τα σύνορα και να αναζητήσουν μια καλύτερη ζωή. Η όλη σύγκρουση που εκτυλίχθηκε, συρρικνώθηκε επικοινωνιακά, προκειμένου να χωρέσει στα στενά πλαίσια ενός διακρατικού ανταγωνισμού μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Βέβαια, ακόμα και οι αποκλειστικά γεωπολιτικές αναλύσεις που στοχοποιούσαν το τουρκικό κράτος, ξενούσαν επιμελώς να αναφέρουν, πως η Ελλάδα κράτησε μια αντίστοιχη στάση στην Ειδομένη το '15, ενώ ο υπουργός άμυνας Καμμένος έκανε δηλώσεις σε παρόμοια κατεύθυνση⁶.

Μιλώντας για γεωπολιτική, η κατάσταση στον Έβρο φάνηκε να εκτονώνεται με την παρέμβαση της ΕΕ, η οποία ανακοίνωσε αναπροσαρμογή της συμφωνίας με την Τουρκία και έναρξη των διεργασιών για το νέο «Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο» (επικυρώθηκε τον Σεπτέμβριο του '20), προκειμένου να επιτευχθεί η «δίκαιη κατανομή ευθύνης και αλληλεγγύης». Την ίδια στιγμή η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να κατευνάσει τους ντόπιους ρατσιστές, υποσχόμενη ότι θα διοχετεύσει στις τοπικές κοινωνίες, μέρος των 700 εκατομμυρίων που συμφώνησε να λάβει από την ΕΕ. Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την κατάσταση που διαμορφώθηκε ως εξής: το ελληνικό κράτος συνεχίζει να βρίσκεται δεσμευμένο σε συμφωνίες με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία και καλείται να αντισταθμίσει τον ρόλο του ως κράτος – σύνορο και τόπος διολογής των μεταναστευτικών «ροών», με τα οικονομικά ανταλλάγματα που απολαμβάνει.

Όπως όλα τα κράτη, έτσι και το ελληνικό, γνωρίζει καλά, ότι η θυματοποίηση και η εγκληματοποίηση αποτελούν δυο εναλλασσόμενες και συμπληρωματικές όψεις της διαχείρισης των μεταναστών. Στην παρούσα φάση προσπαθεί να ανακτήσει όσον δυνατόν μεγαλύτερο έλεγχο του μεταναστευτικού πληθυσμού, με όσον δυνατόν μικρότερο κόστος⁷. Γενικότερη κατεύθυνση αποτελεί αυτό που έχει περιγραφεί ως «ενσωμάτωση δια του αποκλεισμού», δηλαδή η παρανομοποίηση ενός μεγάλου μέρους των μεταναστριών και η ύπαρξη τους ως φθινό και πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό, χωρίς καμία αναγνώριση. Στον Έβρο είδαμε τις δύο όψεις της διαχείρισης να συνυπάρχουν με αντιφατικό τρόπο. Τη μια στιγμή οι μετανάστ(ρι)ες αποτελούσαν «άβουλες μάζες στα χέρια του Ερντογάν», χωρίς όνειρα και επιθυμίες που τους παρακινούσαν να αναζητήσουν μια καλύτερη ζωή και την επόμενη ήταν εισβολείς που έπρεπε να αντιμετωπιστούν με τον στρατό⁸ και υγειονομικές βόμβες

6. «Αν οι εταίροι – πιστωτές προσπαθήσουν να χτυπήσουν την Ελλάδα, τότε η ελληνική κυβέρνηση θα αναστείλει τη συνθήκη «Δουβλίνο II» και θα στείλει τους μετανάστες που βρίσκονται στο ελληνικό έδαφος στο Βερολίνο».

<https://www.skai.gr/news/politics/kammenos-an-i-eyropi-xtypisei-tin-ellada-stelnoume-tous-metanastes-v>

7. Το κράτος, πλέον, ασκεί όλο και μεγαλύτερο έλεγχο πάνω σε φιλανθρωπικές δομές και Μ.Κ.Ο. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι δομές αυτές αποτέλεσαν τμήμα μιας «οικονομίας της φιλανθρωπίας» που αναπτύχθηκε τα προηγούμενα χρόνια, περιλαμβάνοντας πολλούς παίκτες (δημόσιο, ιδιώτες, Μ.Κ.Ο., Ε.Ε.) και τονώθηκε κυρίως με ευρωπαϊκά κονδύλια. Αναμενόμενα, καθώς τα χρήματα περιορίστηκαν, το κράτος προωθεί μια αυστηρότερη διαχείριση. Με την αναδιάρθρωση που λαμβάνει χώρα, πολλές Μ.Κ.Ο. απομακρύνονται, ενώ πολλές από τις δραστηριότητες τους περνάνε στο κράτος.

8. Άλλωστε, ήδη από την εποχή του ΣΥΡΙΖΑ, το ελληνικό κράτος έχει φροντίσει να εναρμονίσει το Δόγμα του ελληνικού στρατού με αυτό των ισχυρότερων κρατών του πλανήτη και ορίζει πλέον ξεκάθαρα το ζήτημα της ασφάλειας ως «οτιδήποτε θέτει σε κίνδυνο τα εθνικά συμφέροντα».

(«Οι υπερεθνικοί κίνδυνοι και οι ασύμμετρες ή υβριδικές απειλές, δημιουργούνται από τον θρησκευτικό φανατισμό, την τρομοκρατία, το διεθνές οργανωμένο έγκλημα, την ανεξέλεγκτη λαθρομετανάστευση, τη διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής καθώς και τις περιβαλλοντικές καταστροφές ή και δολιοφθορές. Οι πληροφοριακές επιχειρήσεις και οι απειλές από συστήματα που βασίζονται στη χρήση του διαστίματος και του διαδικτύου (κυβερνοπόλεμος) συμπληρώνουν το τοπίο των σύγχρονων ασύμ-

που έπρεπε να περιοριστούν.

Η ταύτιση των μεταναστών με υγειονομική απειλή, έγινε κάτι παραπάνω από δεδομένη, νομιμοποιώντας κοινωνικά την περιθωριοποίησή και τον αποκλεισμό τους από κάθε κοινωνικότητα και αξιοπρεπή διαβίωση. Τα σύνορα έκλεισαν, οι μετακινήσεις ελέγχονταν, ο εγκλεισμός κανονικοποιήθηκε. Η προτροπή για υπεύθυνη τήρηση μέτρων προστασίας έμοιαζε γελοία, αν γνωρίζε κανείς τι συμβαίνει στις δομές κράτησης μεταναστών. Τη στιγμή που για τους έλληνες πολίτες ο συνωστισμός αποτελούσε ισχυρό παράγοντα υπερμετάδοσης του ιού, τα camps των μεταναστριών κλείδωσαν το ένα μετά το άλλο, ενώ επιβλήθηκε απαγόρευση εισόδου και εξόδου στα περισσότερα από αυτά⁹. Την πρώτη ανακοίνωση αναστολής εξόδου από τα camps συνήθως διαδέχονταν και μια δεύτερη η οποία αύξανε την περίοδο ισχύος της επ' άοριστον. Ξεκινώντας με το camp της Ριτσώνας, σιγά σιγά κι άλλα camps ανέστειλαν τη μετακίνηση εντός/εκτός τους: Μαλακάσα, Κουτσόχερο, Νέα Καβάλα, Κρανίδι¹⁰.

Στα νησιά, τα camps μετατράπηκαν σε κέντρα κράτησης, δίχως να διαφαίνεται κάποιος ορίζοντας χαλάρωσης των μέτρων (δήμαρχοι και τοπικοί επιχειρηματίες ζήτησαν την παράταση της καραντίνας για τα camps, ώστε να κυλήσει όσο καλύτερα γίνεται η επερχόμενη τουριστική περίοδος) και οι ουρές, στις οποίες πρέπει να στηθούν οι μετανάστριες για την όποια παροχή, όλο και πλήθαιναν (ουρά για ρούχα, ουρά για φαγητό, ουρά για μπάνιο, ουρά για «ειδική άδεια εξόδου», ουρά για ΑΤΜ που τοποθετήθηκαν μέσα στα camps). Στις «άσκοπες μετακινήσεις» μεταναστών οι μπάτσοι απαντούσαν με πρόστιμα κι η υγειονομική τους επίβλεψη βρέθηκε στα χέρια του στρατού και του ΕΟΔΥ.

Εντέλει, το πρώτο κύμα πέρασε, ακολούθησε το ελληνικό καλοκαίρι που ο τουρισμός κινήθηκε, στον βαθμό που επέτρεπαν οι νέες συνθήκες και το δεύτερο κύμα βρήκε τους

μετρων απειλών»

«Οι παραπάνω παράμετροι συνθέτουν ένα πολύπλοκο και ιδιόμορφο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον, τόσο σε στρατηγικό όσο και σε επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο, ταξινομούμεν αντίστοιχα τις απειλές και δημιουργούν τη νέα αντίληψη της απειλής, η οποία εκλαμβάνεται ως οτιδήποτε θέτει σε κίνδυνο ή αντιτίθεται στα εθνικά συμφέροντα.» σε παρένθεση το δόγμα για να το διαβάσετε – μπορεί να φύγει.

Πλάι στους κλασσικούς ορισμούς του εξωτερικού εχθρού εισάγεται, λοιπόν, η έννοια της ασύμμετρης – υβριδικής απειλής. Έτσι, από τη μια, ο ποινικός κώδικας ενσωματώνει το στρατιωτικό δόγμα, απ' την άλλη, ο στρατός αναλαμβάνει αρμοδιότητες που δεν είναι αυστηρά στρατιωτικές. Τα όρια που χωρίζουν την κανονικότητα από μια διαρκή κατάσταση εξαιρέσης γίνονται ολόένα και πιο δυσδιάκριτα.

9. Ενδιαφέρον έχει η εστίαση της κρατικής ρητορικής στην έννοια της «ευπάθειας» και την ανάγκη μέριμνας από πλευράς των πολιτών (μέσω της ατομικής τους ευθύνης προφανώς), για την προστασία των ευπαθών μελών της κοινότητας. Φυσικά, εδώ, δεν προκύπτει κάποια αντίφαση από τη μεριά του κράτους, καθώς οι μετανάστριες δεν αποτελούν μέλη της εθνικής κοινότητας, πόσο μάλλον ισότιμα. Παρ' όλα αυτά, οι συνθήκες στις οποίες διαβιούν, όπως επίσης και η κατάσταση στην οποία βρίσκονται εξαιτίας του ταξιδιού τους, τους καθιστούν κάτι παραπάνω από ευάλωτους απέναντι σε έναν ιό ο οποίος μπορεί να έχει πολύ κακή έκβαση. Εάν οι μετανάστριες κολλήσουν, πέρα από την ίδια την εξέλιξη της ασθένειας προκύπτει και το ζήτημα πρόσβασης στην περίθαλψη, σε μια συγκυρία όπου το σύστημα υγείας είναι διαλυμένο και η χορήγηση ΑΜΚΑ δυσχερής.

10. Στην περίπτωση του τελευταίου, μετά από τυχαίο έλεγχο σε μετανάστρια που βρέθηκε θετική, άλλοι 150 μετανάστες βρέθηκαν θετικοί με αποτέλεσμα να τεθούν σε καραντίνα στο ξενοδοχείο που ήδη βρίσκονταν, επί 6 μήνες, στοιβαγμένοι/ες. Η διαπλοκή έθνους – φύλου δε σταματάει να ξετυλίγεται απειλητικά, αυτή τη φορά στοχοποιώντας μετανάστριες, αξιοποιώντας τη ρητορική της διασποράς του ιού μέσω της σεξεργασίας. ΜΜΕ και τοπική κοινωνία, σπεύδουν να στήσουν στον τοίχο, για άλλη μια φορά, το μολυσματικό ξένο γυναικείο υποκείμενο, που μέσω της εργασίας του αποτυπώνει τις έκλυτες πτυχές της γυναικείας φύσης, ενώ ταυτόχρονα μολύνει το αγνό ντόπιο αρσενικό στοιχείο που έχει μόνο καλές προθέσεις.

μετανάστες στην ίδια άθλια θέση. Άλλωστε, όπως και για μια σειρά από άλλα ζητήματα, τα ευρωπαϊκά κράτη στα πλαίσια της διαχείρισης του κορονοϊού, φρόντισαν να επαναορίσουν τα νομικά τους πλαίσια και να αναδιαμορφώσουν ισχύουσες διαδικασίες. Οι διαδικασίες ασύλου πάγωσαν, καταργήθηκε η χορήγηση ασύλου για ανθρωπιστικούς σκοπούς (με αναδρομική ισχύ από 01/01/2020¹¹, φτιάχτηκαν κλειστά κέντρα κράτησης και εντάθηκαν όλο και περισσότερο, πέρα από τις κρατήσεις, οι επαναπροωθήσεις. Τα παιδιά των μεταναστών πετάχτηκαν στην ουσία εκτός της εκπαίδευσης και οι εξώσεις από τα προγράμματα στέγασης έγιναν συνηθισμένο φαινόμενο. Στις πιο πρόσφατες εξελίξεις (Απρίλιος 21), το κράτος ανακοίνωσε ότι θα διαχειρίζεται το ίδιο τα στεγαστικά προγράμματα και η απάντηση στο πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί είναι να φτιάξει ακόμα περισσότερα camps και «χώρους υποδοχής». Την ίδια στιγμή ανακοίνωσε την περικοπή του μηνιαίου επιδόματος για όσους αιτούντες ασύλου δεν διαμένουν στις κρατικές δομές και προχώρησε στην περαιτέρω περιφραγή των camps.

V. Bye – Bye Moria

Παρά το ζοφερό σκηνικό που διαμορφώνεται, οι μετανάστες δεν έπαψαν να κινούνται. Μπορεί τα κράτη να κάνουν ό,τι μπορούν προκειμένου να ελέγξουν πλήρως την κίνηση τους, αλλά πάντα κάτι τους διαφεύγει, πάντα η επιθυμία των μεταναστριών για μια καλύτερη ζωή βρίσκεται ένα βήμα μπροστά από τον έλεγχο. Οι αγώνες τους, λοιπόν, δεν εξαφανίστηκαν, καθώς οι ίδιοι εφευρίσκουν συνεχώς νέους τρόπους να αντιστέκονται, επιδιώκοντας την ανατίμηση τους. Συνεχίζουν να διασχίζουν τα σύνορα, διεκδικούν τους δημόσιους χώρους (βλ. Πλατεία Βικτωρίας), αρνούνται να εγκαταλείψουν τα διαμερίσματά τους, καταλαμβάνουν κτήρια για να μείνουν, οργανώνονται και διαδηλώνουν μέσα και έξω από τα camps. Αν όμως πρέπει να σταθούμε σε κάποιο γεγονός που συμπυκνώθηκε η σύγκρουση της κρατικής διαχείρισης με τις επιθυμίες των μεταναστών, αυτό θα ήταν η εξέγερση και η καταστροφή του camp της Μόριας.

Στη Μόρια ζούσαν 13.000 άνθρωποι, μέσα σε άθλιες συνθήκες, σε ένα χώρο που προοριζόταν για 3.000. Η λειτουργία της, εκτός των άλλων, ήταν και συμβολική. Αποτελούσε ένα παράδειγμα φρίκης εντός της ελληνικής επικράτειας, που δρούσε αποτρεπτικά προς όσους μετανάστες σκεφτόταν να διασχίσουν τα ελληνικά σύνορα. Έδινε, δηλαδή, μια εικόνα του «τι τους περιμένει», άμα ερχόντουσαν στην Ελλάδα¹². Στις 8 Σεπτεμβρίου του 2020, λοιπόν, το μεγαλύτερο και πιο απάνθρωπο camp, μιας πολιτικής που έχει ανάγκη τα camps ως κεντρικό εργαλείο ελέγχου και διαλογής του μεταναστευτικού πληθυσμού, κάπκε ολοσχερώς κατά τη διάρκεια μιας εξέγερσης που διήρκεσε αρκετές μέρες. Η εξέγερση ξεκίνησε με τον εμρησμό του camp και συνεχίστηκε τις επόμενες μέρες γύρω από τα αποκαΐδια του, καθώς οι πρώην κάτοικοι του συγκρούονταν με την αστυνομία αρνούμενοι

11. Βλπ. μπισούρα 02.20-06.20, 4 μήνες κρατικής και όχι μόνο επίθεσης, 4 μήνες αγώνων μεταναστριών, από τη συνέλευση StopWarOnMigrants.

12. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στα πλαίσια της κρατικής διαχείρισης των μεταναστών, τα camps δεν έχουν μόνο πειθαρχικό και παραδειγματικό ρόλο. Δεν είναι, δηλαδή, απλά το μέρος όπου οι μετανάστ(ρι)ες μαθαίνουν να φοβούνται και να αποδέχονται τη μοίρα τους ως φτηνό και παρανομοποιημένο εργατικό δυναμικό. Την ίδια στιγμή αποτελούν τόπους διαλογής των μεταναστευτικών ροών. Λειτουργούν σαν ένα φίλτρο που ξεκαθαρίζει το ποιοι θα πάνε για άσυλο και ποιοι όχι, ποιοι είναι αρτιμελείς και υγιείς για να ενταχθούν στην παραγωγή, ποιες συγκαταλέγονται στα «γυναικόπαιδα» που χρήζουν έξτρα προστασίας, ποιοι είναι «ταραχοποιοί», κλπ. Η τοποθέτηση τους έξω από τις πόλεις ενισχύει των αορατοποίηση των μεταναστριών και τον διαχωρισμό τους από τον ντόπιο πληθυσμό. Παράλληλα, αποτελούν έδαφος συναλλαγών και δημιουργίας μιας παραοικονομίας, ενώ, όπως έχουμε δει πολλές φορές, είναι και το μέρος απ' όπου ξεπηδάνε αγώνες και εξεγέρσεις.

να μεταφερθούν σε νέα δομή¹³.

Φυσικά δεν ήταν η πρώτη φορά που οι μετανάστες βαζαν φωτιά στις φυλακές τους, προκειμένου να αποκτήσουν ορατότητα. Το συγκεκριμένο γεγονός, όμως, δεν έγινε αντιληπτό με το ίδιο τρόπο από τους «μέσα» και τους «έξω», ούτε καν μεταξύ όσων στέκονται στο πλευρό των μεταναστών. «Είναι αλήθεια ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην βιωμένη εμπειρία ενός μεγάλου κομματιού του ντόπιου πληθυσμού και σε όσους ζουν στα camps. Υπό αυτό το πρίσμα, η φωτιά στη Μόρια μοιάζει παράλογη, όπως και όλες οι εξεγέρσεις, όπως και όλες αυτές οι στιγμές που οι άνθρωποι δείχνουν στην πράξη ότι δε βολεύονται με ψίχουλα, δεν προσδοκούν σωτήρες, δε συνομιλούν με την εξουσία και βάζουν φωτιά στην μιζέρια τους.», γράφαμε στην αφίσα που κυκλοφόρησε λίγο μετά την εξέγερση. Ήταν επόμενο μια τέτοια «παράλογη» κίνηση να επανανοηματοδοτηθεί συστηματικά ως κάτι εντελώς διαφορετικό. Εμρησμός από φασίστες, ενέργεια μιας μειοψηφίας διαμενόντων στο camp, φυλετικές διαμάχες, πράκτορες, ΜΚΟ, κι η λίστα συνεχίζει. Τι κι αν η κραυγή «Bye – bye Moria» αντηκούσε γύρω από το κέντρο κράτησης την ώρα που αυτό καιγόταν, όλα τα σενάρια φάνταζαν πιο πιθανά από μια εξέγερση που θα κατέστρεφε τη Μόρια, πιο πιθανά από μια συλλογική κίνηση των έγκλειστων μεταναστριών.

VI. Για τις προοπτικές συνάντησης ντόπιων – μεταναστών

Επιλέξαμε να αναφερθούμε στην εξέγερση στη Μόρια, γιατί επανέφερε με επιτακτικό τρόπο την διερώτηση γύρω από τα περιθώρια που υπάρχουν για την δημιουργία κοινοτήτων αγώνα ντόπιων και μεταναστών. Όπως είπαμε και στην αρχή του κειμένου, έχει περάσει πολύς καιρός από την τελευταία φορά που μιλήσαμε για το λεγόμενο «μεταναστευτικό» μέσα από αυτό το έντυπο. Με αυτό κατά νου, θα θέλαμε να επισημάνουμε κάποια πράγματα που μεσολάβησαν και δυσκόλεψαν την επικοινωνία ντόπιων – μεταναστριών.

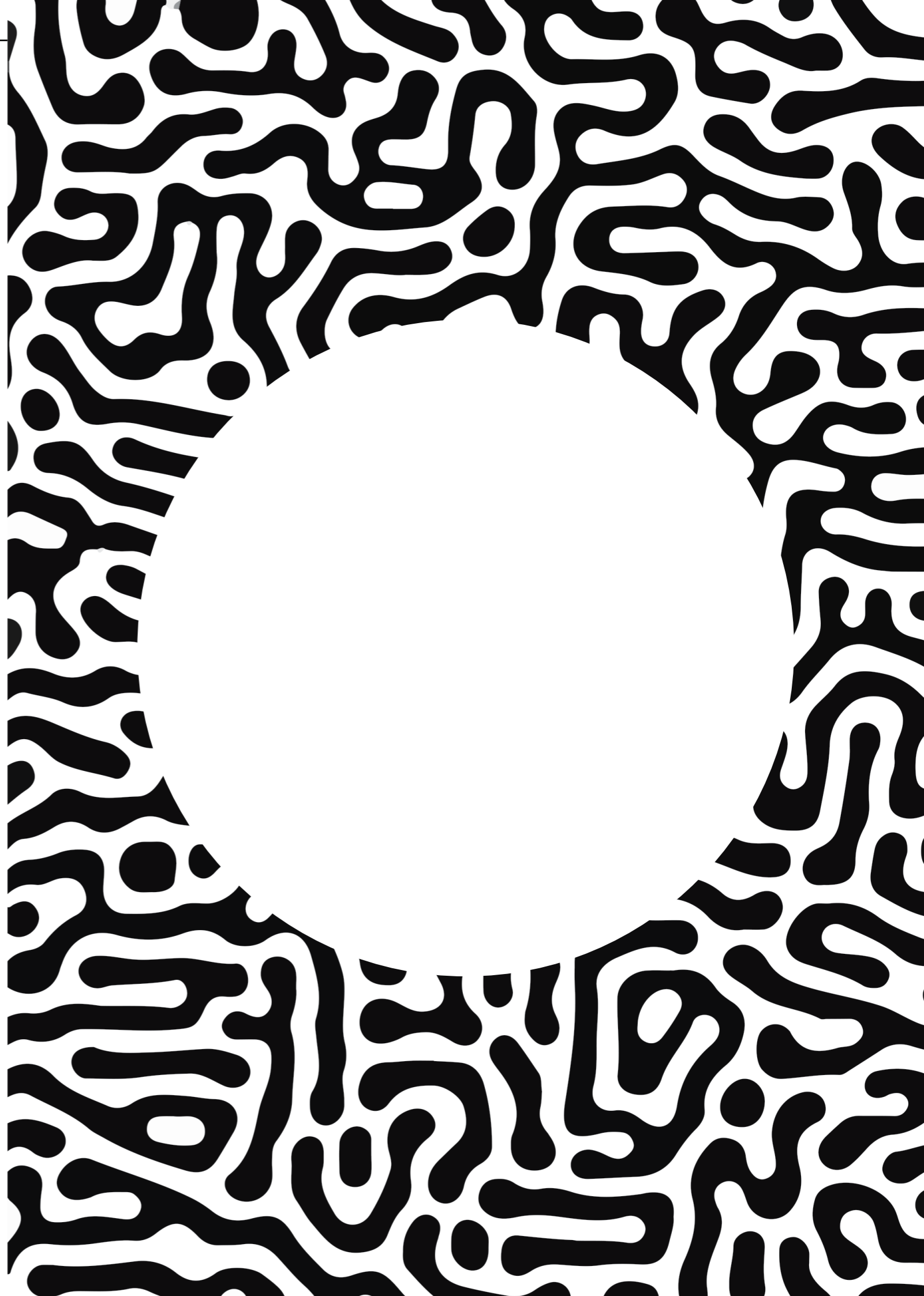
Το πρώτο έχει να κάνει με την διακυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ και τον τρόπο με τον οποίο αφομοίωσε/ ξήλωσε τα δίκτυα αλληλεγγύης και υποστήριξης των αλληλέγγυων. Ένα υπολογίσιμο τμήμα του κόσμου που συμμετείχε σε τέτοια δίκτυα (νομικής στήριξης, ιατρικής φροντίδας, σίτισης, μαθημάτων) μετέφερε τη δράση του σε ΜΚΟ, οι οποίες ενεπλάκησαν με τη διαχείριση του μεταναστευτικού πληθυσμού. Αν και στο παρελθόν έχουμε ασκήσει κριτική σε αυτήν την κατεύθυνση του κινήματος (ως συμπληρωματική του κράτους πρόνοιας), θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι το κενό που δημιουργήθηκε στη νέα συνθήκη είναι μεγάλο. Η περίοδος του «φιλόανθρωπου» ελληνικού κράτους και της οικονομίας των ΜΚΟ έχει παρέλθει¹⁴ και το μόνο που έχει απομείνει για τους μετανάστες είναι οι φυλακές, οι απελάσεις και η καταστολή. Τα δίκτυα αυτά, απαντούσαν με άμεσο τρόπο σε κάποιες από τις ανάγκες των μεταναστριών και δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για μια πρώτη συνάντηση και γνωριμία, ακόμα κι αν δεν έθεταν ευθέως την προοπτική κάποιου (κοινού)

13. Η δημιουργία του νέου ΚΥΤ στον Καρά Τεπέ της Λέσβου ανακοινώθηκε λίγα 24ωρα μετά την φωτιά στη Μόρια. Οι εικόνες που αποτυπώθηκαν αντανακλούν τη μεταναστευτική πολιτική εν μέσω πανδημίας: MAT μπροστά, πιο πίσω γιατροί (μόνο για covid test) και γύρω – γύρω φράχτες. Το νέο (κλειστό) κέντρο κράτησης έχει δημιουργηθεί σε ένα πρώην πεδίο βολής, χωρίς να έχει καθαριστεί από τα βλήματα που χρησιμοποιούσε ο ελληνικός στρατός, με τις μετανάστ(ρι)ες να στεγάζονται σε τέντες και όλο το camp να πλημμυρίζει όταν βρέχει. Υποτίθεται ότι το Καρά Τεπέ θα αποτελέσει προσωρινή εγκατάσταση, μέχρι την δημιουργία του νέου ΚΥΤ που έχει προαναγγελθεί για το 2021, αν και η μίσθωση της έκτασης για 5 χρόνια, υποδεικνύει το αντίθετο.

14. Στα κείμενα *Μετανάστευση, ανθρωπισμός και ιδιότητα του πολίτη* και *ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ή αλλιώς, γιατί δεν είναι καθόλου παράλογο να είσαι ταυτόχρονα δίπλα και απέναντι στις μετανάστριες* που μπορούν να βρεθούν στο τεύχος 2 του Τυφλοπόντικα, επιχειρείται ένας απολογισμός της κρατικής αντιμεταναστευτικής πολιτικής της περιόδου 2015-2016.

διεκδικητικού αγώνα. Μπορούμε, ίσως, να ισχυριστούμε, ότι κατά την διάρκεια της πανδημίας covid-19, κάποια νέα δίκτυα δημιουργήθηκαν. Το δεύτερο σημείο, που δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από το πρώτο, είναι η απουσία τόπων συνάντησης μεταξύ ντόπιων και μεταναστών. Οι τόποι αυτοί περιορίστηκαν με την αυστηροποίηση της κρατικής πολιτικής. Οι εκκενώσεις καταλήψεων μεταναστών και αλληλέγγυων, η δημιουργία νέων camps όπου στοιβάζονται πλέον οι μετανάστες, η αστυνόμευση και η εκδίωξη τους από τους δημόσιους χώρους, ήταν μερικές από τις πολιτικές που ενέτειναν αυτό το πρόβλημα.

Για μας, η δημιουργία νέων δικτύων και τόπων συνάντησης κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να συζητούνται και να φανερώνονται τα επίδικα αγώνα που μπορεί να υπάρχουν. Η διαχωρισμένη πολιτική αλληλεγγύη στους μετανάστες έχει δείξει τα όρια της στην σημερινή συγκυρία. Μέσα από την καθημερινή τριβή και την συνάντηση πέρα από τις στενά εννοημένες πολιτικές διαδικασίες, δίνεται η ευκαιρία για το χτίσιμο σχέσεων εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης και αγώνα. Από το μπλοκάρισμα εξώσεων μέχρι την πρόσβαση στα νοσοκομεία, από την διεκδίκηση χαρτιών διαμονής μέχρι και το σταμάτημα των απελάσεων, η αλληλεγγύη στις μετανάστριες δεν γίνεται να περιορίζεται σε μία αντιφασιστική ταυτότητα ή σε 2-3 κείμενα ή αφίσες αλλά απαιτεί σχέσεις αγώνα που να αλλάζουν πραγματικά τη ζωή.

ΧΡΟΝΟΣ, ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΚΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΣ

«Να κηρύξουμε τον πόλεμο στον χρόνο!», διακήρυττε μία περιέργη αφίσα στους τοίχους της Θεσσαλονίκης το φθινόπωρο του 2019. Κι αν κάποιος απόρησαν με την επιλογή ενός τέτοιου συνθήματος (αντί ενός πιο συνηθισμένου τύπου «να πάρουμε πίσω τον κλεμμένο χρόνο»¹), τα πράγματα είναι πολύ πιο απλά απ' όσο φαντάζονται: πίσω από το συγκεκριμένο σύνθημα, δεν κρύβεται τίποτα άλλο από την ίδια την καθημερινή ζωή –και τις συγκρούσεις που αυτή εμπεριέχει. Ο «πόλεμος στον χρόνο» είναι η αντίσταση ενάντια στην εντατικοποίηση και το άγχος των υφιστάμενων ρυθμών ζωής· η αμφισβήτηση των γονεϊκών, αλλά και προσωπικών, προσδοκιών που στριμώχνονται ανάμεσα στα «θέλω» και τα «πρέπει»· ο αγώνας ενάντια στον εκβιασμό της μισθωτής εργασίας και τον μαρασμό του ελεύθερου, δημιουργικού χρόνου. Ο «πόλεμος στον χρόνο» είναι μία κουβέντα για το ίδιο το κίνημα, την πολιτικοποίηση και πώς αυτή εκλαμβάνεται σε σχέση με τις απαιτήσεις της ηλικίας των υποκειμένων, μία συζήτηση για το νόημα της επανάστασης της καθημερινής ζωής σ' αντιπαράθεση μ' ένα αιώνιο «μετά» της αριστεράς.

Κομμάτι της προσπάθειας ώστε ν' ανοιχτούν με συστηματικό τρόπο τα παραπάνω ζητήματα, ήταν και η εκδήλωση «Χρόνος, πειθαρχία κι ο πόλεμος εναντίον τους» που διεξήχθη στην κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ τον Φλεβάρη του 2020. Η ημερομηνία λογικά θα μείνει στην ιστορία –κι αυτό όχι λόγω της συγκεκριμένης εκδήλωσης φυσικά. Όπως

1. Αυτή η επιλογή δεν έγινε τυχαία. Η διαφοροποίηση των δύο συνθημάτων κατά κάποιον τρόπο δηλώνει και μία άτυπη διαφορά ανάμεσα στην αντίσταση στον χρόνο και στην αντίσταση στον περιορισμό του χρόνου. Όπως θα δούμε και παρακάτω στο κείμενο, αυτή η διαφοροποίηση συμβολίζει και μία ιστορική μετατόπιση στην ίδια την κίνηση των προλεταρίων: από μία αρχική, συνολική άρνηση της αντίληψης του αστικού χρόνου, στους μετέπειτα αγώνες για τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας – αφού η κυριαρχία της πειθαρχίας του χρόνου ήταν πλέον κάτι αδιαμφισβήτητο πάνω στις ζωές τους.

γνωρίζουμε όλοι και όλες, λίγες μόλις μέρες μετά εμφανίστηκε το πρώτο κρούσμα κορονοϊού στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα οι ζωές των περισσότερων από εμάς (αν όχι όλων) ν' αλλάξει σε τρομακτικό βαθμό. Αποτελεί τραγική ειρωνία, ότι τη μία μέρα συζητάγαμε θεωρητικά περί χρόνου, εργασίας, πειθαρχήσεων κλπ, και την επόμενη ήρθαμε αντιμέτωποι με αυτό που κάποιος ονόμασαν «παύση» του χρόνου, κι άλλες «fast forward», με την τηλεργασία και την τηλεεκπαίδευση που έμοιαζαν να επαναπροσδιορίζουν τις έννοιες του «ελεύθερου» χρόνου, του 8-ώρου και του διαλείμματος, καθώς και μ' ένα σωρό άλλους καινούριους κανονισμούς και διατάξεις που επανανοηματοδοτούσαν την εργασιακή και διαπροσωπική μας συμπεριφορά, την υποκειμενική μας αντίληψη για το χρόνο κ.ά. Έναν ολόκληρο χρόνο μετά, η (προφορική) εισήγηση της συγκεκριμένης εκδήλωσης και η συζήτηση που ακολούθησε ίσως και να μοιάζουν ξεπερασμένες από την ίδια την πραγματικότητα, μιας κι αυτές περιορίστηκαν σε συγκεκριμένες θεματικές, όπως το πώς και για ποιους λόγους ιστορικά άλλαξε η αντίληψη των ανθρώπων για τον χρόνο –εστιάζοντας κυρίως στη μετάβαση από τον κυκλικό στον γραμμικό χρόνο που γνωρίζουμε όλοι σήμερα, στα πλαίσια της μετάβασης, δηλαδή, στο σημερινό, βιομηχανικό, καπιταλιστικό μοντέλο. Γνωρίζουμε ότι η ανάπτυξη της βιομηχανικής² κοινωνίας έφερε και μία βαθιά αναδιάρθρωση των εργασιακών συνθηκών –καινούριες πειθαρχίες, καινούρια κίνητρα, καινούριοι ρόλοι. Αυτό που θέλαμε να εξετάσουμε πριν έναν χρόνο ήταν το σε ποιο βαθμό όλα τα παραπάνω συνδέονται με τον τρόπο που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον χρόνο. Πώς αυτό επηρέασε την πειθαρχία στους εργασιακούς χώρους αλλά και υπόρρητα τις καθημερινές δραστηριότητες. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί μία ελαφρώς επεξεργασμένη εκδοχή της εισήγησης της εκδήλωσης, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τις αλλαγές που έφερε ο Covid-19 στις ζωές μας – κάτι που, από τη μία, μπορεί να το κάνει ελλιπές μέχρι ένα σημείο, από την άλλη, μπορεί να είναι η αφορμή που χρειαζόμαστε, ώστε στο άμεσο μέλλον να ξαναπιάσουμε το ζήτημα κι από άλλες σκοπιές...

Ξεκινώντας, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι αυτό που χαρακτήριζε παλιότερα κοινωνικά σύνολα, ήταν η αντίληψη ενός *κυκλικού*, και όχι *γραμμικού* χρόνου. Πιο συγκεκριμένα, αν με την έννοια του γραμμικού (ή αφηρημένου) χρόνου εννοούμε μία ανεξάρτητη μεταβλητή που συνεχώς προοδεύει ομοιόμορφα (μία ακολουθία σταθερών μονάδων), ο κυκλικός χρόνος έχει στη βάση του μία *εξαρτημένη* μεταβλητή· εξαρτημένη από διάφορες συναρτήσεις γεγονότων: επαναλαμβανόμενους φυσικούς κύκλους (μέρες, σεληνιακοί κύκλοι, εποχές), περιοδικότητες (ο κύκλος των ποιμενικών εργασιών, το λεγόμενο «ρολόι – κοπάδι»), έργα ή διαδικασίες της ανθρώπινης ζωής (π.χ. τα αγροτικά ή και οικιακά καθήκοντα) κλπ. Πρωταρχικό ρόλο θα παίξουν οι καθορισμοί που επιβάλλουν οι ρυθμοί της φύσης: ο ρυθμός των παλιρροιών για τους ψαράδες και όσους έπρεπε να ταξιδέψουν στη θάλασσα³, οι βροχοπτώσεις για τους αγρότες, οι ζωικοί αναπαραγωγικοί μήνες για τους κτηνοτρόφους. Ένας άλλος καθοριστικός παράγοντας αποτέλεσε και ο ιδεολογικός μηχανισμός της θρησκείας –κι αυτό μ' έναν διττό τρόπο. Από τη μία (και μιλώντας σ' ένα πιο πρακτικό επί-

2. Πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ πολλοί συνηθίζουν να δίνουν σε έννοιες τύπου «εκβιομηχάνιση» κλπ. μία ουδέτερη, αποκλειστικά τεχνολογική σημασία, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μιλάμε για διαδικασίες *κοινωνικές*, που περιλαμβάνουν τρόπους διακυβέρνησης, σχέσεις ιδιοκτησίας, θρησκευτικούς θεσμούς κ.ά. Αυτό που μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε, στην προκειμένη, δεν είναι οι αλλαγές στις κατασκευαστικές τεχνικές που έφεραν αλλαγές στο συγχρονισμό της εργασίας και στον τρόπο μέτρησης του εμπειρικού χρόνου, αλλά το πώς οι *άνθρωποι* έζησαν αυτές τις αλλαγές, πώς αντιτάθηκαν ή αποδέχτηκαν αυτήν τη μετάβαση.

3. Σε μία μαρτυρία του 1845 διαβάζουμε ότι το *Δικαστήριο του Ναυαρχείου λειτουργούσε διαρκώς «γιατί οι ξένοι, οι έμποροι και οι ναυτικοί γενικά είχαν να κάνουν με τους ανέμους και τις παλίρροιες και δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν, χωρίς βαριές απώλειες και χωρίς σοβαρές καταστροφές, σε αυστηρά καθορισμένα ωράρια λειτουργίας των δικαστηρίων»* (Ε.Π. Τόμσον «Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός», Νησίδες, 1994). Βλέπουμε, δηλαδή, πώς η διευθέτηση του κοινωνικού χρόνου σ' ένα λιμάνι ακολουθούσε τους ρυθμούς της θάλασσας.

πεδο) πρέπει ν' αναφερθούμε στις λεγόμενες «κανονικές ώρες» της εκκλησίας (horae canonicae), δηλαδή εκείνον τον τρόπο μέτρησης του χρόνου που βασιζόταν πάνω στις διάφορες εκκλησιαστικές λειτουργίες και τα κατάλοιπά του φαίνονται ακόμα και σήμερα⁴. Στα μεσαιωνικά μοναστήρια, για παράδειγμα, η χρονική πειθαρχία ήταν πολύ αυστηρή: οι μοναχοί δίνανε μεγάλη έμφαση στην ακρίβεια, ώστε να οργανώνουν τις προσευχές και τις εργασίες τους, τις ώρες του φαγητού και του ύπνου, κι αυτό φαίνεται ότι μακροπρόθεσμα έπαιξε κι έναν ρόλο στη βελτίωση των τεχνικών μέτρησης του χρόνου. Από την άλλη, η εγκαθίδρυση της θρησκευτικής (και ειδικά της χριστιανικής) αφήγησης στον δυτικό κόσμο είχε ως αποτέλεσμα και την υιοθέτηση για πρώτη φορά της γραμμικής αντίληψης του χρόνου. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια από πλευράς της χριστιανικής θεολογίας, ώστε να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνδέσεις με το παρελθόν, διεκδικώντας τη συνέχεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και προσδίδοντάς της στοιχεία αιωνιότητας, για να νομιμοποιηθεί η θρησκευτική εξουσία στο παρόν. Σημαντικότερο διακύβευμα, ωστόσο, αποτέλεσε η κυριαρχία στο μέλλον μέσω της χριστιανικής εσχατολογίας και της εγκαθίδρυσης σχημάτων προσημονίας ενός καλύτερου μέλλοντος, με τελικό ορίζοντα την ημέρα της κρίσης. Η πίστη, δηλαδή, στο παρόν ενισχύεται μέσω της υπόσχεσης ότι κάποια στιγμή στο μέλλον θα εκπληρωθεί η διαρκής προσημονία της δευτέρας παρουσίας, της μεταθάνατον ζωής, της αποκάλυψης, του παραδείσου κλη, δομώντας, έτσι, μία γραμμική αντίληψη του χρόνου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο, θα πρέπει ν' ανοίξουμε μία παρένθεση:

Σε διάφορες από τις περιπτώσεις, στις οποίες αναφερόμαστε, υπήρχε ένας ξεκάθαρος διαχωρισμός ανάμεσα στο «κοσμικό» ημερολόγιο και το ημερολόγιο της εξουσίας (και δη της *θρησκευτικής* εξουσίας). Από τη στιγμή που η πολιτική εξουσία έπρεπε να συνδεθεί/ ταυτιστεί με τη θρησκευτική εξουσία, έγινε απαραίτητο να κωδικοποιηθούν και οι ήδη – υπάρχοντες μύθοι, να κατασκευαστεί, δηλαδή, μία γενεολογική αλυσίδα που συνέδεε κατευθείαν τον βασιλιά με τον μυθικό προπάτορα. Έτσι, γεννήθηκαν οι «ιστορίες των βασιλέων» (η πρώτη μορφή γραπτής ιστορίας) και ο χρόνος έγινε μία *υπερβατική αρχή*, κωδικοποιημένος σε κανόνες, με την έννοια ότι, από τη μία, νομιμοποιούσε την κάθε εξουσία (δηλαδή έδινε μία ιδεολογική στήριξη σ' αυτούς που εμφανίζονταν ως οι αυθεντίες της γνώσης, οι κάτοχοι της ιστορίας), κι από την άλλη, ρύθμιζε την καθημερινή ζωή π.χ. θεσπίζοντας κανόνες, ώστε ο κάθε θεός ή επί γης αφέντης να λατρεύεται με τον σωστό τρόπο, στο σωστό μέρος, τη σωστή χρονική στιγμή. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι οι θεσμοί που διατηρούν την εξέλιξη αυτού του χρόνου, διαχειρίζονται κάτι που αφήνει σχεδόν αμετάβλητο το υπόβαθρο της κοινωνίας, καθώς ο χρόνος της εξουσίας είναι διαχωρισμένος από άλλους τρόπους συλλογικής οργάνωσης του χρόνου που επικρατούσαν με την επαναλαμβανόμενη αναπαραγωγή της βάσης της κοινωνικής ζωής. Κλείνει η παρένθεση.

Η κοινή συνισταμένη σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα, και σημαντικός διαφοροποιητικός παράγοντας σε σχέση με σήμερα, είναι ότι, αν σήμερα πιστεύουμε ότι τα διάφορα γεγονότα *εμφανίζονται* μέσα στον χρόνο, τότε υπήρχε μία αντίληψη ότι τα *γεγονότα* είναι αυτά που δομούν και καθορίζουν το χρόνο –γεγονότα που μπορούσαν να περάσουν στη συλλογική μνήμη και επηρεάζαν και την καθημερινή ζωή. Οι διάφορες τοπικές γιορτές και τα πανηγύρια, η τέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων, η παρατήρηση των φυσικών φαινομένων και η σύνδεση τους με τις καθημερινές ασχολίες, ήταν στοιχεία που όχι μόνο προσδιόριζαν χρονικότητες, αλλά είχαν τη δύναμη να διαμορφώνουν το ίδιο το πλαίσιο

4. Βλέπε, για παράδειγμα, τις ώρες των ακολουθιών στην ορθόδοξη εκκλησία (1η, 3η, εσπερινός κλπ.) ή τον τρόπο μέτρησης του 24ώρου στο Άγιο Όρος που ακόμα ακολουθεί τη βυζαντινή ώρα, η οποία σηματοδοτείται από την ανατολή και τη δύση του ηλίου και μετακινείται ανά την εποχή.

αναφοράς – τον κόσμο γύρω μας⁵. Έτσι, υπήρχε «καλός» και «κακός» χρόνος, «ιερός» και «μη ιερός», η ρύθμιση και μέτρηση του οποίου επηρεαζόταν άμεσα από την επίδραση μίας σειράς χρονικών σημείων, που σηματοδοτούσαν την τέλεση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων.

Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό των παραπάνω περιπτώσεων, είναι ότι ο χρόνος μετριόταν σε *μεταβαλλόμενες*, και όχι σταθερές, μονάδες, από την άποψη ότι αυτός οριζόταν σύμφωνα με τη διάρκεια της ημέρας, που με τη σειρά της καθοριζόταν από την ανατολή και τη δύση του ηλίου –στιγμές μεταβλητές ανά την εποχή. Αυτός ο τρόπος μέτρησης του χρόνου, δηλαδή με μεταβλητές μονάδες, κυριαρχούσε και ήταν κοινό γνώρισμα στην αρχαία Ελλάδα και τη ρωμαϊκή περίοδο, στον ισλαμικό κόσμο και την Ινδία ή την Κίνα, καθώς και στη μεσαιωνική Ευρώπη μέχρι και τον 14^ο αιώνα –όταν και ο γραμμικός χρόνος ως *ιστορικό φαινόμενο* αρχίζει να κυριαρχεί, με τα πρώτα δημόσια ρολόγια σε εκκλησίες και πλούσιες πόλεις να σηματοδοτούν αυτήν τη μετάβαση.

Το ερώτημα που θέλουμε να εξετάσουμε στην προκειμένη, είναι *γιατί γεννήθηκε* αυτή η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας του χρόνου. Κι εδώ, λοιπόν, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε εξετάζοντας τον μετασχηματισμό των *κοινωνικών σχέσεων*: πιο συγκεκριμένα, η ιστορική καταγωγή της γραμμικής έννοιας του χρόνου θα πρέπει να αναζητηθεί στην προϊστορία του καπιταλισμού (τον ύστερο Μεσαίωνα⁶) και να ιδωθεί σε συνάφεια με την εξάπλωση των καθορισμένων από το εμπόρευμα κοινωνικών σχέσεων και της μισθωτής εργασίας –γεγονότα που το καθένα με τον τρόπο του συνετέλεσε στην ανάπτυξη της αστικής ακρίβειας και της ορθολογικοποίησης της καθημερινής ζωής.

Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει μία σημαντική παρατήρηση σ' αυτό το σημείο: η εξάπλωση και η ηγεμονία των ρολογιών και της πειθαρχίας τους δεν ήταν η αιτία της εμφάνισης του γραμμικού χρόνου –αυτός δεν οφειλόταν στην τεχνολογική ανάπτυξη. Μάλλον το αντίθετο συνέβη: *η ίδια η εμφάνιση του μηχανικού ρολογιού* πρέπει να γίνει κατανοητή μέσα σε μία κοινωνική διαδικασία –την οποία με τη σειρά της ενδυνάμωσε σε μεγάλο βαθμό,

5. Σήμερα θεωρείται αυτονόητο ότι *την άνοιξη έρχονται τα χελιδόνια* ή ότι οι σολωμοί *μεταναστεύουν το φθινόπωρο*. Η προσέγγιση που περιγράφουμε στο κείμενο, θα έκανε μία κρίσιμη αντιστροφή: η άνοιξη έρχεται *όταν* έρχονται τα χελιδόνια, και έχουμε φθινόπωρο *επειδή* βλέπουμε τους σολωμούς να ανεβαίνουν το ποτάμι.

6. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι μπορεί να λέμε ότι ο γραμμικός χρόνος εμφανίστηκε στον ύστερο Μεσαίωνα, αλλά αυτός γενικεύτηκε πολύ αργότερα. Όχι μόνο η αγροτική ζωή συνέχισε να κυβερνάται από τους ρυθμούς των εποχών, αλλά ακόμα και στις πόλεις, ο γραμμικός χρόνος αφορούσε μόνο τις ζωές των εμπόρων και τον (σχετικά μικρό για αρκετά χρόνια) αριθμό των μισθωτών. Επιπλέον, να έχουμε υπόψη και ότι ο γραμμικός χρόνος παρέμεινε *τοπικός* χρόνος για αιώνες – το ότι μεγάλες περιοχές μοιράζονται τον ίδιο χρόνο είναι μια πολύ πρόσφατη εξέλιξη. Γενικά η εξέλιξη και παγίωση του γραμμικού χρόνου ως η κυρίαρχη μορφή χρόνου είναι στενά συνδεδεμένη με την εξέλιξη και παγίωση του καπιταλισμού ως μορφή ζωής. Έγινε όλο και περισσότερο επικρατούσα, όσο η εμπορευματική μορφή γινόταν η κυρίαρχη δομική μορφή της κοινωνικής ζωής στο πέρασμα των χρόνων. Χαρακτηριστικό, επίσης, αποτελεί ότι την περίοδο της νεωτερικότητας ο καθορισμός του χρόνου υπόκειται σε διακρατικές ρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα οι ζώνες ώρας ή το θερινό/χειμερινό ηλιοστάσιο, οι οποίες απαιτούν μία αρκετά διευρυμένη συνεννόηση με σκοπό αφενός τη ρύθμιση του χρόνου ή της ώρας, αλλά και τον συντονισμό όλων των ανθρώπων σε ένα ενιαίο σύστημα μέτρησης. Όσον αφορά το τελευταίο, μπορούμε επιπλέον να παρατηρήσουμε την πλήρη αυτοματοποίηση της ρύθμισης της ώρας, μέσω του αυτόματου – διαδικτυακού συγχρονισμού των τηλεφώνων και λοιπών συσκευών μας, η οποία συνεπάγεται πλέον την αδυναμία να ξεγλιστρήσουμε από τον χρόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι πλέον δικαιολογίες όπως «το ρολόι μου πάει πίσω» για να αργήσουμε στη δουλειά ή το μάθημα μοιάζουν βγαλμένες από άλλη εποχή.

βέβαια. Με άλλα λόγια, ισχυριζόμαστε ότι τέτοιου είδους αλλαγές πρέπει να κατανοούνται *κοινωνικά* και όχι ως ένα απλό, «ουδέτερο» αποτέλεσμα της τεχνολογίας ή της επιστημονικής εξέλιξης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που άπτεται του θέματος μας, μας βοηθάει να καταλάβουμε περισσότερο αυτό το σημείο: η Κίνα, σ' αντίθεση με τη μεσαιωνική Ευρώπη, είχε εφεύρει από νωρίς ένα σύστημα υδρορολογιών που μπορούσαν να μετρήσουν σταθερές, και όχι μεταβλητές, ώρες. Ακόμη, μηχανικά ρολόγια από τη Δύση εισήχθησαν στην Κίνα στα τέλη του 16^{ου} αιώνα. Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις η γνώση και η τεχνική αυτή αφορούσαν αποκλειστικά την αυτοκρατορική αυλή (θεωρούνταν ακόμη και κάτι σαν «παιχνίδια») και δεν είχαν καμία κοινωνική επίδραση στην οργάνωση της καθημερινής ζωής – δεν είχαν καμία *πρακτική σημασία*. Ούτε η ζωή, ούτε η εργασία στην Κίνα οργανώθηκαν πάνω στη βάση σταθερών χρονικών μονάδων ή δεν κατέληξαν να οργανωθούν έτσι εξαιτίας της εισαγωγής του μηχανικού ρολογιού. Αυτό έγινε πολύ αργότερα για άλλους λόγους. Μία αντίστοιχη περίπτωση ισχύει και για την Ιαπωνία: ακόμα και μετά την εισαγωγή του μηχανικού ρολογιού, οι Ιάπωνες κατάφεραν να το τροποποιήσουν, ώστε αυτό να δείχνει τις παραδοσιακές, μεταβλητές ώρες. Η υιοθέτηση, τελικά, των σταθερών ωρών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ήρθε ως αποτέλεσμα ενός συνολικότερου προγράμματος που προσπάθησε να προσαρμόσει τη χώρα οικονομικά, κοινωνικά και επιστημονικά στο καπιταλιστικό μοντέλο.

Τι συνέβη, λοιπόν, στην Ευρώπη την περίοδο που μελετάμε; Ποιο ήταν το *καινούριο μοντέλο* και πώς κυριάρχησε επί του παλιού;

Πρώτα απ' όλα, αυτό που συνέβη ήταν μία *αλλαγή κυριαρχίας*. Αναφέραμε πριν ότι τα πρώτα μέρη που χρησιμοποίησαν ευρέως τις δυνατότητες του ρολογιού για να οργανώσουν με πειθαρχία την καθημερινή ζωή (για διαφορετικούς λόγους το καθένα) ήταν οι πόλεις και τα μοναστήρια. Ωστόσο, το σύστημα των σταθερών ωρών που γνωρίζουμε σήμερα, γεννήθηκε μόνο στις πόλεις, με την εκκλησία να ενδιαφέρεται μεν για τη μέτρηση του χρόνου, αλλά χωρίς να έχει σκοπό να αλλάξει το παλιό σύστημα των μεταβλητών («κανονικών») ωρών. Οι πόλεις, από την άλλη πλευρά, καμία ανάγκη δεν είχαν για τη διατήρηση αυτού του συστήματος, κι έτσι μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν πλήρως την εφεύρεση του μηχανικού ρολογιού εισάγοντας ένα νέο σύστημα ωρών. Μπορούμε να πούμε, δηλαδή, ότι αυτή η αλλαγή συνδέεται με τη μετάβαση από μία *εκκλησιαστική* σε μία *αστική* διαίρεση του χρόνου: από το χρόνο της *εκκλησίας* στο χρόνο των *εμπόρων* –μία αλλαγή που συνδέεται με την άνοδο της ανερχόμενης αστικής τάξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλές πόλεις οι καινούριοι πύργοι – ρολόγια ανεγέρθηκαν απέναντι από τα καμπαναριά των εκκλησιών, συμβολοποιώντας έτσι τη βίαιη απόσπαση της ηγεμονίας που μέχρι τότε ανήκε στην εκκλησία, από μία νέα κοινωνική τάξη που έπαιρνε σιγά – σιγά τον πολιτικό, αλλά και κοινωνικό, έλεγχο των πόλεων. Γιατί όταν λέμε ότι αυτή η νέα μορφή χρόνου εδράζεται στις νέες, εμπορευματικές κοινωνικές σχέσεις, δεν εννοούμε μόνο την εμπορευματική παραγωγή (για την οποία θα μιλήσουμε εκτενέστερα παρακάτω), αλλά και την εμπορευματική κυκλοφορία (οργάνωση των δικτύων, διάρκεια των ταξιδιών, οργάνωση της καθημερινότητας γενικά κλπ.). Κάποιοι από τους ρόλους των δημόσιων ρολογιών, για παράδειγμα, ήταν να χτυπάνε κάθε βράδυ στις 20:00 και κάθε πρωί στις 04:00, ώστε ο εργαζόμενος πληθυσμός να καταλαβαίνει πότε είναι η κατάλληλη στιγμή να αποσύρεται και να ξυπνάει προς όφελος μίας υγιούς οικιακής οικονομίας και μεγαλύτερης εργασιακής απόδοσης –σ' αντίθεση μ' ό,τι γινόταν μέχρι τότε που η εργασιακή ημέρα οριζόταν από την ανατολή και τη δύση του ηλίου. Άλλες φορές σηματοδοτούσαν το άνοιγμα και το κλείσιμο διαφόρων αγορών, ανήγγειλαν διάφορες συναθροίσεις, σηματοδοτούσαν τη νυχτερινή απαγόρευση κυκλοφορίας ή την ώρα μετά από την οποία απαγορευόταν το σερβίρισμα αλκοόλ κλπ.

Αλλά ας εστιάσουμε στον παράγοντα που διαμόρφωσε τον τρόπο αντίληψης του χρόνου όσο κανένας άλλος –αυτόν της *μισθωτής εργασίας*. Μέχρι τότε, ο κυρίαρχος τρόπος μέτρησης του χρόνου σε αγροτικές ή χωριάτικες και οικιακές βιοτεχνίες ήταν ένας τρόπος μέτρησης «με βάση τη δουλειά που πρέπει να γίνει». Μία βασική παρατήρηση γι' αυτόν τον τρόπο αντίληψης του χρόνου, είναι ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «εργασία» και «καθημερινή ζωή» δεν ήταν τόσο έντονος –αυτά εμπλέκονταν. Η εργάσιμη μέρα μπορούσε να επιμηκυνθεί ή να επιβραδυνθεί ανάλογα με τις ανάγκες, ενώ η σύγκρουση ανάμεσα στο «δουλεύω» και το «περνάω τη μέρα μου» δεν εμφανιζόταν τόσο έντονη. Σκιαγραφείται, δηλαδή, ένας *ακανόνιστος ρυθμός παραγωγής*, χωρίς συγχρονισμό, γεγονός που προκαλούσε τους θρήνους των ηθικολόγων και των ορθολογιστών του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα⁷. Από εκεί προέρχεται και η συνήθεια εκείνων που ήταν κύριοι της δραστηριότητάς τους να εναλλάσσουν τη σκληρή δουλειά με την απραξία, εκεί γεννιέται η έφεση στην τεμπελιά και το κουζούρι, ο θεσμός της Τσαγκαροδευτέρας, η επιμονή στον εορτασμό λαϊκών ή θρησκευτικών γιορτών που ήταν η αφορμή για απόδραση από την εργασία κλπ. Μιλάμε, δηλαδή, για μία *αντίσταση στην εργασιακή και χρονική πειθαρχία*, γι' αυτό και δεν είναι τυχαίο ότι αυτά τα λαϊκά έθιμα, τα παιχνίδια και οι γιορτές ήταν τα πρώτα πράγματα που δέχτηκαν την κατά μέτωπο επίθεση από τους εξυμνητές της εργασίας⁸.

Όλα τα παραπάνω μπαίνουν σε βαθιά κρίση από τη στιγμή που κάνει την εμφάνιση του ο *μισθωτός εργάτης*. Παρ' όλο που για κάποια χρόνια και σε κάποιες περιοχές, μεγαλοκαλλιεργητές ακόμη μετρούσαν τη δουλειά που περίμεναν από τους μισθωτούς τους σε «ημέρες», γρήγορα έγινε κατανοητό ότι ένας ακριβής υπολογισμός είχε ανάγκη μία όλο και πιο λεπτομερή χρονική κατάτμηση. Εδώ, πλέον, ο *χρόνος γίνεται χρήμα*, ο εργοδότης πρέπει να *εκμεταλλευτεί* τον χρόνο των εργαζομένων κι αυτός να μην χαραμίζεται, γιατί το καθοριστικό δεν είναι η δουλειά που πρέπει να γίνει, αλλά *η ίδια αξία του χρόνου*. Ο χρόνος δεν «περνάει», πλέον, αλλά *ξοδεύεται*, και οι μισθωτοί αντιλαμβάνονται ξεκάθαρα ποιο μέρος του χρόνου αφιερώνεται στα αφεντικά τους και ποιο για τους ίδιους. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι από εκείνη τη στιγμή η μετακίνηση προς τις σταθερές χρονικές μονάδες ήταν δυναμικά παρούσα: από τη στιγμή, δηλαδή, που η σταθεροποιημένη και κανονικοποιημένη εργάσιμη μέρα (αποσυνδεδεμένη πια από τον ημερήσιο κύκλο) συστάθηκε ιστορικά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι πρώτες μεγάλες, βιομηχανικές ενδυματοπαραγωγικές μονάδες του 14^{ου} αιώνα, σηματοδοτούσαν μία τομή. Αυτές οι βιομηχανίες δεν παρήγαγαν πρωταρχικά για την ντόπια αγορά, όπως οι περισσότερες μεσαιωνικές «βιομηχανίες», αλλά (μαζί με τη βιομηχανία μετάλλου) ήταν οι πρώτες που μπλέχτηκαν στην παραγωγή μεγάλης

7. Τον Οκτώβριο του 1782, εκτός από την ύφανση δούλευε και στον θερισμό και στο αλώνισμα. Τις βροχερές μέρες, ύφαινε οκτώμιση με εννιά γυάρδες: [...] στις 23, δουλεύει «έξω» μέχρι τις 3, υφαίνει δυο γυάρδες πριν το ηλιοβασίλεμα, και «το βράδυ μπαλώνει το σακάκι του». Στις 24 Δεκεμβρίου, «ύφανα δυο γυάρδες πριν από τις 11, στοίβαξα τα κάρβουνα, καθάρισα το ταβάνι και τους τοίχους της κουζίνας και άπλωσα την κοπριά μέχρι τις 10 το βράδυ». [...] στις 18 Ιανουαρίου 1783, διαβάζουμε: «Δούλεψα στο χτίσιμο ενός στάβλου για ένα μοσχάρι· έπειτα, βρήκα τα κλαδιά τριών δέντρων που έκλειναν το δρόμο, τα κόψαμε και τα πουλήσαμε σήμερα στον Τζων Μπλάγκμπερο». Αυτά έγραφε στο ημερολόγιο του ένας μεθοδιστής, κτηματίας υφαντής το 1782 (τα αποσπάσματα πάρθηκαν από το Ε.Π. Τόμσον, «Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός», Νησίδες, 1994).

8. Σ' αυτό σημείο, μία απαραίτητη διευκρίνιση: με την αναδρομή αυτή που κάνουμε, δεν θέλουμε να δείξουμε ότι ένας τρόπος ζωής είναι προτιμότερος από κάποιον άλλον, ή ότι και στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες οι άνθρωποι δεν υπόκεινταν σε άλλες πειθαρχίες: έμφυλες, ηλικιακές, οικογενειακές, θρησκευτικές. Αυτό που θέλουμε να δείξουμε είναι, ότι όλες αυτές οι αλλαγές ήταν *πεδία συγκρούσεων*. Δεν ήταν απλά ένα ζήτημα τεχνολογικών αναδιαρθρώσεων, αλλά ζητήματα εκμετάλλευσης και αντίστασης στην εκμετάλλευση. Τέτοιες διαδικασίες υποβόσκουν καμουφλαρισμένες κάτω από τις ονομασίες «ανάπτυξη», «πρόοδος» κλπ.

κλίμακας για εξαγωγή. Οι τεχνίτες που αναφέραμε πρωτίτερα πουλούσαν ό,τι παρήγαγαν, αλλά στην υφαντουργία π.χ. υπήρχε πλέον ένας σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στους εμπόρους υφασμάτων (που διένειμαν το μαλλί στους εργάτες, συγκέντρωναν τα φτιαγμένα ενδύματα από τους τελευταίους και τα πουλούσαν) και στους εργάτες, πολλοί από τους οποίους ήταν καθαροί μισθωτοί, κατέχοντας μόνο την εργατική τους δύναμη.

Τότε είναι που για πρώτη φορά (κι ακριβώς λόγω του αναβαθμισμένου ρόλου που κατέχει πλέον η *παραγωγικότητα* στις εργοστασιακές μονάδες) η εργασιακή διαδικασία αναγκάζεται να πειθαρχηθεί και να κανονικοποιηθεί και με εργαλείο τον χρόνο, το ρολόι. Όσο για το πώς κατάφεραν τα αφεντικά να επιβάλλουν αυτήν την «υγιή οικονομία χρόνου» στα εργοστάσια και τα εργαστήρια; Σ' αυτήν την περίπτωση χρησιμοποιήθηκε μία πλειάδα τρόπων όπως τα μισθολογικά κίνητρα, το χτύπημα της κάρτας, ο χρονομέτρης, η βία του επιστάτη, η μηχανολογική αναδιάρθρωση κ.ά. Το ίδιο δημιουργικοί, βέβαια, στάθηκαν και όσοι ήταν προορισμένοι να υπομείνουν όλα τα παραπάνω, όπως μαρτυρά και το παρακάτω άρθρο – απόσπασμα από τη Διάταξη για την Επίβλεψη των Νόμων των Χυτηρίων Crowley του 17^{ου} αιώνα:

Μετά από πληροφορίες ότι ορισμένοι υπάλληλοι ήταν τόσο ανέντιμοι ώστε να κάνουν το ρολόι που χτυπάει τη λήξη της δουλειάς να πηγαίνει μπροστά με τη βοήθεια βαριδίων, και να κάνουν το ρολόι που χτυπάει την ώρα που ξαναπιάνουν δουλειά να πηγαίνει πίσω με τη βοήθεια άλλων βαριδίων, [...] δια τούτο διατάσσω, κανένα πρόσωπο, για κανένα λόγο, να μη παίρνει υπ' όψη του κανένα άλλο ρολόι τοίχου ή χειριού εκτός από το ρολόι του Επιστάτη⁹.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζουν όχι μόνο οι τρόποι με τους οποίους *επιβλήθηκε* αυτή η πειθαρχία, αλλά και οι τρόποι με τους οποίους αυτή *εσωτερικεύτηκε* από τα υποκείμενα. Με άλλα λόγια, ισχυριζόμαστε ότι οι άνθρωποι πριν βρουν τα χρήματα ν' αγοράσουν ρολόγια, είχαν ήδη αποκτήσει ένα εσωτερικό, ηθικό ρολόι. Κι ανοίγοντας αυτήν τη συζήτηση, δεν μπορεί κανείς να μη μιλήσει για τη λεγόμενη *πουριτανική ηθική*. Μία ηθική που λειτούργησε ως *επιταχυντικός συντελεστής* για την εμφάνιση του καπιταλισμού, βοηθώντας τόσο στην ποιοτική διαμόρφωση του, όσο και στην ποσοτική εξάπλωση του. Αυτό που κατάφερε να κάνει ο προτεσταντισμός (αποδεικνύοντας, μεταξύ άλλων, ότι και το στοιχείο της ιδεολογίας μπορεί να επιδράσει καταλυτικά στη μετατόπιση αντιλήψεων και τρόπων συμπεριφοράς), ήταν να μεταφέρει το μοναχικό ασκητισμό στην καθημερινή ζωή –μέσω της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων του ατόμου προς τον κόσμο. Μέχρι τότε, η έννοια του επαγγέλματος (εάν υπήρχε τέτοια), ο καθημερινός μόχθος, η «βιοπάλη», ήταν υλικά πράγματα, μη πνευματικά, *ουδέτερα*, αν όχι απόδειξη ματαιοδοξίας ή και πανουργίας σε κάποιες περιπτώσεις. Με τον προτεσταντισμό η εργασία πλέον συστήνεται ως μία εξωτερική έκφραση της αδελφικής αγάπης· ένα μέσο το οποίο όχι μόνο λειτουργεί προληπτικά για τυχόν πειρασμούς, αλλά μετατρέπεται σε ειδικό, μοναδικό σκοπό της ζωής γενικά.

Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πουριτανική ηθική εκφράστηκε με δύο τρόπους: στην πρώτη περίπτωση, λειτούργησε ως μία υπενθύμιση της σύντομης διάρκειας της επίγειας ζωής και της βεβαιότητας για την έσχατη κρίση –συνδέοντας, με λίγα λόγια, την τεμπελιά, την άνεση και την ηδονή με τα καζάνια της κόλασης. Σ' αντίθεση με τον καθολικισμό (στον οποίο υπήρχε η δυνατότητα συγχώρεσης, άφεσης αμαρτιών και ανακούφισης), ο προτεσταντισμός καταδίκασε τον άνθρωπο σε μία ανελέητη μοίρα, η οποία δεν υποσχόταν καμία ανταμοιβή για ώρες απερισκεψίας ή αδυναμίας. Μερικές «καλές πράξεις» δεν μετρίαζαν τη ζωή του, το χρέος του ήταν *μια ζωή* καλών πράξεων συνδυα-

9. Ε.Π. Τόμσον «Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός» (Νησίδες, 1994).

σμένων με *συστηματικό τρόπο*. Ο κύκλος «αμαρτία – μετάνοια – τιμωρία – ανακούφιση», αντικαθίσταται από μία συνεπή, ρυθμιστική μέθοδο που διαλύει τον απρογραμμάτιστο και ασυστηματοποίητο χαρακτήρα της ζωής¹⁰.

Ο δεύτερος τρόπος ήταν οι πιο ωμές και άμεσες παραινήσεις για τη σωστή διαχείριση του χρόνου, δηλαδή μονότονη και ανιαρή ηθολογία. Δεν επιτρέπεται ο εφησυχασμός της ιδιοκτησίας, η χαλάρωση, η απόλαυση του πλούτου που συνοδεύεται από οκνηρία και τους πειρασμούς της σάρκας, αλλά αν κανείς θέλει να ελπίζει για τη χάρη του θεού, πρέπει να δρα συνεχώς, χωρίς σπατάλη χρόνου. Η ζωή είναι πολύ μικρή κι ακριβή, μας λέει ο προτεσταντισμός, ώστε να ξοδεύεται σε πολυτέλειες ή σε περισσότερο ύπνο απ' ό,τι χρειάζεται –όλα αυτά είναι απόλυτα καταδικαστέα, γιατί σε κάθε χαμένη ώρα χάνεται και εργασία για τη δόξα του θεού¹¹.

Κλείνοντας αυτήν την επισκόπηση της καταγωγής της σημερινής έννοιας του χρόνου, αξίζει να επιχειρήσουμε να συνδέσουμε αυτήν τη (φαινομενικά, ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος) συζήτηση με το τώρα. Και η αλήθεια είναι ότι η αναδρομή που μόλις κάναμε, μας δίνει αρκετά εφόδια για κάτι τέτοιο.

Αναφέραμε πριν, όταν διαπραγματευόμασταν τον ακανόνιστο ρυθμό παραγωγής που χαρακτήριζε τις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, ότι η διάκριση μεταξύ «ελεύθερου» και «μη ελεύθερου» χρόνου ήταν κάτι άγνωστο, ότι η εναλλαγή μεταξύ της απραξίας και του μόχθου έμοιαζε κάτι το φυσικό, κι ότι ο *πολύπλευρος χαρακτήρας* των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ήταν μία αναγκαία συνθήκη, όταν ο καταμερισμός της εργασίας ακόμα δεν είχε πάρει τις διαστάσεις που έχει σήμερα. Με την ορθολογικοποίηση της εργασιακής διαδικασίας, όλα τα παραπάνω τέθηκαν υπό αμφισβήτηση: ο διαχωρισμός της ημέρας σε εργάσιμη ή μη αυστηροποιήθηκε και κανονικοποιήθηκε, οι καθημερινές, συλλογικές ασχολίες τεμαχίστηκαν και εξατομικεύτηκαν, και το *σταθερό ωράριο* έγινε η νέα έννοια που καθόριζε με συστηματικό τρόπο τον χρόνο «απασχόλησης» των εργαζομένων. Κι όμως, μήπως οι παραπάνω περιγραφές φαντάζουν «ουτοπία» για ένα σημαντικό μέρος των εργαζομένων τα τελευταία (πολλά) χρόνια; Αν αφήσουμε κατά μέρος το γεγονός ότι *ούτως ή άλλως* για την πλειοψηφία των γυναικών ο χρόνος στο σπίτι είναι απλά ο χρόνος υλοποίησης της εργασίας της αναπαραγωγικής σφαίρας¹², μήπως δεν βιώνουμε πολλοί και πολλές από εμάς, εδώ και καιρό, μία «επιστροφή» (αυτήν την φορά, όμως, με τους όρους που θέτουμε και συμφέρουμε τα αφεντικά) στην εργασιακή μη κανονικότητα, τα «σπαστά» ωράρια και τις πληρωμές «με το κομμάτι»; Δεν περιγράφουμε τίποτε άλλο από αυτό που

10. Ένας φρόνιμος και έξυπνος χριστιανός θα πρέπει να τακτοποιεί τις δουλειές του με τέτοια τάξη, ώστε κάθε μια να έχει την καθορισμένη θέση της και το σύνολο να μοιάζει μ' ένα ρολόι ή μ' έναν οποιονδήποτε άλλο μηχανισμό, όπου όλα πρέπει να δουλεύουν καλά και να βρίσκονται στη θέση τους, εξηγούσε ο Οδηγός του Χριστιανού το 1673 (Ε.Π. Τόμσον «Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός», Νησίδες, 1994).

11. Που έχουν, όμως, το μυαλό τους αυτοί οι άνθρωποι, και από τι μέταλλο είναι φτιαγμένη η σκληρή καρδιά τους, ώστε να μπορούν να παίζουν και να χαρμίζουν αυτόν τον Χρόνο, αυτόν τον τόσο σύντομο χρόνο, αυτόν τον αναντικατάστατο χρόνο που τους δόθηκε για να εξασφαλίσουν την αιώνια σωτηρία της ψυχής τους;, αναρωτιόταν ο ίδιος Οδηγός που αναφέραμε πριν (ό.π.).

12. Εδώ δεν εννοούμε τίποτα διαφορετικό από τη φροντίδα των παιδιών, το διάβασμα για το σχολείο τους, το μαγείρεμα γι' αυτά και τον σύζυγο, μέχρι και το να βάζεις πλυντήριο 12:00 το βράδυ γιατί έχει πιο φτηνό ρεύμα. Βλέπουμε ότι η οικιακή εργασία, ως άμισθη εργασία που εκτελείται ως επί το πλείστον από τα γυναικεία υποκείμενα, προσομοιάζει πολύ έντονα στην κατάσταση της επισφάλειας. Ουσιαστικά δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ εργάσιμου και ελεύθερου χρόνου, μεταξύ υποχρέωσης και επιλογής, μιας και η ρευστοποίηση του χρόνου και η διαρκής εργασία είναι σύμφυτη με την ύπαρξη της αναπαραγωγικής εργασίας.

κάποιοι σύντροφοι και συντρόφισσες παλιότερα ονομάσανε *επισφάλεια*¹³, προσπαθώντας να ορίσουν εκείνες τις εργασιακές συνθήκες που ξανακάνουνε τη διάκριση ανάμεσα στη «δουλειά» και τη «ζωή» όλο και πιο δυσδιάκριτη. Αυτή τη φορά, όχι γιατί *εμείς* επιλέγουμε το πότε και για ποιον θα δουλέψουμε και πότε θα ξεκουραστούμε, αλλά επειδή υπάρχει ο εκβιασμός του να δουλεύεις part-time, να είσαι σπίτι σου και παρ' όλα αυτά να πρέπει να βρίσκεσαι σε μία συνεχή εγρήγορση γιατί το κινητό μπορεί να χτυπήσει κι αυτό να σημαίνει «δουλειά», η σύμβαση σου να λέει ότι πληρώνεσαι για «αυτό» και για «εκείνο» και παρ' όλα αυτά το αφεντικό σου να απαιτεί να κάνεις και το «άλλο» και το «παράλλο».

Πάνω σ' αυτό, ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί το εξής: πριν εισαχθούν τα συγκεκριμένα εργασιακά μοντέλα ως απάντηση των αφεντικών στους μαζικούς εργατικούς αγώνες της δεκαετίας του '70, από την πλευρά της απείθαρχης νεολαίας κάτι τέτοιο ήταν το *ζητούμενο*. Μία από τις μορφές εξέγερσης του νεανικού προλεταριάτου εκείνης της εποχής ήταν ακριβώς ο κλευσμός της βιασύνης και της αξίας που έδιναν στον χρόνο οι γονείς τους, η άρνηση της εργασιακής ασφάλειας και της «σταθερής και μόνιμης δουλειάς», η ανάπτυξη των ιδεών περί αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου κλπ¹⁴. Φυσικό ήταν να μην αργήσουν να εμφανιστούν και τα ιδεολογήματα εκείνα που, στηριζόμενα στην άποψη ότι η ιδεολογία της ηθικής της εργασίας συνέβαλε (ως ένα βαθμό, τουλάχιστον) στο να ξεπεράσει τη σπάνη του παρελθόντος ο βιομηχανοποιημένος κόσμος, ήλπιζαν ότι αυτή η ηθική που δίνει αξία στον χρόνο θα καταρρεύσει αυτόματα όταν το βιοτικό επίπεδο (προφανώς, ενός συγκεκριμένου μέρους της κοινωνίας) ξεπεράσει έναν α' βαθμό. Ιδεολογήματα που σαρώθηκαν από την πραγματικότητα τα επόμενα χρόνια, όταν κομμάτια αυτών των νεολαιίστικων αρνήσεων κατάφεραν να ανανεώσουν με δραματικό τρόπο βιομηχανίες διασκέδασης, να γεννήσουν μαζικές κουλτούρες και ιδεολογίες, να ντύσουν νέα καταναλωτικά πρότυπα μ' έναν αέρα ριζοσπαστικότητας και τζάμπα επανάστασης κλπ.

Το πρόβλημα, στην προκειμένη, έγκειται στο εξής: το ζήτημα δεν είναι πώς θα *καταναλώσουμε* τον περισσευούμενο/ελεύθερο χρόνο μας, αλλά τι μπορούμε να κάνουμε με τις

13. Πριν αρκετά χρόνια, είχε γίνει μία συστηματική προσπάθεια από συντρόφους και συντρόφισσες στην πόλη της Θεσσαλονίκης (και όχι μόνο) να αναλυθεί και να επικοινωνηθεί το ζήτημα των επισφαλών εργασιακών σχέσεων μέσα από το σχηματισμό συλλογικοτήτων, την οργάνωση εκδηλώσεων και την έκδοση έντυπου λόγου. Όποιος/όποια ενδιαφέρεται, μπορεί να τσεκάρει: το 4ο τεύχος της επιθεώρησης Τα Μάτια του Πλήθους με γενικό τίτλο «*Επισφάλεια?*», την μπροσούρα «*Εργασία, κίνημα στα πανεπιστήμια, επισφάλεια*» της Συνέλευσης Ενάντια στην Επισφάλεια που κυκλοφόρησε το 2007, το περιοδικό Στάση που κυκλοφόρησε συνολικά 4 τεύχη την περίοδο '08 - '10, καθώς και διάφορα κείμενα της επιθεώρησης Black Out. Επίσης ξεχωριστό ενδιαφέρον έχει και το βιβλίο του Αμπντέλ Μαμπρουκί, «*Η γενιά της επισφάλειας*», που εκδόθηκε συλλογικά από τις ομάδες Βιβλιοφιλικάριος, Το Ρεπό, Σωματείο Σερβιτόρων και Μαγείρων, Συνέλευση Βάσης Εργαζομένων Οδηγών Δικύκλου και Νομάδες Αντιρροής το 2007. Βλέπε και <https://precarity.blogspot.com/>.

14. Μία από τις ιστορικές φιγούρες της ιταλικής αυτονομίας, ο Franco Berardi Bifo, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο αυτήν την αντιστροφή: *Θυμάμαι πως μία από τις ισχυρές ιδέες του κινήματος της αυτονομίας τη δεκαετία του '70 ήταν η ιδέα ότι «η επισφάλεια είναι καλό πράγμα». Η επισφαλής εργασία είναι μια μορφή αυτονομίας από τη σταθερή και μόνιμη εργασία, που κρατά μια ζωή. Τη δεκαετία του '70 πολλοί άνθρωποι συνήθιζαν να δουλεύουν για λίγους μήνες, μετά να ταξιδεύουν, και να ξαναγυρνούν για λίγο στη δουλειά. Αυτό ήταν δυνατό την εποχή της σχεδόν πλήρους απασχόλησης και μιας γενικότερης εξισωτικής κουλτούρας. Αυτή η κατάσταση επέτρεψε τους ανθρώπους να δουλεύουν για δικό τους συμφέρον και όχι για το συμφέρον του κεφαλαίου, αλλά προφανώς δεν μπορούσε να λειτουργήσει για πάντα. Έτσι η νεοφιλελεύθερη επίθεση της δεκαετίας του '80 θα αντέστρεφε το συσχετισμό δυνάμεων.*

Η απορρύθμιση και η ελαστικοποίηση της εργασίας ήταν το αποτέλεσμα και η αντιστροφή της αυτονομίας των εργατών. Αυτό πρέπει να το γνωρίζουμε όχι μόνο για ιστορικούς λόγους. Αν θέλουμε να καταλάβουμε τι πρέπει να γίνει σήμερα, στην εποχή της πλήρως ελαστικοποιημένης εργασίας, πρέπει να καταλάβουμε πως επετεύχθη η καπιταλιστική ιδιοποίηση της κοινωνικής επιθυμίας («*Επισφάλεια?*», Τα Μάτια του Πλήθους #04, 2006).

ζωές μας, εάν μας δινόταν αυτός ο -μη διευθυνόμενος από άλλους- χρόνος. Εάν συνεχίζουμε να δίνουμε στον χρόνο αυτήν την *αξία χρήσης*, τότε πολύ εύκολα θα καταλήξουμε να αναζητάμε λύσεις για το πώς αυτός μπορεί να αξιοποιηθεί με τους τρόπους που περιγράψαμε λίγες γραμμές πιο πάνω. Αν, από την άλλη, *αρνηθούμε* αυτήν τη λειτουργική χρήση του χρόνου, τότε ανοίγονται μπροστά μας κάποιοι άλλοι δρόμοι: δρόμοι που οδηγούν σε μέρες που γεμίζουν τα κενά τους με πιο πλούσιες κοινωνικές και συντροφικές σχέσεις, με διαδικασίες αυτοαξιοποίησης κ.ά.

Ένας ακόμη παράγοντας που ανοίγει αυτήν τη συζήτηση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, αφορά το ζήτημα της *εσωτερίκευσης της πειθαρχίας*. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που είχαν ν' αντιμετωπίσουν τα αφεντικά στις περιόδους που ερευνήσαμε, ήταν εκείνοι οι πληθυσμοί που, ενώ προλεταριοποιούνταν βίαια και μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, δυσκολεύονταν να υιοθετήσουν μία εργασιακή ηθική και πειθαρχία λόγω άλλων σχέσεων (*κοινωνικών*) που υπερτερούσαν: μιλάμε για ανθρώπους, για παράδειγμα, των οποίων οι δεσμοί με τις οικογένειες και τα χωριά τους ήταν πολύ στενοί, με αποτέλεσμα μόνο μερικά και αποσπασματικά να αισθάνονται ότι «εμπλέκονται» στη ζωή του εργοστασίου. Κι αν μία τέτοια εικόνα μας φαίνεται αρκούτσως ρομαντική και μακρινή, ας μην απομακρυνθούμε ιδιαίτερα (χρονικά και τοπικά) από το σήμερα: το ίδιο μπορεί να πει κανείς ότι ίσχυε και για όσες προλεταριακές γειτονιές είχαν ξεμείνει κατά τη δεκαετία του '70 στη γειτονική Ιταλία. Τα *κινήματα αυτομείωσης* που ξέσπασαν εκείνη την περίοδο, δεν θα μπορούσαν να αναπτυχθούν εάν δεν υπήρχε ο συνδυασμός δύο σημαντικών παραγόντων: εργατικές επιτροπές από τη μία (που αρνούσαν να κόψουν το ρεύμα σε νοικοκυριά που αφήνανε απλήρωτους λογαριασμούς), συνελεύσεις γειτονιάς από την άλλη (που αρνούσαν συλλογικά να πληρώσουν τα αυξημένα τιμολόγια)¹⁵. Αυτοί οι «δύο κόσμοι», όμως, δεν ήταν ξένοι μεταξύ τους, αλλά μέρη ενός αδιαίρετου συνόλου: οι εργαζόμενοι που δούλευαν στα Μ.Μ.Μ. ή τις εταιρείες ηλεκτρισμού, ήταν τα ίδια άτομα που μετά το σχόλασμα της βάρδιας τους θα γυρνούσαν στις ίδιες γειτονιές με τους συνάδελφους τους, οι «μπαταχτσήδες» ήταν γνώριμα πρόσωπα από τα διπλανά διαμερίσματα και οι ζωντανές μνήμες των συλλογικών αντιστάσεων ακόμα δεν είχαν δώσει τη θέση τους στην κοινωνική αμνησία της εξατομίκευσης και των ατομικών προσδοκιών – πράγμα που έκανε και πολύ πιο εύκολη τη σύνδεση και ανάπτυξη αγώνων σε διάφορα κοινωνικά πεδία. Ένα διακύβευμα, δηλαδή, που βλέπουμε, είναι πώς θα αποδομήσουμε πρώτα απ' όλα *εμείς οι ίδιοι* στις συνειδησεις και τα μυαλά μας αυτήν την πειθαρχία, τον ανταγωνισμό, την ταύτιση με την επιτυχία και την εργασία που μας επιφυλάσσει αυτός κόσμος. Προφανώς, μία «επιστροφή στο παρελθόν» είναι εκτός συζήτησης – με τον έναν ή τον άλλον τρόπο καλούμαστε κι εμείς να συνθέσουμε από την αρχή στοιχεία που μπορεί να έχουν αναφορές από το παλιό κι από το καινούριο, από μία μνήμη, αλλά κι από σχέδια. Αν κάποια στιγμή μάθαμε να ξεδεύουμε μεθοδικά την ενεργητικότητα μας και να καταπιέζουμε την ικανότητα μας να αφαιρούμαστε με τον πιο αυθόρμητο τρόπο, είναι ένα διακύβευμα το πώς θα αποκτήσουμε ξανά αυτήν την ικανότητα.

15. Για μία ενδεικτική ματιά στα πεπραγμένα του κινήματος της ιταλικής αυτονομίας, βλέπε Ομάδα Βιβλιοθήκης Φάμπρικα Υφανέτ «*Φαντάσου ένα κίνημα*» (2015). Συγκεκριμένα για τα κινήματα αυτομείωσης: Πρωτοβουλία από κατάληψη Κτήματος Πραποπούλου «*Το σπίτι των κλεφτών-Τρία κείμενα για το κίνημα της αυτομείωσης στην Ιταλία τη δεκαετία του '70*» (2009) και κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ «*Εμπειρίες από το κίνημα αυτομείωσης στην Ιταλία την δεκαετία του '70*» (2010).

Βιβλιογραφία

- Berneri, C (2017), *Ο χριστιανισμός και η εργασία*, Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Debord, G (2010), *Η κοινωνία του θεάματος*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.
- Polcaro, V.F. (2013), *The concept of time, from Palaeolithic to Newtonian physics* (άρθρο).
- Postone, M (2020), *Αφηρημένος χρόνος*, κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ.
- Thompson, E.P. (2018), *Η συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Weber, M. (2006), *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Gutenberg.
- Λιάκος, Α. (2011), *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία, Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Εκδόσεις Πόλις.
- Πολάνυι, Κ. (2007), *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Νησίδες.
- Τόμσον, Ε.Π. (1994), *Χρόνος, εργασιακή πειθαρχία και βιομηχανικός καπιταλισμός*, Νησίδες.

